د لوړو زده کړو وزارت
کابل پوهنتون
د ښوونې او روزنې پوهنځی

د اروا پوهنې ښوونځي

ليکوال: پوهاند ګل رحمن حکيم

د کور د بيا رغونې اداره (کور)
Khatiz Organization for Rehabilitation (KOR)

www.sikaraam.com

د اروا پوهنې ښوونځي پوهاند ګل رحمن حکيم
کور

د ختيځ د بيا رغونې اداره (کور) د خپرونو څانګه، خپرنۍ لړۍ-۱۷

د لوړو زده کړو وزارت
د کابل پوهنتون
د ښوونې او روزنې پوهنځی

د اروا پوهنې ښوونځي

ليکونکی: پوهاند ګل رحمن حکيم
د ښوونې او روزنې د پوهنځي استاد

۱۳۷۸ هجري لمريز د کب مياشت/ ۱۴۲۰ هـجري سپوږميز

PROPERTY OF ARIC Established 1989

www.sikaraam.com

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

د کتاب پېژندنه

د کتاب نوم : د اروا پوهنې ښوونځي

لیکوال : پوهاند ګل رحمن حکیم

لیکګر :صدیق الله بدر

خپرونکی : د کور د خپرونو څانګه

مهتمم : ډاکتر محمد فرید بزګر

شمیر : ۵۰۰ ټوکه

د چاپ نېټه : ۱۳۷۸ هجري لمریز - کب / ۱۴۲۰ هجري سپوږمیز

www.sikaraam.com

سریزه:

داکتاب چې د «ارواپوهنې ښوونځي» تر عنوان لاندې لیکل شوی دی، زما د زیار او هاند نتیجه ده چې وروسته د کلونو تدریس تالیف او د اروا پوهنې د بیلابیلو منابعو له مطالعې څخه، د محترمو پوهانو او مینه والو حضور ته وړاندې کیږي.

دا اثر د لومړي ځل لپاره په ۱۳۷۰ لمریز کال کې، د ښوونځي او پوهنځي د اروا پوهنې د درېیمو ټولګیو لپاره ولیکل شو.

دا دی هغه اثر د ځینو اصطلاحاتو او کمي او کیفي بدلونونو سره بېرته د یوې مبسوطې سریزې په زیاتولو سره، په اوسني شکل واوښت. هیله ده چې په راتلونکي چاپ کې د نورو اصطلاحاتو، نویو طرحو او نظریاتو زیاتولو سره توفیق زما په نصیب شي.

په حقیقت کې د «ارواپوهنې ښوونځي» او پدیدې په هر وخت کې د بشري ټولنې او په خاصه توګه د څېړونکو او روزونکو د پام وړ وي، له ډېرې لرغونې زمانې څخه فیلسوفانو او ټولنپوهانو ارواپوهنه د ټولنې د فرهنګي ودې او پرمختګ لپاره یو بنسټیز عامل ګڼه او په دې ګروهه وو چې د ځان او په عامه توګه پرته د انسان له پېژندنې، نشو کولای د هیواد او ټولنې د پرمختګ او لوړتیا انتظار ولرو. د دې منظور د سرته رسولو لپاره د نړۍ نامتو پوهانو

www.sikaraam.com

د «ارواپوهنې د ښوونځيو» کې موضوع ټاکنې او څېړلو د طريقو لپاره ځانګړي وړانديزونه کړيدي. ځينو په ذهني د سپړنې، د طبيعت په سپړلو او ځينو به په ذهني تصوراتو ټاکيد کاوه.

په شلمه پېړۍ کې ارواپوهان په دوو ډلو ويشل کېږي ځينې د تجربي ارواپوهنې او ځينې د عقلي او منطقي ارواپوهنې پلويان ګرځي. دا پېړۍ بايد د ارواپې (رواني) ښوونځيو د پراختيا او پرمختګ دوره وشمېرل شي ځکه چې دې ښوونځيو د نولسمې پېړۍ د دوهمې نيمايي څخه بيا تر 1912 پورې په ډېرې چټکتيا سره، وده او پراختيا وموند، خپلې څېړنې يې په علمي بنسټ پيل او د زده کړې پروګرامونو ته يې لاره خلاصه کړه.

ليکونکي زيار ايستلی چې د هر ښوونځي موضوع او د څېړنې او مطالعې طريقه په لنډه توګه توضيح او بيان کړي.

د دې کتاب سريزه فلسفي ارواپوهنه، د علمي ارواپوهنې د پيل او پوهېدو لپاره په نسبتاً لنډ ډول شرح کړې. بيا لومړی څپرکی د ارواپوهنې تاريخي سير بيانوي، دوهم څپرکی د تداعي ښوونځي په هکله چې ډېر لرغونی انګليسي ښوونځی دی او ځينې مطالب يې لاتر اوسه د تدريس وړ دي په زړه پورې تطبيقي مواد راټول کړي دي. دريم څپرکی د شعور په هکله «جوړښت ښوونځی» تر عنوان لاندې د ذهني اجزاوو ونکي اجزاوو توکي (عناصر)، په هکله معلومات وړاندې کوي.

www.sikaraam.com

څلورم څپرکی د عمل د اصالت ښوونځی دی، دا ښوونځی د شعور یا ذهن په کارول او اړیکی یې د چاپیریال سره څیړي. پنځم څپرکی د سلوکي ښوونځی موضوع ده چې په ځانګړې ډول حرکت او د فعالیت کنټرول او اټکل دی. په علمي طریقه تر څیړنې لاندې نیسي. شپږم څپرکی د روانکاوی تر عنوان لاندې شعور په دوه ډوله یا برخو ویشي او د ظاهري سلوک اصلي عوامل د شعور په تیاره برخه کې لټوي. اووم څپرکی د اروا پوهنې دریم بُعد یا دریم قوت «د بشري اروا پوهنې» تر سرلیک لاندې د انسان د سلوک او فعالیت په هکله، د تجربتي او عقلي اروا پوهنې د اصولو او قوانینو په کارولو سره معلومات وړاندې کوي.

د درنو لوستونکو د اسانتیا په خاطر زیار ایستل شوی چې د اروا پوهنې د اصطلاحاتو معادلې کلمې په انګلیسي، د مضمون او د کتاب په پای کې د یوې مجموعې په توګه په الفبایي ترتیب ولیکل شي.

په پای کې له محترم اسمعیل یون او صدیق الله بدر چې د کتاب په ترتیب کې او همدارنګه له ښاغلي فرید بزګر نه چې په چاپ او خپرولو کې یې خاصه پاملرنه کړې، د زړه له کومې مننه کوم.

په درنښت

ګل الرحمن حکیم

www.sikaraam.com

د اروا پوهنې ښوونځي

د پوهنيزو آثارو خپرول د يوې ژبې او ملت د ودې او پرمختګ لپاره ډېر مهم دي. هغه وخت چې پر کابل پوهنتون د جګړې ناتار نه و خور شوی، نو ګڼ شمېر درسي او مرستندوی درسي کتابونه، مجلې او نور پوهنيز کتابونه يې خپرول. دغو آثارو پر خپل وخت د پوهنتون د محصلينو درسي ستونزې خروبولې او د استادانو د پوهنيزو تجربو او معلوماتو په زياتون کې يې کارنده رول درلود. د جګړې له کبله د کتابونو او پوهنيزو اثارو خپرول په ټپه ودرېدل. د پوهاند صاحب ګل رحمن حکيم دا علمي اثر هم لږ تر لږه د اتو کلونو په بهير کې د چاپ جوګه نه شو.

دا اثر چې د اروا پوهنې ښوونځي ببلابېل ښوونځي راپېژني او پر يو شمېر نورو، اروايي مسايلو بحث کوي، د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې پوهنځي کې د يو درسي کتاب په بڼه تدريسيده، چاپ يې د نوموړي پوهنځي محصلينو ته خورا مهم و. د دغې اړتيا له کبله ما له پوهاند صاحب ګل رحمن حکيم سره د دغه اثر د چاپ په باب خبرې وکړې. استاد د دې کتاب يوه لاسکښلې نسخه ما ته راکړه. ما د هېواد ځوان ليکوال او شاعر ښاغلي صديق الله بدر ته د خطاطۍ لپاره ورکړه. بدر صاحب په ډېره مينه په ورېا ډول دا کتاب خطاطي کړ.

د چاپ لپاره مې د هېواد له ډېر تکړه ليکوال او روغتيا پال ښاغلي ډاکټر محمد فريد بزګر څخه چې د علمي کتابونو له خپرلو سره ډېره زياته مينه لري او تر اوسه يې پخپله هم ګڼ شمېر طبي، ادبي او نور پوهنيز کتابونه چاپ کړي دي، هيله وکړه، ښاغلي ډاکټر فريد بزګر زموږ هيله پوره کړه او دا پوهنيز کتاب يې پخپل لګښت چاپ کړ.

زه د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې پوهنځي محصلينو او پوهاند صاحب ګل رحمن حکيم ته د دغه کتاب د چاپ له امله مبارکي وايم او له ښاغلي صديق الله بدر او ګران ډاکټر فريد بزګر څخه ډېره مننه کوم چې دا کتاب يې د چاپ جوګه کړ.

په مينه او درناوي

د پوهنيزو او ادبي کتابونو د خپراوي او د هېواد د فرهنګي بډاينې ليوال

پوهنيار محمد اسمعيل يون

۱۳۷۸/ لړم/ ۱۸

www.sikaraam.com

بسم الله الرحمن الرحیم

د خپرونکي سریزه

په خپله ژبه د پوهنیزو موادو (کتابونو، مجلو، ورځپاڼو، رسالو، خپرنو، اخبارونو، قاموسونو، اطلسونو، او نورو) نه موجودیت د دې سبب شوی چې افغانان نورو ژبو ته مخه کړي، که د دوی مجبوریت او اړتیا په خپله ژبه رفع شي، هیڅوک به بلې ژبې ته ترجیح ور نه کړي.

پوهه او د پوهې زده کړه دوامداره اړتیا ده، هیڅوک نه شي ویلی چې ګوندی ما فلانی کتاب او یا کتابونه ولوستل او اوس زه په هر څه پوهیږم. په دې مانا چې په یو کتاب یا یو څو کتابونو کې ټوله نننۍ پوهه نه شي راټولیدی. حتی د یوې ځانګړې ځانګې یوه کوچنۍ برخه په یو یا څو محدودو کتابونو کې نه شي راټولیدی. د بېلګې په ډول، همدا اروپوهنه به په نظر کې ونیسو، او یا همدا ستاسې په لاس کې کتاب به په نظر کې ونیسو، دا یوازې د اروپوهنې د ښوونځیو په هکله غږیږي، خو د اروپوهنې نورې برخې لکه د ویرې اروپوهنه، د خوب اروپوهنه، د هوښیارتیا اروا پوهنه، د ماشوم اروپوهنه، جنسي اروپوهنه، د ښځو اروپوهنه، د بلوغ د وخت اروپوهنه، د جګړه ځپلو وګړو اروپوهنه، د وجود ژبه، د رنګونو اروپوهنه، د مجرمینو اروپوهنه، مصنوعي خوب او داسې په سلګونو نورې ځانګې یې په یو کتاب کې راټولول ناشونی کار دی. نو افغانانو ته هم په مختلفو ساحو کې په مختلفو سویو د پوهنیزو موادو اړتیا ده.

له بده مرغه په دې اوږده تپل شوې جګړه کې چې زموږ د کور کوډلې له سولو پرته یې زموږ ټوله شتمني له خاورو سره خاورې کړه زموږ ټول د زده کړې کره سیستم هم ګډوډ شو. اوس باید ټول افغانان لاسونه سره راونغاړي او د خپل هېواد د بیا رغولو ته ملا وتړي، او په ځانګړي ډول د هېواد د ملا تیر او که ووایم بنسټیز عنصر یعنې پوهې ته ځانګړې پاملرنه وکړي. دا کار په یوازې ځان نه کیږي، لکه چې مخکې مې وویل افغانان باید سره لاسونه ورکړي او هر څوک د خپل وس په اندازه په خپل مربوط کار کې ونډه واخلي، چې دا کتاب د دغه عمل ښه بیلګه ده. قدرمن پوهاند صاحب د کتاب د لیکلو درونده بار په غاړه واخیست، ښاغلي صدیق الله بدر په خپلو هنرزیرونکو ګوتو خطاطي کړ، د پوهنیزو او ادبي کتابونو د خپراوي او د هېواد د فرهنګي بډاینې لیوال ښاغلي محمد اسمعیل یون په وسیله کتاب ما ته راورسید، او موږ هم د خپلو ډیرو محدودو امکاناتو څخه په استفادې کتاب چاپ کړ، یانې هر یوه خپلې وسې کار وکړ، او دا کتاب یې د چاپ جوګه کړ.

ښه

www.sikaraam.com

قصه نوره نه اوږدوم، د کابل پوهنتون د ښووني او روزنې خوږو محصلينو او درونداو قدرمن پوهاند صاحب ګل رحمن حکيم تـه د دې پـه زړه پـورې کتـاب مبـارکي وايم، او پـه ټولـه افغاني مينه يې د افغانستان د زده کړې او پوهې لوی کانون د کابل پوهنتون ته، چې ډيرې سختې شپې ورځې په تيرې شوي دي، ډالی کوم.

په دې هيله چې د دې کتاب هر لوستونکی دومره ستر شي، چې نور افغانان په وياړ ووايـي، چې فلانی افغان دی، د سترګو تور محصله ستاسې د پوهنځي په څنـګ کـې د افغـان سـيد جمال الدين مقبره ده، هغه يوازې د افغانانو وياړ نه بلکې د سيمې وياړ دی. زه غواړم چـې د دې کتاب هر لوستونکی د سيمې وياړ شي.

په خورا درنښت
ډاکټر محمد فريد بزګر
د ختيځ د بيا رغونې (کور) مشر

www.sikaraam.com

نیولیک

لومړی څپرکی .... (۱)

فلسفي اروا پوهنه .... (۱)

سقراط .... (۴)

افلاطون ...... (۵)

ارسطو ..... (۷)

اپیکور .... (۱۳)

زنون .... (۱۳)

دوهم څپرکی ...... (۱۶)

د علمي اروا پوهنې تاریخي سیر .... (۱۶)

لومړی مرحله .... (۱۶)

دوهمه مرحله .... (۱۷)

دریمه مرحله ...... (۱۷)

د علمي طریقې نیمګړتیا (۱۹)

د نوي سیستم یا فکر پیدایښت (۲۰)

د اروا پوهنې د ښوونځیو فهرست (۲۲)

دکارت .... (۲۴)

هابس .... (۲۴)

www.sikaraam.com

د نولسمې پېړۍ اروا پوهنه (۲۶)

د رپیم څېړنې .... (۳۱)

د تداعي د اصالت لومړني ښوونځي (۳۳)

د اصالت تداعي مخکښان (۳۷)

د اصالت تداعي متأخر ښوونځي (۳۹)

هربارت (۳۹)

د هربارت د پیدایښت له نظریې څخه ګټه (۴۲)

د زده کړې مرحلې د هربارت له نظره (۴۳)

د ابینګهوس د تداعي نظریه (۴۵)

د اصالت تداعي نني ښوونځي (۵۰)

تارندایک (۵۱)

د پاولوف شرطي .... (۵۴)

څلورم څپرکی: د شعور جوړونکي ښوونځي (۵۸)

د اروا پوهنې جوړښتي ښوونځی (۵۸)

د تیچنر د عقاید و اصول (۶۳)

د عمل د اصالت ښوونځی (۶۸)

د جیمز انګل څېړنه (۶۹)

د ژوند د بقا اصل (۷۲)

د جان ډیوي د څېړنې طریقه (۷۴)

ادراک د جان لاک له نظره (۸۱)

www.sikaraam.com

د ویلیام جیمز اړوا پوهنه (۸۲)

پنځم څپرکی (۸۶)

د سلوک د اصالت ښوونځی (۸۶)

د واټسن سلوکي نظریه (۸۶)

د سلوک علم د سکینر له نظره (۹۵)

د طبیعت او انسان اړیکې (۹۶)

د جبر او سلوک رابطه .... (۹۹)

شپږم څپرکی (۱۰۵)

د گشتالت ښوونځی (۱۰۵)

د گشتالت څرنګوالی او اهمیت (۱۰۵)

د شکل او ځمکې نقش .... (۱۰۹)

د گشتالت د ښوونځي قوانین (۱۱۱)

د جامعیت یا تعادل قانون (۱۱۱)

د مجاورت قانون (۱۱۳)

د مشابهت قانون (۱۱۳)

د پیوستون قانون (۱۱۳)

د نیک پیوستون قانون (۱۱٤)

زده کړه د گشتالت له نظره (۱۱٤)

د ادراک اهمیت په گشتالت کې (۱۱۵)

د بصیرت نقش (۱۱٦)

www.sikaraam.com

د سلوک او زړه کېږې اړیکې (۱۱۶)
د ژوند فضا (۱۱۹)
روانې حیا پېږ هال (۱۲۱)
اووم څپرکی (۱۲۴)
د روانکاوۍ ښوونځی (۱۲۳)
اتم څپرکی (۱۲۷)
د اروا پوهنې دریم قوت (۱۲۷)
هیومانیزم (۱۲۷)
بشري اروا پوهنه (۱۲۸)
اصطلاحګانې (۰)
اخځونه (۱۳۲)

www.sikaraam.com

لومړی څپرکی

سریزه :

فلسفي اروا پوهنه

لرغونو یونانیانو په خاصه توګه له سقراط څخه د مخه فیلسوفانو علم د کائیناتو په پېژندلو پیل کړ . د دې زیار ایسته چې د نړۍ رازونه درک او لومړی جوړونکې ماده یې پیدا کړي یا په بل عبارت له سقراط نه د مخه فیلسوفانو غوښتل پوه شي چې او ووینې چې نړۍ له څه شي څخه جوړه شویده .

هر یو فیلسوف د یوه آر (اصل) پر اساس یو له دغو موادو څخه لکه اوبه ، هوا ، اور او خاوره د کائیناتو د کوچنۍ ذرې او لومړي واحد په توګه وپېژانده او لومړی عنصري سیستم یې را مینځته کړ دې فیلسوفانو به دا انګیرله چې د خارجي جهان ظاهري بڼه او صورت ترکیبي جنبه لري او ډېر پېچلی معلومیږي ، خو که تحلیل او تجزیه شي نو ساده او آسانیږي . دې پوهانو به دا ادعا هم کوله چې موږ خارجي جهان هغه وخت پېژندلی شو چې ترکیبي واحدونو ته یې ورننوزو د همدې ګروهې (عقیدې) پر اساس فزیکي څېړنې پېړۍ پېړۍ دا تم په حریم کې پاتې شي ، بیولوژي

www.sikaraam.com

د هر ژوندي موجود (ارګانیزم)، جوړونکی واحد ته سلول یا ژوونکه (حجره)، وویله او د اروا پوهنې د فیلسوفانو له اصولو سره ساده تصور، احساس او د بنیادم سلوک، د ذهن د جوړونکي واحدونه، اصلي ار (موضوع)، نه ده، بلکې هغه شریکه طریقه ده چې په ټولو کې باید یو ډول وي. دوی په دې باور وو چې که موږ پوه شو چې پنځ (طبیعت)، له ساده اړیکو څخه جوړ شوی دی، نو کولای شو چې د ترکیب (اجزاوو)، د ترکیبولو طریقه یې هم پیدا کړو او که اجزاوې ولرو نو کولای شو چې ټول (کل)، هم د اجزاوو له ترکیب څخه جوړ کړو.

بله پوښتنه چې د فیلسوفانو ذهن او پاملرنه ځان ته راګرځوله دا وه چې څنګه کولای شو په حال او احوال وپوهېږو او پېژندګلوي پیدا کړو، دې پوښتنې په لومړي سر کې روحي او رواني بڼه نه درلوده او مطلب یې دا نه وو چې څنګه زده کړه کوو، بلکې د پوهنې صحت او اعتبار متوجه وه. خو هغه دې فلسفي بحث وړو وړو د اروا پوهنې د بحثونو لپاره لار پرانستله او دا پوښتنه را منځته شوه چې څنګه زده کړه او پېژندګلوي ترسره کېږي، همدا ډول بحثونه د دې سبب شول چې په لومړني یونان کې سوفسطایان را پیدا شي. نو ویلای شو چې سوفسطایان د معرفت د بحث مخکښي لارویان دي. دې ډلې فیلسوفانو نوې اندونه او نظریات را منځته کړل. په لنډ ډول

www.sikaraam.com

باید ووایو چې همدوی د فلسفي بحث او علمي اړیکو ته چې د کائیناتو او بهرني نړۍ په هکله و ، بدلون ورکړی او د انسان په باب یې راو ګرځاوه چې عامه توګه دا یوه اړوایي یا روواني څېړنه توجیه او تعریفولای شو . دې پوهانو ، فلسفه د وسیلې په توګه وشمېرله او په دې باور شول چې نور باید د ژوند او هغې پایلې په هکله چې د حیات په فلسفه کې نغښتې ده و غږېږو . نوځکه خطابې تدریس د یوې وسیلې او د ژوند د تجربې په توګه پیل شو . د همدې فلسفې پر بنا د دې فیلسوفانو له منځه د خطابې د پېژنګلو مربیان راپورته شول او د عقل او ذکاوت په نقادي او د علم او پوهې په صحت او ووغولالي یې پیل وکړ . خو له دې فیلسوفانو څخه ځینو د ګټې لاره غوره کړه ، زښت او څېږلي ، نرم او سپا ستیه او بد او ناروالي ، نیک او ... شکاره او وپرېښول ، د هغې وړځې له غوښتنې سره سم ، سوفسطایانو فصاحت او بلاغت د خطابې سره یوځای کړل . نو خطابه د ژوند غټه وسیله او د هغه وخت دپیر عالي هنر وګرځید . دوی به ویل چې موږ د ښتني علم ته نه رسیږو نو باید د ژوند په علم او همداسې په تولنه کې د کامیابۍ او بریا لیتوب په لار پوه او بریالي شو او د ابریالیتوب د خطابې په فن کې نغښتې دی دا نظریه لا اوس هم د ځینو تنیو اړوا پوهانو له ګروهې سره برته والی لري .

دې نظریې سره سم د مسایلو عوارضو او ښکاره ته پاملرنه

www.sikaraam.com

راکرځي ، د وضعي او جریاناتو پېژندنه د ژوند دګټو په خاطر مطالعه او څېړل کېږي .

سقراط : په دغه زمانه کې وچې سقراط (۴۶۰ - ۳۹۹ ق م) که څه هم له سوفسطایانو سره مخالف او د هغوی خطاوې او تېروتنې به یې څرګندولې خو په یوه موضوع کې یې له هغو سره شریکه او مشترکه وجه درلوده ، هغه دا وه چې انسان ځو ځان و نه پېژني د کائیناتو په هکله باید بحث او مناقشه و نه کړي دې ځای کې د سقراط موخه دا نه وه چې مونږ د نړۍ په احوال او علم نه شو پوهیدی . مطلب یې دا دی چې خلک باید په هغه شي چې د رښتیا او حقیقت پیدا کول او کشف په ځان پېژندنه او د ښو او خرابو خویونو نه د پیرنه مقدمه او وسیله برابروي چې د نړۍ حالات او وضع تحلیل کړي . بل دا چې انسان باید خپلو همنوعو سره ژوند وکړي . نو ځان پېژندنه په خپرو نو کې یو طبیعي امر او پدیده ده .

سقراط دا دعوه هم کوله چې انسان داسې پوهې ته اړتیا لري څکه چې هم دا پوهه انسان ته ځواکمنوي چې خپله د نده وپېژني او پرهیزګاري وکړي . د سقراط په ګروهه پرهیزګاري د پوهې معلول دی ، ټولې ناخوالې او بدبختي د ناپوهۍ او جهل نتیجه او ثمره ده . سقراط عقیده درلوده چې پوهه د انسان په فطرت کې بالقوه وجود لري او د پېژندګلوۍ هسته په بدن کې موجوده ده ، باید وده ورکړل شي .

www.sikaraam.com

سقراط به ویل چې انسان پر اخلاقي موجود دی ، همدې وینا هغه یې ممتاز او مشخص شخصیت گرځولی و .

سقراط به ویل چې دانسان په تحلیل کې باید هغو اړیکو ته چې د همنوعانو او دولت سره یې لري پاملرنه وشي . دانظریه په یوه لحاظ د او سنیو سلوک پیژندونکو له نظر سره یوشان ده ځکه چې د سلوک د سنو ونځي طرفداران یدې گروهه دي چې باید دانسان د آخذې دد ستگاه ارتباط له محیط سره وڅیړل شي ولې باید یام ولرو چې د سلوکي سنو ونځي پیروان د فرد یا شخص فزیکي چاپیریال ته ډیره پاملرنه کوي ، خو سقراط تر هرڅه د مخه دانسان ټولنیز چاپیریال ته ډیر علاقمند و .

په دې ورو ستیو کلونو کې دارواپوهنې علم هم داطریقه ومانده کړې چې ټولنیزه اړیکه مهم گڼي او اخلاقي مسئلو ته پاملرنه کوي ، له همدې کبله ټولنیزه اروا پیژندنه را منځته شوه او لرې نه ده چې دارواپیژندنې په ښوونې او روزنه ... څیړنه کوي

افلاطون :

پوهان پوهیږي چې د سقراط ډیر منلی او لوی شاگرد افلاطون (428 - 347) دی . که فلسفه په مشائي او اشراق وویشل شي نو افلاطون د دوهمې ډلې په سرکې راځي او مقام

www.sikaraam.com

يې لوړ دی، دی لومړنی شخص دی چې د ذهن او ماديو، د بدن او نفس تر منځ يې توپير وکړ او ثنويت يې رامنځته کړ. په بل عبارت دانسان وجود ته يې د ثنويت په سترګه وکتل. دا نظريه د تاريخ په اوږدو کې د فيلسوفانو د پاملرنې وړ وګرځيده او لا ويلی شو چې د فلسفې اساسي بحث پدې محور څرخيږي.

افلاطون عقيده درلوده چې د معقولاتو نړۍ ډيره عالي نړۍ ده، چې فرد کولای شي ځان پرې مشغول کړي او ډير لوړ بشري امکانات له نظره تير کړي. افلاطون باور لري چې ده د معقولاتو په سير او د بهرني نړۍ په مشاهده کې، تصوراتو او اشياوو ته پام وګرځاوه او د دوی تر منځ يې توپير پيدا کړ. دی ادعا کوي چې تصورات په عقل او شيان په حواسو درک او پيژندل کيږي. دی وايي چې معقولې چارې معتبرې دي او محسوس هغه دومره اعتبار نه لري دا اشاره هم کوي چې معقول امور کمال ته نږدې دي. او د کمال دا سې حالت ښيي چې په هيڅ ډول په محسوساتو د درک وړ نه دي. د مثال په ډول د ښايست تصور بې زيانه دی او هميشه وي خو ښايسته شيان په بل ارتباط ښايست لري، دا تغيير کوي، ناقص دی او تلپاتې حالت نه لري. نو ځکه د افلاطون په نظر کامل، ثابت مطلق او معتبر امورات، عقلي امور دي او متغير، متحرک، ناقص امور چې محسوسات دي اعتبار نه لري.

www.sikaraam.com

په بله وینا واقعي نړۍ ، معقول عالم دی او محسوس عالم
هغه عالم صورت دی . ماده او شیان د تصوراتو محل دی .

افلاطون خپله له طبیعت دانسان څخه پیل او هغه یې دخپلې
اړوا پوهنې د بحث مقدمه او سریزه وګرځوله . افلاطون وویل د
انسان د طبعي اصیل استعدادونه درجه بندي کیدی شي . د
انسان تر ټولو اصیل استعداد ... او داخلي نیرو عقل دی چې ځای
یې سر دی . دوهم استعداد یې ، جرئت او زړورتیا ده چې ځای
یې په زړه کې دی او دانسان بل استعداد شهوت دی چې په نس
کې ځای لري . افلاطون دا درې قوې د نفس اجزا ګڼي ، نوځکه
د هغه عقاید د ذهني استعدادونو د مکتب له طرفدارانو سره ورته
والی لري . همداسې افلاطون فردي توپیرونه او دافرادو د
استعدادونو ترمنځ توپیر ، تشخیص کړ او د جمهوریت په کتاب
یعنې په مدینهٔ فاضله کې یې یادونه وکړه چې افراد باید خپلو
استعدادونو سره سم کارونو ته منصوب او وګمارل شي . نو د
اصل سره سم هغه خلک چې په عقلي لحاظ لمنوړو څخه لوړ دی ، نو باید
د حکومت په ډله او هغه خلک چې له نورو څخه زړور او ډیر جرئت
لري د جنګیانو په ډله کې داخل شي او هغه خلک چې په ژوندکې یې
له خوراک او خوب څخه په بل څه نه پوهیږي بنا یې د کسبیانو –
بزګرانو ، کارګرانو او مریانو ډله جوړه کړي . د افلاطون داروا
پیژندنې یا اړوا پوهنې دا اړخ په نوې اړوا پیژندنې اغیزنه لري او

www.sikaraam.com

او علمي اعتبار یې لږ دی .

مخکې مو اشاره وکړه چې که فلسفه په مشایي او اشراقي برخو وویشو نو افلاطون د اشراقي فلسفې د سر کړه ده . نو اوس باید یادونه وکړو چې د هغه شاګرد یعنی ارسطو (384-322 ق م) له یوه اړخ څخه د هغه رقیب او د هغه په مقابل کې ځای لري .

ارسطو د مشایي فلسفې مشر او هغه څوک دی چې د نړۍ د خلکو د عقاید و او افکارو محور یې په کلو کلو څرخولی دی .

دې یوه او عالم د خپل استاد نظر چې معقولات د بل عالم یا جهان څخه دی ، نه قبلوي او دا ادعا کوي چې ذهني یا عقلي امور هم د طبیعت په نظام کې د بل هر عادي امر یا پدیدې په شان دی .

که ذهن او ماده یو د بل سره توپیر هم ولري نو هغسې توپیر نه دی چې افلاطون یې وایي . د ارسطو په نظر نړۍ باید د مادې او صورت په لحاظ توجیه شي . ارسطو په بل لحاظ هم د استاد له نظر سره اختلاف پیدا کړ . ده د خپل استاد په خلاف چې - حقیقت یې په کلیاتو او معقول عالم کې لټاوه د خپل عمر د یو وخت د عالم مثل په څېر ګانه او دا یې ویل چې باید هیني ، واقعي او طبیعي چاروته پاملرنه وشي نو ځکه د افلاطون نظر یې قبول نه کړ او لا د هغه په رد ولو او ابطال کې یې زیار وکیښ او په دې باور شو چې مادې او صورت ترمنځ د ومره واټن نشته او نه شو کولای هغه د وایه یو له بل څخه بېل او جلا کړو ځکه چې یو

www.sikaraam.com

له بل سره تړلي او د دې یادونه یې هم وکړه چې صورت په مادي

اجسامو کې څرګندیږي او ځانګړی جوهر نه دی . ماده په بالقوه

توګه صورت دی . د صورت جلوه په ماده کې یا په بله وینا د مادې

او صورت اتحاد عبارت له حقیقي شي څخه دی . د مرمر ډبره

بالقوه مجسمه ده ، او مجسمه صورت دی چې د مرمر په ډبره

کې څرګندیږي .

هغه تفسیر او توجیه چې ارسطو یې د علیت د قانون په برخه

کې لري د هغه له ګروهې سره چې د مادې او صورت په برخه کې یې

لري اړخ لګوي او نښتې دي اړیکه لري .

ارسطو په دې ګروهه و چې صورت له مادې څخه جلا وجود

نه لري خو یوه استثنا یې په دې برخه کې جایزه شمیرله . هغه

داوه چې ، کامل وجود ، غایي صورت او یا علت العلل ، مافوق

د مادې له هستۍ څخه دی . نو ځکه باید صورت محض وي

او څنګه چې ټول مادي چارې د خپل صورت د تشخیص لپاره ،

په حرکت کې دي نو دا غایي صورت د ټولو مطلب او د ټولو امورو

معبد دی او داسې هدف دی چې ټول له نړۍ یا جهان د هغه لوري ته

په حرکت او تلاښ کې دي . د دې اصل په بنیاد ټول طبیعي چارې

حیواني نفس او د انسان طبیعت د دې غایي د مقصد لوري ته په

حرکت او خوځښت لګیا دي .

د ارسطو د اروا پوهنې یو له اصولو څخه چې د دې عمر

www.sikaraam.com

له اروا پوهنې سره اړخ لګوي دا دی چې د ماده او صورت نسجونه سره اوبدلي او یو له بل سره اړیکي لري . ارسطو د دې مطلب په ایضاح کې وایي که بدن له سترګې سره تشبه کړو نو نفس یا روح یا اروا د لیدو سره شباهت لري .

په بله وینا د بدن او اروا نسبت لکه د سترګې او لیدو نسبت داسې دی . د بدن شته والی د نفس په خاطر دی ، خو د نفس هستي د بدن سره تړلې ده او یوازې د بدن په وسیله کولای شو خپل تظاهرات څرګند کړو . اوس نو د نفس فعل او انفعال د جسماني فعالیت سره یو دی . همداسې چې لیدل بې د سترګو له موجود څخه امکان نه لري ، د نفساني چارو فعالیت هم بې له بدن له شته والي څخه ممکن نه وي . د دې بحث څخه دا پایله راوځي چې ارسطو په دې ګروهه دی چې رواني فعل او انفعالات ، جسماني جنبه لري او د بدن د دستګاه پورې تړلي دي .

د نفس په هکله ارسطو په دې باور دی چې باید د فنا نامنونکي او منونکي چارو ترمنځ توپیر وکړو ، دی وایي چې جسمي فعل او انفعال د بدن په نیستي سره له منځه ځي یعني وجود یې د بدن د غړو په ژوندي پاتې کېدو پورې تړاو لري .

خو د انسان په بدن کې فعاله ذکاوت او هوښیاري هم شته چې فعل او انفعالات یې په بدن پورې اړه نه لري .

www.sikaraam.com

د انسان د هستۍ دا برخه تلپاتې او فنا نه منونکې ده، د ارسطو د فلسفې همدا برخه د مسیحي او وسطايي پيړيو د حکمايانو د منلو وړ وګرځيده او په کلو يې د هغې علمي بحثونه اداره کړل.

سربېره پر پورتنيو نظريو، ارسطو د ارواپوهنې په هکله خاصه نظريه لري او د دې علم لپاره يې ځانګړې خدمت سرته ورساوه، دا هغه موقع ده چې د حافظې په هکله بحث کوي، د تداعي معاني مساله راخېژي، اصول او قوانين يې منځ ته راوړي.

ځينې پوهان او د دې عصر ارواپېژندونکي دا تصور کوي چې " د يو يد هيوم " (انګليسي فيلسوف) لومړی شخص و چې د تداعي معاني اصول يې رامنځ ته کړل، خو داسې نه ده، لومړني ښوونکي او د لرغونو فيلسوفانو د سر سړي د دې اصولو ته پام نه و کړی.

ارسطو د تداعي معاني اصول د تضاد، شباهت او مجاورت د اصل تر عنوان لاندې د زمان او مکان په قيد سره منځته راوړل او هغه يې د پېژندنې تجربي قوانين و نومول، ارسطو وايي چې د تصوراتو د توجيه او د څرګنديدو د طريقې لپاره ځانګړي قوانين وجود لري، د افعال او انفعالات په تصادفي توګه نه پيدا کيږي. دا دوه تصورونه يعنې د تداعي د اصولو توجيه او دا چې قوانين په نفساني چارو حاکم دي. څو پيړۍ وروسته د ارسطو څخه هم تر بحث او څېړنې لاندې راغلل او د نوې ارواپېژندنې په وده - او پراختيا کې ډېر

www.sikaraam.com

اهمیت لري.

له ارسطو څخه وروسته د دوو ډلو فیلسوفانو چې رواقیان او اپیکوریان نومیدل په اروا پوهنې عقیده درلوده او غوښتل یې چې د انسان له ژوند څخه ډیره زیاته ګټه وکړي.

اپیکور : Epicure (340-270 م) د دې مذهب بنسټ ایښودونکی عقیده درلوده چې د انسان پوهه د حس او تجربې پایله ده او د احساساتو او عواطفو څخه کلي مفاهیم او معقولات جوړیږي . په بله وینا کلي مفاهیم ټول د احساساتو محصول دي . او له تکرار نه د محسوساتو صورت پیداکوي .
د ده حکیم ، روح هم لکه جسم غوندې د کوچنیو او ظریفو زراتو ترکیب ګڼه او په دې باور و چې وجود یې جسم سره تړاو لري.
نو له دې کبله ، ویره یې له مرګ څخه بې مانا ګڼله او ویل یې : « خوشي زه یم مرګ نه شته ، کله چې مرګ راغی زه به نه یم » ، مبادي فلسفه (۱۳۴۰ - ۵۲۴) مخونه .

د اپیکوریانو له عقیدې څخه دا څرګندیږي چې معنوي د انسان د طبیعي تمایلاتو تابع دي او په دې باور دي چې بشر باید د خپلې خوشالۍ لپاره د طبیعي غوښتنو متابعت وکړي ، دوی خیر او سعادت د لذتونو په ادراک کې وینې ، خو وایي چې خپله خوښي او لذت باید په پوره ستړګی ونه لټوي او د خپل عقل او ذکاوت څخه کار واخلي ، ځکه دا خوښي او لذت

www.sikaraam.com

باید موقتي نه وي . (پورتنی اثر) .

زنون : (360 - 262 م) او د هغه شاګردانو او پیروانو ته رواقیان وایي . زنون له خپلې پلرنۍ ټاټوبي د قبرس له جزیرې نه اتن ته راغی او ډېر کاله د حکمت په زده کړې بوخت شو او په پای کې په یوه رواق کې چې پخوا د شاعرانو د ټولنې ځای و په درس ورکولو بوخت شو . نو له همدې کبله د هغه شاګردان او پیروان په رواقیانو مشهور او معرفي شول .

رواقیان په دې عقیده دي چې علم او معرفت یوازې د حس په واسطه نه حاصلیږي او د ذهن ځانګړې فعالیت هم غواړي . د همدې فعالیت او زیار په تناسب ، ذهني مرتبې او درجې هم لري . لکه وهم ، ادراک ، ګمان او یقین . ژوندي موجودات پر سربېره پر بدن یو ډول قوت او روح هم لري چې بدن سره بشپړ ارتباط لري . دا ارواح په نباتاتو او حیواناتو کې ناقص او له خپل وجود څخه بې خبره وي . خو په انسان کې کمال ته رسیږي او د عقل په صورت څرګندیږي ، شعور پیدا کوي او له ځانه خبرتیا مومي . د ټولو موجوداتو لکه د بدن [illegible] یو غټ موجود هم وي چې هغه خپله طبیعت دی او ځان ته روح یا عقل هم لري چې پر هغه حکومت کوي او له یوه جریان څخه بې خبره هم نه وي . نو ځکه د طبیعت په کار کې تصادف او پېښې نه وي . د ټولو ټولې چارې او کړه وړه واجب او ضروري

www.sikaraam.com

وي، ځکه جبر هر چېرته حاکم وي . خو د دې سره سره دا جبر، ان ادي او د انسان اختیار ته ضرر نه رسوي . دا ځکه چې کله چې انسان، له ناموس د طبیعت څخه، چې مظهر د عقل کل دی اطاعت وکړي، په واقعیت کې هغه د خپل عقل اطاعت کړی دی . یعني د ده عقل، د عقل کل څخه چې پر نړۍ حاکم وي توپیر نه لري، بلکه جز د هغه دی . (پوهنه اثر)

د رواقیانو په هکله تحقیق او مطالعه دا څرګندوي چې دوی د زهد، اعتکاف او رهبانیت پلویان دي . رواقیانو عقیده درلوده چې د سرکښ او یاغي آس یعني نفس، جلب باید د عقل لاس ته ورسپارل شي، څو چې د پرهیزګارۍ او غایي هدف مرحلې ته ورسېږي .

د رواقیانو او اپیکوریانو په دوره کې اروا پوهنه د فلسفې جز حسابېده، خو د هغې دورې او اوسنۍ اروا پېژندنې ترمنځ لا شباهت شته دی . په هغه زمانه کې لکه اوس د ذهن د ترکیبي عناصرو په هکله څېړنه کېده، د ذهن او بدن اړیکې لکه همدا اوس د اروا پېژندنې مهم بحث وه .

د قرون وسطی حالت په هیڅ شانتې د دې جوګه نه وو چې علمي اروا پېژندنه وده وشي . دا ځکه چې په هغه زمانه کې ټول بحثونه نفس پورې تړلي او هغه هم د بلې نړۍ پورې مه شمېره . سربېره پر دې پر نفس اعتقاد هم جامع نه وو .

www.sikaraam.com

او وجود یې پر ښکاره حقیقت تشخیص کېده. د ارواح او بدن د ثنویت فلسفه قبوله ده او حقیقت یې د دین د سند له مخې منل شوی وو.

د هغه وخت پوهانو میتود له مشاهدې له اصول او استقرا څخه کار نه اخیست، او بحث یې په صره خواکې په تېره بیا د بدن او روح د ثابتولو لپاره قیاسي جنبه درلوده، د دې پوهانو هدف دا نه وو چې عیني شواهد پیدا کړي، بلکه هر وخت په منطقي اعتبار پسې ګرځېدل. په لنډه توګه د دوی بحثونو لږ علمي اعتبار درلوده د تعصب څخه خالي نه وو، او په لرغونو علومو یې څه ور ډېر نه کړل.

نو ځکه له دې به تېر شو او دې ته به پام راوګرځوو چې اروپا یې هغه کله له فلسفې څخه جلا او علمي بڼه یې غوره کړه او بدې چټکتیا یې د ورځ وده او پراختیا ومونده.

www.sikaraam.com

دوهم څپرکی

دعلمي اروا پوهنې تاریخي سیر

دعلومو د تاریخ په لحاظ اروا پوهنه د مستقل علم په توګه نسبتاً یو نوی علم دی چې وروسته د طبیعي علومو، کیمیا او بیولوژۍ څخه ښکاره او راپیدا شوه، او که څه هم د فلسفې دجز په توګه وګړو نو باید د افلاطون زماني ته ولاړ شو، مطالب او مسایل له هغه وخت څخه تر مطالعې لاندې و نیسو.

زموږ د اروا اصلاً د اروا پوهنې تاریخ نه شرحه کوي بیا زیږي - روانې مرحلې او نظرونه د نولسمې پیړۍ د پای او د شلمې پیړۍ د پیل څخه په ځانګړې او لنډه توګه بیا نوي.

اروا پېژندنه د نوې فلسفې په تاریخ کې په تدریجي توګه تجربي بڼه پیدا کړه او ورو ورو طبیعي او تجربي علومو ته نژدې شوه تجربي اروا پوهنه له نیمایي د نولسمې پیړۍ څخه پیل او په ډیر سرعت او چټکتیا یې وده او پراختیا و موند. تجربي اروا پوهنې په دې ترڅ کې څو مرحلې تیرې او شاته وغورځولې.

1 - لومړۍ مرحله یې د وبر (weber)، فخنر (fechner) هلم هلتز (Helmholtz) او ویلهم وونت (wilhem wunt) په ظهور

www.sikaraam.com

او څرګندېږي د پېړۍ او په اروپا او امریکا کې یې تجربه ګاوې رامنځ ته کړې. دې څلور کسو اړوا پوهنې ته د فیزیولوژۍ له نظره کتل او د طبیعي علومو د طریقې او روش تر اغېز لاندې راغلي وو په دې کمې روش او طریقه کې چې د وخت په مادي او میکانیکي فلسفې بنا وه د تمدن مفهوم او تاثیر ته پاملرنه ونه شوه او د تعصب ښکار واقع شو.

۲- دوهمه مرحله یې برېالیتوب یعنې د علمي طریقې په اصل پیل، چې د انسان د رېښې تغییر منونکې پدیدې ته پام ونه ګرځول شو. دې مرحلې تر د ۱۹۳۰ تر دوهمې نیمایي پورې دوام وکړ. په دې مرحله کې د رېښې اروا پېژندونکو د علمي طریقې په قالب کې ځان مقید ولیده. نو د اروا پوهنې موضوع ته یې تغییر ورکړ. د علمي طریقې په کارولو سره عیني پایله لاس ته راوړي. پدې مرحله یا دوره کې اروا پېژندنه د موضوع په لحاظ محدوده کېږي. د سلوکي مکتب په ظهور او ودې سره مشهور سلوک او کړه د عکس العمل په سنجش کې اهمیت پیدا کوي.

۳- په دریمه مرحله یعنې د لومړۍ نړیوالې جګړې له پیل: (۱۹۳۹-۱۹۴۵) نه (1960) تر لسیزې پورې د رېښې سطحې او موضعي څېړنې سرته ورسیدې او نسبي نتایج او موخې هم په لاس راغلې، خو د انسان پېژندنه په کامله توګه حل نه

www.sikaraam.com

شوه . په دې دوره کې داحصایې او ازمېښو په مرسته دانسان کارونه په مقایسوي ډول یو دبل سره اندازه کول ، په همدې دوره کې دڅېړنو لکبله ، اجتماعي اړوا پوهنه ، صنعتي اړوا پوهنه او دکوچنیانو اروا پوهنې پراختیا ومونده ، او دافرادو په هکله یې صرف د راتلونکې پېښ بینۍ او تخمین ځای ونیوه او برسېره پردې دڅېړونکو او نوسنګرو اروا پېژندونکو پام مې دې ته وګرځاوه چې لکه موضعي طب په طبابت کې نارسا دی نو دانسان په جزیې مسایلو هم څېړنه ناقصه ده . همداسې دپېرې احصایوي څېړنې او تجربې هم په مشخص زمان او مکان پورې منحصر او مقیده وي .

د دې مرحلو په سیر او تېرېدلو په نتیجه کې د څېړنو منتقدینو پام کامل انسان ته راوګرځید او دارګانېزم اړیکه یې په کلي توګه په موضعي تجربو او بالعکس تر څېړنې لاندې ونیوه . د بیولوژۍ په لحاظ هم وروځ په ورځ معلومېږي چې که یو غړی په درد یا مرض اخته شي نو نور غړي هم په کړاو نه پاتې کېږي همداسې که د بدن یو غړی غبرګون ښکاره کړي د بدن نور غړي یا په کلي ډول ټول بدن په هغه کې شریک وي .

په همدې ډول د ټولنیزې اروا پوهنې او ټولنیز تمدن څېړنو ثابته کړېده چې منتزع انسان ، منفرد او یوازې انسان په نړۍ کې وجود نه لري یا نې دانسان پېژندنه په کلي توګه بې له

www.sikaraam.com

ټولنیز مدنیت د پیژندنې څخه امکان نه لري. په کلي ډول، انسان
بې په موجوده زمانه کې خلقوي خو ریښه یې په تیره زمانه او د نوي
په خلاقه تجربو کې نغښتې دي او راتلونکې زمانه جوړوي. (راکستر، ۱۳۴۸، ۹۰)
د علمي طریقې نیمګړتیا: په دې کې نه شته چې علمي
او عیني طریقه د شخصي عقاید وڅخه ښه او لوړه ده خو باید پام ولرو
چې د فزیکي علومو د طریقې نقصان د بشري علومو په څېړنې او مطا-
لعاتو کې ورځ په ورځ روښانه کیږي. نو څه باید وکړو؟
د میتودولوژي مساله ډیره مهمه او په دې اثر کې نه ځایږي.
خو په لنډ ډول ویلای شو چې علمي طریقه یې له تمدن د بصیرت
څخه د انسان پیژندنې له پاره نارسا او ناکافي ده. د دې امر
دلیل دا دی چې لکه ویل شي: منتزع انسان یې له دې چې له
نورو سره اړیکي ولري او یې له یې دې چې په تمدن کې ریښه
ولري، وجود نه لري. نو چې داسې ده، باید داسې طریقه
وکارول شي، چې وکړای شي دا څو خواړې معما یا پدیده په
ښه توګه وپیژني.
بل دلیل دا دی چې پوهان په دې عقیده دي چې
تمدني تحول د بیولوژیکي یا حیاتي تحول ادامه یا وروستی
برخه ده، نو که دا اصل صحیح او قبول کړو نو ټولنپوهنه
او بیالوژي د انسان پیژندنې د وه اساسي ستنې او پایې دي.
دریم دلیل دا دی چې د انسان ژوند، مرحلې او مرتبې لري

www.sikaraam.com

په لومړي مرحله کې، د انسان ژوند د بیولوژیکي تمایلاتو او کششونو معلول دی. په دوهمه مرحله کې، د مدنیت او ټولني. په دریمه مرحله کې د منطق او عقل او په څلورمه مرحله کې د ناڅاپي بصیرت معلول وي. د انسان دا مقامات اعتبار لري او دا ښیي چې په هره مرحله کې ځانګړي قوانین موجود او اعتبار لري. او په هره مرحله کې د پېژندنې طریقه باید په یوه انساني پوهه یا علم تکیه ولري په لومړي مرحله کې حیاتي طریقه د بیولوژیکي، د نورو علومو د طریقو څخه ډېر اهمیت لري.

په دوهمه مرحله کې د ټولنیزې طریقه او په دریمه مرحلې کې عقلي او علمي منطق او استدلال ښه وسیله او په څلورمه کې باید د نوښت او خلاقیت له قواښو څخه کار واخستل شي. په پای کې کله چې انسان په «صورت د کل» وپېژندل شو نو باید یو جامع فکري نظام او یوه معتبره او با اعتباره طریقه را منځ ته شي.

د نوي سیستم پیدا ښت: څنګه چې هر فکري سیستم د تېرو فکري تجربو او سیستم زېږنده ده او په ناڅاپي توګه نه را منځته ته کېږي. نو هر فکري سیستم مقدمات لري او کله چې آماده او برابر شول منځته راځي. هر نوی فکري نظام که او پېژند نه وي او یا نوې ځانګې، په څو خصوصیتونو اتکا لري.

۱- لومړی دا چې نوې پوه او مفکر پیدا کېږي د متقدمینو. افکار زده کوي، هغه تجربه کوي او د هغو په فرضیو او اصولو شک کوي.

www.sikaraam.com

دریمه: نوې فرضیه او اصول رابېرته او اصولاً د نوي فکري مکتب بنسټ بڼدي.

دریمه: دځېرنې مشخصه طریقه تعینوي.

څلورمه: بیا ځانګه، موضوع او حدود یې ټاکي.

پنځمه: بیا دځیړنې نتیجه او اهکل څرګند دي.

کله چې اروا پېژندنه له فلسفې څخه جلا شوه او ډېره ټاکلي علم په څېر رامنځته شوه. نو په تدریج سره علمي تکوین پیدا کړ. نو دي موجب شوه چې د پورته نظریاتو سره سم، د اروا پېژندنې بیلابیل ښوونځي او نظریونه رامنځته کړي په معمولي توګه د هر ښوونځي طرفداران په دې عقیده دي چې د انسانانو د فعالیتونو او چلوچې یوازینې لار د دوی په څېړنو او د دوی د عمل په ساحه کې مسیر دی. وو دوی ...

په هر حال اروا پېژندونکي عقیده لري چې د مکاتبو وجود، د اروا پېژندنې په وده او پرمختګ کې ډېر اغیز لري ځکه هر مکتب او ښوونځي چې یوه لاره ټاکلې ده په هغه کې ژوره څېړنه کوي او څه چې نوي پیدا کوي د اروا پېژندنې حدود دوه ته پراختیا ورکوي. نو انسان باید د هر ښوونځي د عقایدو په منلو کې محتاط وي، ځکه چې پلویان یې کله کله د افراط څخه کار اخلي.

www.sikaraam.com

داروا پوهنې

د سنوونځيو نيــولیک «فهرست»

۱- د اصالت تداعي سښوونځۍ[1] : دا یو لرغونی انګلیسي ښوونځۍ دی . د دې ښوونځي اصلي موضوع حافظه او ټړده کړه ده . لــه ۱۹۰۳ څخه را پدیخوا د دې ښوونځي په روسیه کې د ځواب انګیزې بڼه ځانته غوره کړه .

۲- د ذهني جوړښت ښوونځۍ[2] : د دې ښوونځي سرچینه په المان کې وه . د دې ښوونځي رسمي فعالیت له 1879 نه پیل او اصلي موضوع یې احساس او د شعور جوړښت دی .

۳- د اصالت عمل ښوونځۍ[3] : دا ښوونځۍ په 1898 کال کې په امریکا کې په دې نامه و نومول شولچې اصلي موضوع یې د شعور د حالاتو توضیح او له هغوڅخه ګټه اخستل و . د دې ښوونځي د فعالیت او موخو (اهداف) ساحه ډیره پراخه ده .

۴ - د اصالت سلوك ښوونځۍ[4] : دا ښوونځۍ ۱۹۱۲ کال کې په امریکا کې رامنځته شو ، په دې ښوونځي کې حرکتي فعالیتونه ډیر اهمیت لري .

1- Associationism 2. Structunalism

3- Functionalism 4. Behavioulism.

www.sikaraam.com

۵- دگشتالت اروا پوهنه[1]: دا ښوونځی په ۱۹۱۳ کال په المان کې را منځته او اصلي موضوع یې درک دی .

۶- د روانکاوی ښوونځی[2]: دا ښوونځی په ۱۹۰۰ کال په اطریش کې منځته راغی او اصلي موضوع یې میل او د ذهن بې خبره یا تیاره برخه (ذهن ناگاه) ده.

څنگه چې لیدل کیږي دا ښوونځي د نولسمي پیړۍ په پای او د شلمې پیړۍ په پیل یانې د ۱۸۷۹ کال څخه تر ۱۹۱۲ کاله پورې منځته راغلي نو بې ځایه به نه وي که ووېنو شي چې دا څه علت او سبب و . داخرې پیړۍ پیل دا اروا پېژندنې د نویو ښوونځیو په لحاظ تر دې حده گټوره ده . نو که غواړو چې دې پوښتنې ته ځواب ورکړو له یوې خوا باید د علومو د نورو ځلاندې دورې ته ۱۹۰۰ کې نظر وا چوو او له بل پلوه څنگه چې هر ښوونځی په واقعیت کې د تیر ښوونځي په مقابل کې اعتراض دی ، نو ځکه د تاریخي سوابقو له نظر نیولو څخه پرته د نویو ښوونځیو په ماهیت نه شو پوهیدلی . همدا سبب وو چې په (۱۷) پیړۍ یعنې د علمي نهضت[3] په پیل کې د کارت[4] (1596-1650) دوماس[5] د هغه وخت اروا پوهانو په مقابل کې چې د سکولاستیک[6] له ښوونځي څخه الهام اخستی وو ، طغیان وکړ او په دې ډول یې د اروا پوهنې

1- Gestalt 2- Psychoanalysis 3- Ronasons

4- Rene Descartes 5- Thomas Hobbs 6- Scolastique.

www.sikaraam.com

دیو نوي ښوونځي لور ته ګام اوچت کړ. دکارت او هابس پرته له دې چې اروا پېژندنې په جلا کولو د فلسفې څخه زیار وباسي کوښښ وکړ چې اروا پېژندنه د مادي او طبیعي علومو د پراختیا سره همآهنګ کړي. نو په دې ذهنیت د وی وغوښتل چې د خپل نوي اصول او معلومات د انسان او حیوان د سلوک او فعالیت په هکله توجیه کړي. یا یې د مغزي اعمال پر مغزي اساساتو چې نخاعه ته انعکاس ویل کیږي استوار کړي.

دکارت: د دکارت له نظره انعکاس د سیالي مادي جریان دی چې د اعصابو په مسیر کې له حسي اعضاو څخه د مغز په لور او بیا د مغز څخه د عضلاتو په لور ته سیر یا تګ او راتګ کوي.

دکارت د روح مرکز مغز و شمیره او په دې عقیده و چې د انسان په هر وګړي کې یو عاقله روح دی چې فکر کولای شي او مادي جنبه نه لري. د دکارت دا اګر وهمه هم لرله چې حیوانات د تعقل قوه او توان نه لري، سلوک او حرکات یې کاملاً ماشیني او د بدن حرکاتو پورې تړلي دي. دکارت د عقلي مذهب لارویه دی. منطقي استدلال او عقل یوازېنی عامل د معرفت او د حقیقت د پیدا کولو وسیله ګڼي.

هابس: هابس په دې لار کې د دکارت څخه هم یو ګام پر مخ ولاړ او تعقل او اروا یې کره وره یې د فزیکي حرکاتو معادل حساب کړل. هابس عقیده درلوده چې د خارجي یا بهرنیو مر

www.sikaraam.com

تحریکات د حسي آلاتو په ملتیا جذب او بیا اعصابو، زړه او مغز ته رسیږي او د بدن داخلي حرکات منځته راوړي. وروسته دغه داخلي حرکات د سکوت له اصل سره سم، د ذخیره یا ساکنې انرژي په بڼه خاطرو او افکارو جوړوي او باقي پاتې کیږي.

هابس دغه طغیان د هغې زمانې د متعارفو ارواپوهانو پـه مقابل کې یو اساسي قاطع پاڅون، خو د هابس نظریات په هغه وخت کې یوازې یوه طرحه وه او د اتلسمې پېړۍ، انګلیسي فیلسوفانو هغې طرحې ته پراختیا ورکړه او دا روا یې هغې د اصالت تداعي ښوونځی یې را منځته کړ. ودورت ر ۱۳۴۸-۷-۲۹

www.sikaraam.com

د نولسمې پېړۍ ارواپوهنه:

همغسې چې د ګالیله په زمانه کې د طبیعي علومو قوانینو د هغه وخت د ارواپوهنې په برخه او معلوماتو ژوره اغېزه وکړه. د نولسمې پېړۍ په سر کې دوو نورو علومو یانې کیمیا او فیزیولوژۍ چې نوې وده او پراختیا موندلې وه په ارواپېژندنې تر اندازې زیاتې اغېزې وکړې.

لومړی د کیمیا کشفیاتو او بې سارې پراختیا، د فلسفې پوهان په دې اند کې کړل چې باید د تحلیلي ارواپوهنې ښوونځی رامنځته کړي چې څو لکه کیمیا پوهان غونډې چې د طبیعي بېلا بېلو ترکیباتو عناصر پیداکوي، دوی هم د انسان د شعور عناصر کشف او د هغو د کړو وړو او سلوک اصول او قوانین سره تالیف او تدوین کړي. دا کار په ارواپېژندنه کې یوه نوې لاره او جالبه طریقه وه او عملاً هم ښکاره شوه چې د اجرا وړ ده،

بل علم چې په ارواپوهنې یې ژوره اغېز وکړه فیزیولوژي وه دا علم او پوهه د نولسمې پېړۍ له پیل څخه وروسته د یوه تجربي علم په توګه ومنل شو او په لنډ وخت کې یې ځینې کشفیات سر ته ورسول چې په کلي ډول یې د ارواپوهنې له مسایلو سره تړاو درلود. لکه د حواسو د کار طریقه، اعصاب او مغز چې د ارواپوهنې عمده مسایل دي؛ د فزیولوژۍ پوهانو له خوا تر مطالعې او څېړنې

www.sikaraam.com

لاندې نیول شوی و. په دې ډول د فزیولوژی معلومات او کشفیاتو
د اروا پوهنې په کتابونو کې ځانګړی ځای او اهمیت درلود او د
دې علم تجربي، طریقې او روښونه د نوې تجربي اروا پېژندونکو
له خوا ومنل شو. که څه هم د تجربي اروا پوهنې لومړی لابراتوار
چې د علمي مقاماتو له خوا ومنل شو د ۱۸۷۹ کال څخه وروسته
د الماني اروا پوه «وونت» په واسطه د لیپزیګ په ښار کې تأسیس
شو خو د نولسمې پېړۍ له پیل څخه د اروا پوهنې ډېر لابراتوارونه
په ځانګړي توګه په المان او امریکا کې د فزیولوژی په «تجربه ځایونو»
کې ایجاد شوي وو. چې په دې ډول ویلای شو چې نوې اروا پوهنه
په ۱۹۰۰ کال کې بیا تجربي اروا پېژندنه وه.

د دې له پاره چې د دغه کال اروا پوهنه په ښه او بشپړ ډول
شرح کړو نو په کار ده چې د دوو نورو علمونو یانې د عمومي
بیالوژی «په تېره بیا د پرمختیايي فرضیې» او روان پژشکي
اغېزې هم په اروا پوهنې ډېر زیات کړو. د ۱۸۹۶ کال څخه را
په دې خوا په عمومي بیولوژی، په ځانګړې توګه په پرمختیايي فرضیه
کې ډېرې مسلې تر بحث او څېړنې لاندې نیول شوې وې چې نه یوازې
د لرغونې اروا پوهنې له پاره بلکې د فزیولوژی او فزیک له پاره هم
نوې وې.

د نولسمې پېړۍ د وروستیو کلونو څخه وروسته د داروین
او ګالتون د افکارو تر اغېزې لاندې، نوې مسایل لکه: د توارث

www.sikaraam.com

او محیطي لاملونو اغیز په فردي اروايي ودې، توکم (نژاد)، حیواني اړتیاوو پېژندنه، فردي اختلافات او د اروا پوهنې داسې نور مسایل د هغه وخت د اروا پېژندونکو په اغیزو او څېړنو (اکتشافاتو) کې ښکاره شول. د لومړي ځل لپاره د وګړو د اروايي حالاتو د اندازه کولو نوې طریقه د ازمېښتونو په مرسته ابداع شوه او په موجوده تجربي طریقې سره یې، په اروا پېژندنه کې یو نوی څپرکی د نوي اروا پوهنې تر عنوان لاندې ور زیات شو.

بله برخه (علم)، چې د دې دورې په اروا پوهنې اغیزه وکړه رواني طبابت (روان پزشکي) وه. په همدې خاطر د روان پزشکي تاریخ باید د فلسفي پېړۍ په اوږدو کې په سمه توګه وڅېړل شي. د خبرې د لنډوالي په خاطر دا کافي ده چې ووېل شي په تېرو وختونو کې د رواني ناروغانو علاج د پیرانو خاشینونکي او خراب وو. خو په دې دوره کې د علمي اصولو په اساس په سمه شو. په عامه توګه د دې پېړۍ رواني طبیبان په دوه ډلو ووېشل شول، یوه ډله به روحي ناروغۍ د رواني علتونو، معلول او بله ډله به روحي ناروغۍ د بدني علتونو معلول شمېرل.

په بله وینا لومړۍ ډله ته رواني علتونه مهم وو خو دوهمې ډلې به زیار ایست چې د هر غیر طبیعي سلوک یا خوځښت لپاره عصبي یا مغزي اختلال کشف کړي. که څه هم په یو ډول جوړښت کې، ذهني اختلال کشف شوی و. خو بیا هم نه شو کېدای

www.sikaraam.com

چې دا موضوع په ټولو روحي ناروغیو کې تعمیم او اثبات کړي، په
همدې طریقې سره به د بدني علتونو پلټلو یا نو بې له کوم علمي دلیله
یې د ولې مغزي نقصان د روحي ناروغۍ لپاره وړاندې کاوه.

د دې مسایلو او طریقو پیدا کېدل ورو، ورو د دې لامل شول
چې د ارواپوهنې او فلسفې زوړ ارتباط یو د بل سره وشلېږي، او
پوهانو ونه توانېدل چې د ارواپوهنې څوکه د جلا او مجزا
فلسفې څخه منځته راوړي.

د نوې ارواپوهنې طغیان د زړې ارواپوهنې په مقابل کې د
علمي طریقو، نمونو، بېلګو او همداسې د علمي معیارونو اندازه
د نظري او تیوریکو مسلو په پرتله بېخي ډېر وو. د بېلګې په توګه
لرغونو ارواپېژندونکو به د زده کړې په هکله یوازې د حافظې
په آثارو او د شخصي خاطراتو په تفسیر اکتفا او بسنه کوله.
خو نویو ارواپوهانو به د تجربې څېړنې په موخه ټینګار کاوه.

د نویو ارواپېژندونکو د ۱۹۰۰ م له پاره د ارواپوهنې تعریف
هماغه پخوانی تعریف یا نې «د ذهن بنیادي یا شعور» ولې اما عملاً به
یې قدرتونه، توانونه، لیاقت او مهارتونه د ذهن بنیادي د مختلفو
حالاتو په پرتله ډېر شرحه او مطالعه کول. په بله وینا نویو ار
واپېژندونکو په نظري لحاظ په تحلیلي ارواپوهنې چې د کیمیا
له علم څخه یې الهام تر لاسه کړی وو عقیده درلوده چې
او مرکب افکار او عواطف یې د ساده او بسیطو عناصرو لکه احساس

www.sikaraam.com

ذهني تصویرونه او ابتدایي اولوم‌ نیو حسونو ترکیب باله. خو عملاً یې دا نظري هدفونه هیر ول او پاملرنه یې نه ورته کوله په نظري لحاظ دا اصالت تداعي ښوونځی، پیروان وو. خو عملاً یې جدي طرفداري نه کوله.

همدا اختلاف چې د نظري او عملي برخو، کلاسیک اصول او د څیړنو د نویو طریقو تر منځ پیدا شو. نو د نویو ارواپوهانو لپاره یې ښه فرصت برابر کړ.

څو د ارواپوهنې داساسي مسلو د صحت او سقم په هکله، یعني هوښیاري دارواپوهنې داساسي موضوع او د باطن یا نفس مشاهده[1] د څیړنې د یوازینۍ طریقې تر عنوان لاندې، بحث او مناقشه کړي.

د شلمې پیړۍ په لومړي لسیزه کې نویو ارواپوهانو د سلوک موضوع ته چې « ښکاره شعور » پورې اړه لري، پاملرنه کوله او په خپلو تجربو او څیړنو کې یې د عیني طریقې څخه کار اخست. له بلې خوا هغه ارواپوهان چې د روان کاوي پلویان وو نو د « پیچلي یا تیاره شعور » څیړنې او مطالعې ته یې د « ښکاره شعور » څخه ډېر اهمیت ورکاوه او په دې عقیده وو چې د ارواپوهنې اصلي او ژوره څیړنه باید د شعور په دې تیاره برخه کې سرته ورسیږي.

نوي ارواپوهان د دې پوښتنې په ځواب کې چې آیا د تداعي

1 - Introspection.

www.sikaraam.com

مطلق اصل، د زده کړې د نظریې او تیورۍ له پاره ارزښت لري که نه په دې عقیده وو چې د محرک او ځواب رابطه دا مسله ښه روښانه کوي.

دې اروا پوهانو د سلوکي پوهانو په څېر چې د انسان سلوک او عمل یې یوازې مجموعه د ساده او پېچلو عکس العملونو، پېژانده، دا انتقاد ژبه خلاصه کړې وه او په دې باور وو چې په دې نظریه کې د اګلیتزم وحدت په نظر کې نه دی نیول شوی.

په همدې ډول نوې اروا پوهانو په هغې ډلې د پوهانو چې فکر کاوه د انسان «ښکاره شعور» یوازې د حسي عواملو ټولګه ده، چې په مختلف ډول سره ترکیب او تلفیق شوي، هم ایراد نیوه او په دې عقیده وو چې په دې فرضیه کې هم د کلیت اصل یا نې وحدت او د انسان هویت له نظره لویدلی دی. دا اروا پوهان په دې عقیده وو چې د انسان شخصیت دوه رکنه لري، چې یو یې وحدت او بل یې هویت دی. هویت دا مانا لري چې وحدت نسبتاً د زماني په اوږدو کې محفوظ وي هر شخص دا احساس کوي چې هماغه انسان دی چې پرون یا پروسږ کال و... او یا به سبا او بل کال تصمم، هماغه انسان وي او ضمناً په دې هم پوهیږي چې مانا او اخلاقاً د نورو همنوعانو څخه متمایز دی. لکه چې په جسمي او بدني خصوصیاتو کې له نورو څخه توپیر لري. (سیاسي: ۴۵).

مختلفه او متضاده قوې فرضیې ترڅېړنې او ازمایښت لاندې دي امکان لري، د دې فرضیې قوت او نا توانۍ یوه ورځ د دې بحث، علمي مدارکو او استدلال له کبله حل و فصل شي خو دا اروا پوهنې د بیلا بیلو

۳۰ (ب)

www.sikaraam.com

سنوونځيو دارزښت په هکله به ګران کار وي چې په ښکاره ډول قضاوت وشي.

دا ځکه چې د ډېره روحي سنوونځي

اهداف په ډېر و ستونزو او زيار وکړای شو چې په علمي دلايلو ثابت او يا رد کړو.

د ډېره اروالي سنوونځي دارزښت د تعين لپاره بايد د دغه ګټې او يا بې ګټې توب په ښبتنا او په ده زمانه کې ترڅېړنې او مطالعې لاندې ونيول شي. ترڅو سمې قضاوت او اطمينان حاصل شي.

www.sikaraam.com

دريم څپرکی

د تداعي د اصالت ښوونځی[1]

په ننني ارواپوهنه کې د زده کړې موضوع ډېره مهمه مساله ده، په دې ورو ستيو کلونو کې دا جمله چې «څنګه زده کړه کوو» د تجربي او نظري ارواپېژندنې د څېړنې او تحقيق له مهمو مسايلو څخه يوه مهمه مسئله ده. د زده کړې بېلا بېل شکونه لکه د نو مونو يادول، د بې مانا کلماتو فهرست، د يوې معما د زده کړې طريقه، د ښه يا بد عادت زده کول، د يوې قيافې يا صحنې خيره حافظې ته سپارل او يا د هغې بيا پېژندل او توصيف کول او يا هم شي نورې ورته مسئلې د ډېرې څېړنې او تحقيق موضوعګانې دي. خو د حيرانتيا ځای دی چې د ارواپوهنې په لرغونو کتابو کې د. زده کړې تر عنوان لاندې هېڅ فصل نه دی راغلی. لا وليام جيمز[2] په خپل غټ کتاب کې چې په ۱۸۹۰ کال کې يې د «ارواپوهنې اصول» تر عنوان لاندې بشپړ کې دا سې کوم فصل نه تدوين کړی او نه يې د زده کړې يادونه کړې ده.

1- Associationism. 2. James.w.

www.sikaraam.com

لرغونو اروا پېژند ونکو يوازې د بيا په ياد راوړلو د هغو مو ارخېنو نو چې مخکې يې زده کړې وي ، ډېر تبيانات او شرحه ورکړېده . خو د زده کړې د عمليې په برخه کې يې کومه تجربه نه وه پېل کړې . دوی د زده کړې د عمليې په هکله ، کلي فرضيه درلوده چې هغه د تداعي فرضيه وه . خو د دوی د دغې فرضيې مبدا او منظور د زده کړې عمليه نه وه ، بلکې دوی يوازې د بيا په ياد راوړلو او تفکر ته پاملرنه کوله .

لرغونو اروا پېژندونکو د دې پوښتنې په ځواب کې چې افکار له کومه کېږي ؟ دا ځواب ورکاوه چې افکار له جريان او تشکيل له تېرو تجربو څخه جوړېږي ، او احساس هم يو په بل پسې راځي ، نو ځکه نو موړي افکار يو له بل سره يو ځای او تولېږي . دا د اروا پوهنې د تداعي د اصالت ښوونځی چې د انګليسي ارواپوهنې يو زوړ ښوونځی دی ، لنډه خلاصه وه چې وړاندې شوه .

د تداعي د اصالت لرغونی ښوونځی

ځينې ارواپې يا نفسي پديدې يا مسلې يو له بل سره داسې اړيکې پيدا کوي چې د يوې حادثې پيداکېدل په صحنه د وجدان کې په چټکۍ سره هغه بله حادثه را ياد وي دغې حادثې ته تداعي يا

www.sikaraam.com

همخواني" وايي .

د دې ښوونځي اصلي ريښه د ومره لرغوني ده چې کولای شو هغه د ارسطو په کتاب کې چې د «حافظې» تر عنوان لاندې ليکل شوی دی، پيدا کړو .

ارسطو د حافظې په هکله يوه اساسي موضوع ذکر کړې ده، او ويلي يې دي چې هر وخت يوه موضوع انسان د بلې موضوع په فکر کې اچوي .

ارسطو د دې پوښتنې په ځواب کې چې "الف" فرد "ب" ته ور په ياد کړي نو د الف او ب ترمنځ به رابطه څه شی وي؟ . وايي چې : دا رابطه به يا د شباهت. تضاد او يا د زمانې د مجاورت له کبله پيدا شوي او دې ته تداعي وايي . د بېلګې په توګه که يو څوک ووسي او دهغه په ليدو سره کوم بل شخص ور په ياد شي نو له دې کبله به وي چې هغه دواړه يا ډېر سره ورته دي، يا په کلي توګه يو له بل سره توپير لري او يا دا چې هغوی موږ څوا سره يو ځای ليدلي دي. دې درې اړيکو ته د اصالت تداعي د ښوونځي انګليسي طرفداران « د تداعي قوانين » وايي . او کله هم دا درې اړيکې يې خلاصه کړي او د يوه قانون تر عنوان لاندې د « مجاورت قانون » نوم پرې ايښی دی .

د اصالت تداعي د ښوونځي يوه مخکښ چې توماس هابس نوميږي د ټولو افکارو، اصل او منشأ « احساس » بولي . دا ځکه چې د ده په ګروهه د انسان په ذهن کې هيڅ مفهوم نه پيدا کېږي خو په لومړي

www.sikaraam.com

سرکې د هغه پوه برخه یا ټول د حسي د ړڅو یا حسي دستگاه له خوا نه کسب یا حاصل شوي.

څوچې انسان پوشي ټوله یا یوه برخه یې نه خوا نه وي لیدلې یا احساس کړې د هغه شي تصور یا تجسم نه شي د رلودی، نو دا طبیعي خبره ده چې له پخوانې داسې تجسم څخه پرته نه شو کولی له یو تجسم یا تصور څخه بل تجسم یا تصور ته ورسیږو. نو ځکه ټول خیالونه یا انځورګرۍ به د انسان کې د حرکتونو یا جنبشونو حکم لري، او د هغو جریا ناتوبقا یاوې دي چې د انسان په احساس کې جوړ او ترکیب شوي دي. له احساس څخه وروسته بیا د حسي ادراک او بیا د ذهني تصوراتو په صورت دوام پیدا کړی دی او له منځه نه ځي.

هابس د انسان مختلفو استعدادونو څخه پوازې دوه اصلي فعالیته منلي دي، یو د بیا په یاد راوړلو احساس او بل تداعي دی چې دا په خپله په یاد راوړلو حکومت کوي. که څه هم هابس په خپلو لیکنو کې د «تداعي» کلمه چې نورو لیکوالو وروسته پیشنهاد کړه، نه ده کارولې خو کله چې له خیال پردازۍ نه خبري کوي وایي: دا فکارو او تصویرونه چې د احساسونو اصلي پیوستون او پرله پسې والي تنظیم کړی دی. نو ویلای شو چې په واقعیت کې هغه د تداعي موضوع د مجاورت له طریقه بیانوي. هابس بیا دا دواړه فعالیته په یوه فعالیت کې خلاصه کوي او د یون (حرکت)[1] نوم پرې ږدي.

(1) Motion.

www.sikaraam.com

دهابس په آنده یو بهرنی څیز زموږ په حواسو، چې نن هغه څیز ته انگیزه[1] (د مثال په توگه نوری امواج، د صوت ارتعاشات ...) توایي، تاثیر کوي. دا انگیزه دحسي دستگاه په مرسته دارگانیزم داخل ته نقل کوي. خوکله چې محرك یا انگیزه په خارج کې قطع هم شي. دبدن داخلي حرکت فوراً نه قطع کیږي بلکه د سکون له قانون سره سم په تدریجي توگه کمیږي، څو په پوره ډول له منځه ولاړ شي. په دې حساب اصلي جنبش هماغه احساس دی او وروسته پاتې جنبش تصویر او هغه اثر دی چې له هغه احساس څخه پاتې دی. په دې ترتیب څنگه چې د تصویرونو تواتر له انگیزو څخه اوږد او دوامدار وي. نو همدغه موضوع د افکارو وروستی جریان منځته راوړي. په دې ترتیب سره هابس تول ارواپي مسایل، له فزیکي مفاهیمو او عباراتو په جامه لکه حرکت، د حرکاتو انتقال او سکون په اصل بیان کړیدي. اما وروسته هابس دې ته هم مجبور شو چې یو بل اضافي عامل هم دارگانیزم په وجود کې ومني او هغه دارگانیزم عکس العمل دی چې د انگیزې څخه وروسته د عضلاتي حرکتونو په واسطه څرگندیږي. خو د دې حرکت سمت یا لوری له باندې (خارج)، څخه نقل نه کوي، بلکه دارگانیزم له داخل څخه سرچینه اخلي. دا عکس العمل یو حرکت دی چې ارگانیزم یوه جسم ته نږدې کوي او یا له یوه جسم څخه یې لرې کوي او د اجتناب سبب یې گرځي. د بیلگې په ډول مینه د حرکت لومړی مرحله ده چې

www.sikaraam.com

د نړدې والي سبب ګرځي او په نږه بدوالي یا تنفر هم د حرکت ابتدایي مرحله ده چې د لرې والي یا اجتناب سبب کیږي. ځینې تمایلات ، مینه، لکه د ډوډۍ اشتها ذاتي او فطري ده خو ځینې نور میلونه او مینې د اشیاوو د خواصو له درکه کسب کیږي.

د اصالت تداعي مخکښان

په اوولسمه پیړۍ کې نامتو انګلیسي فیلسوف او روزونکی جان لاک[1] لومړی شخص وچې د عقل معلومات فطریت او زده کړې د اروایي روزنې ذهني ورزښت له طریقه رد کړه. د هغه په نظر لږ افراد یا تعلیمي لیدل کیږي چې بې شانتې طبع، سرښت یا مشترک فکر او عقیده ولري د هغه په عقیده انساني ذهن د زیږیدلو په وخت کې د سپینې لوحې[3] په ډول وي، چې هیڅ ذاتي او فطري فکر په هغه کې نه وي تصویر یا رسم شوی. هر فکر او عقیده د تجربې او حواسو له طریقه پیدا کیږي چې د غه نوي فکري طرز د تجربه ګرایي[4] یا تجربي مسلک تر عنوان لاندې شهرت وموند د غه مسلک د افلاطون او دکارت «عقلي اصالت» یا خود ګرایي[5] باندې مستقیماً حملې وکړې ځکه چې د غو دوو فیلسوفانو عقل د پوهې او معلوماتو سرچینه بلله. جان لاک زده کړه د اسې ادراک باله چې د حسي تجربې له لارې لاس ته راځي. ځکه چې ذهن له ځینو نو څخه جلا دی، نو هغه چې درک کیږي یوازې د ځینو نو تصورات[6] دي.

---

(1) Jan lock. (2) mental discipline.
(3) tabula rasa. (4) empiricism. (5) rationalism. (6) Ideas.

www.sikaraam.com

لاک افکار د ذهن واحدونه او تداعي يې د افکارو د پيوستون عامل باله.
د هغه په عقيده افکار به يا ساده وي يا مرکب. د افکارو ترکيب يې له بل سره د ذهن يو فعاليت دی. چې په دا اروايي کيميا هم يا د بيني او ورو وسته د اروايي پيداېښت[1] د نظريې سبب وګرځيد.

د دې لپاره چې اروايي تداعي منځته راشي نوجان لاک په يو د ول داخلي حواسو هم عقيده درلوده، ځکه چې ذهن به حسي تاثرات پيدا کول دا تاثرات به په مبهم ډول يو پر بل پراته وو. خو ذهني دستګاه سربيره پر دې چې د حسي تاثراتو د منلو توان درلود، دا توان يې هم درلود چې هغه و پيژني، اندازه يې کړي او تعميم ورکړي. يعني کولای شي چې د مجاورت، مشابهت يا ورته والي او تضاد له طريقه افکار او ذهني تصورات يو له بل سره پيوند کړي.

د لاک افکار او آثار د دې سبب شول چې ښوونه او روزنه د اروايي روزنې يا ذهني د سلپين څخه، د عادت پيدا کولو طريقې ته تغير ومومي
د لاک افکارو، اروا پيژندونکو ته نوې لار پرانستله او د دې سبب شو چې له وراثت څخه محيط ته يا ملرنه وکړي. د ښوونې او روزنې په لحاظ د لاک د نظريې مفهوم دا دی چې په مدرسه کې ښوونکی د کوچنيانو د اروا معماران او جوړونکي دي. اصلي دنده يې د پيرو ګرامونو جوړول او اجرا ده. خو په دنده کې ښوونکی ښه عادتونه پيدا کړي.

---

(1) apperception.

www.sikaraam.com

د زده کړې محسسات د دې پرځای چې ذهني روزنې ته پاملرنه وکړي باید دحواسو روزنې ته پام وګرځوي .

د جان لاک دا نوې نظریه د زده کړې په منطق کې د عطف ټکی و. تر اوه لسمې پېړۍ پورې د ښوونکو او مربیانو کار دا و چې د زده کړې بڼوالی نظري تعبیر او تفسیر کړي ، یعنې اروایي ورزش او د سپلین به یې بیانا وه . دا نظریات د لاک د نظریاتو سره سره د اولسمې پېړۍ تر پایه پورې دوام درلوده

د اصالت تداعي ورو ستی
ښوونځی

دهربارت د پیدایښت نظریه :

هربارت[1] د سپیني لوحې د نظر سره د تړاو په خاطر چې د جان لاک له خوا طرحه شوې وه ، د نوې عملي اروا پوهنې بنیاد کیښود . دغه نظر د زده کړې په هکله له دې ځایه سرچینه اخلي چې هغه عملاً د ښوونې او روزنې په کار بوخت و ، نو ځکه په اروا پوهنه کې یې په زړه پورې نظر ې وړاندې کړې . او په خپل وخت یې د زده کړې نظام یا سیستم کې پراخ انعکاس وموند . هربارت ډېره مینه او علاقه درلوده چې انساني علومو اصول ، د فزیک او بیولوژۍ پر اساس بنا کړي . هربارت

(1) Johan Friedrich Herbart.

www.sikaraam.com

اروا پېژندنې ته د «ذهن کیمیا»[1] په سترګه کتل. نو له دې امله د اروا پېژندنې نقش یې د افکارو په اختلاط او ترکیب یا اروايي حالتونو کې[2] مطالعه کړو. ده به لکه یو کیمیا دان غوندې د اروا پېژندنې څېړنه د افکارو او ذهني تصوراتو، د ترکیب، تحلیل او تجزیې پر اساس بنا کړې وه.

د هربارت د اروا پېژندنې طرفدارانو د اروايي حالتونو اروا پېژندنې پر اصیل او مسلم حقیقت پېژني چې په مستقیم ډول له محسوساتو څخه لاس ته راځي او په درې ډولونو څرګندېږي:

۱- حسي تاثرات. ۲- ذهني صورتونه او ۳- عاطفي عوامل خوشالي او خواشیني[3].

اروايي حالتونه، د اروايي فعالیتونو بیا بنې عناصر دي، چې سره ترکیب شي نو ادراکي ذخیره یا د پیدایښت خزانه[4] جوړوي او د فرد فکري مایه په هر زمان کې منځته راوړي. هر احساس او فکر هغه وخت ډېرک یا پیدایښت مومي چې ادراکي خزانې ته جذب شي. د هربارت په عقیده ذهن د اروايي حالتونو ټولګه ده. په واقعیت کې د نویو اروايي حالتونو ډېروالی یا جذب په تېرو اروايي حالتونو، د اروايي عملیې یا زده کړې د ایجاد سبب ګرځي.

د هغه په عقیده ذهن لکه د یخ ټوټه چې په اوبو کې لامبو وهي او ډوبېږي

---

(1) mental chemistry. (2) mental states

(3) Pleasure pain (4) apperceptive mass.

www.sikaraam.com

برخه یې په اوبو کې پټه وي. د شعور یا وجدان په لاندې برخه کې ځای لري. هغه خاطرې چې په دې برخه کې ټولې شوې دي، زموږ تجربې، تعبیر او تفسیر وي. زموږ احساس هم له پخوانیو تجربو څخه په کلي توګه مفهوم وي.

هربارت، ذهن په ښکاره یا روښانه شعور، تحت الشعور او د شعور د سرحد، تر عنوانونو لاندې په دریو برخو ویشي. هره خاطره یا تاثیر چې روښانه شعور (وجدان) ته لاره مومي. نو هر وخت خپل ځای بدلوي. په همدې شیبه کې امکان لري څو خاطرې یا خیالونه د شعور روښانه برخه ونیسي یا اشغال کړي.

یوه د هغو خاطراتو څخه امکان لري په مرکز د پاملرنې کې واقع شي، څینې د روښانه شعور په آستانه کې وي او زیاتې باسي چې روښانه شعور ته داخل شي. د ذهن په لاندې برخه یا تحت الشعور کې د فرد د تېرې زمانې ادراکي فعالیتونه ټول شوي وي. هر یو د هغو افکارو یا تصوراتو څخه په مناسب وخت کې، روښانه شعور ته راګرځي. هر وخت چې یو فکر یا خاطره په پوله پسې د ول روښانه شعور ته داخل شي پیوسته په ښه او اسانه صورت سره په یاد راوړل کیږي. هربارت د دې تجربې له کبله، د تکرار (تمرین)، په اصل ټینګار وکړ او د تدریس اساس یې دا ډول معرفي کړ، چې هر وخت که څو خیالونه او یا څینې نور یو له بل سره داسې اړیکې پیدا کړي چې وکولای شي لومړني افکار او تصورات په روښانه شعور یا وجدان

www.sikaraam.com

کې منځته را وړي، دې پدېدې ته تداعي وايي .

د پیدایښت د نظریې څخه ګټه په تدریس کې :

د هر بارت په عقیده د زده کړې لپاره درې مرحلې موجودې دي:

۱ـ حسي مرحله ۲ـ حفظي مرحله چې د تصوراتو بیا جوړ نه هم په هغه کې شامله ده . ۳ـ ادراکي مرحله .

فرد هغه وخت ادراکي مرحلې ته رسیږي چې وکړای شي د یو شمیر ذهني تصوراتو په منځ کې ګډ صفتونه پیدا او یو د بل ترمنځه توپیر او کلي حکم او تعمیم سرته ورسوي .

د هر بارت د پیدایښت د نظریې پر اساس، صحیح او سم عمل د صحیح او سم طرز تفکر څخه پیدا کیږي . په دې کې شک نشته چې د میل او ارادې ریښه هم په تفکر کې شامله ده .

د هر بارت د پلویانو له نظره د تدریس مهارت دا دی چې ښوونکی باید هغه افکار او تصورات چې غواړي زده کوونکي یې زده کړي ، باید د هغوی د پاملرنې وړ وګرځوي . ښوونکی په ماشومانو کې د نویو تصوراتو د ایجاد لپاره چې د پخوانیو تجربو سره یې سمون او سازګاري ولري د کتنې ، مشاهدې، له طریقه کولای شي د هغو لپاره داسې فکري حلقه[1] ایجاد کړي چې د ودې او روزنې لپاره یې مرسته وکړی شي . د ښوونکي موخه باید دا وي چې نوې فکري حلقه د پخوانیو فکري حلقو سره سمون ولري.

[1] circle of thought.

www.sikaraam.com

د زده کړې مرحلې د هربارت له نظره:

هربارت او د هغه پلویان په دې عقیده دي چې په زده کړه کې منظمې او یو د بل سره اړونده مرحلې وجود لري، چې یو بریالی ښوونکی باید هغه وپیژني او کار ورڅخه واخلي. تدریس هغه وخت بریالی او کتمور دی چې دا مرحلې په ځیر سره وڅارل شي هغه مرحلې دا دي:

۱- تیاری وچمتو والی، ۲- د مطالبو وړاندېن. ۳- مقایسه. ۴- تعمیم ۵- په کار اچول:

۱- تیاری: د دې لپاره چې په درس پورې تړلي افکار او تصورات د زده کوونکي په ښکاره او نه ښکاره شعور یا وجدان کې ایجاد شي، ښوونکی باید د تېرو زده کړو په تکرار ولو سره شاګردان د نویو مطالبو د اخستلو لپاره چمتو کړي. د بېلګې په توګه د لامبو وهونکو څېړونو او د لامبو د قانون لپاره په کار دی چې لومړی د لامبو وهونکو لخصائصو نکه بالون، د اوبو بوقانې، لرګي، کښتۍ او داسې نورو شیانو یادونه وشي.

۲- د مطالبو وړاندېن: ښوونکی نوي مطالب او موضوعات د لامبو وهونکو احساس په شکل د تجسم او ښودولو په طریقه وړاندې کوي. د بیلګې په توګه، ممکنه ده زده کوونکو ور وښودل شي چې څنګه غوړي د اوبو په مخ او یا فولادي ګلوله د سیمابو په مخ لامبو وهي.

۳- پرتله او تجربه: که ښوونکی د وه لومړی مرحلې په ښه صورت سرته ورسولې وي نو بیا زده کوونکی وینې چې د نویو او زړو مطالبو ترمنځ شبا

www.sikaraam.com

هغوته وجود لري. له دې کبله ځواني او اوسني مطالب په ښکاره او روښانه شعور کې يو له بل سره اړيکې پيدا کوي. د تېرو او طبيعي ورته والي له کبله يو له بل سره پېوند پيدا کوي.

۴ - تعميم: په دې مرحله کې زده کوونکي زيار باسي چې د دوه ډولو مطالبو ترمنځ ګډ لاملونه د يو کلي حکم او اصل په صورت بيان کړي.

۵ - په دې ځای کې هغه اصل چې نوی زده شوی د ډېرو مطالبو د توضيح لپاره چې په لاسي وعملي مربوط دي، کارول کېږي. دا کار د مسئلو د حل له طريقې سرته رسيدلی شي. ښوونکی ممکنه ده له زده کوونکو وپوښتي، چې کښتۍ له فولادو څخه جوړه ده، نو ولې په اوبو کې نه ډوبېږي. يا دا چې د مسئلې په توګه له زده کوونکو څخه وغواړي چې آيا يو خاص شی په معينو معاياتو کې لاسي وعملي شي او که نه؟

د هربارت پلويان زيار باسي چې نوموړي مرحلې د تدريس د کلي طريقې په عنوان وکاروي.

په واقعيت کې هربارت بايد د علمي او تربيتي اروا پېژندنې بنسټ ايښودونکی او مخکښ وپېژندل شي.

د هربارت طريقه په لومړي سر کې د وونټ(1) له خوا په المان کې او د ټيچنر(2) له خوا په امريکا کې تعقيب شوه او د جوړښت، ساختارګرايي ښوونځي(3) او حواسي د باطني يا نفسي طريقې(4) د راڅرګندولو او منځته راتلو

(1) wandt.w. (2) Titchener.E.B

(3) Structuralism (4) introspection.

www.sikaraam.com

موجبات یې برابر کړل.

د پورته بیان څخه څرګندېږي چې عبارت له یوې خوا د علم او معرفت سرچینه او منبع له بدن څخه د باندې بولي او د ذهني تداعي له کبله د زده کوونکي پوهه او معلومات پېژني. نو باید هغه د علمي تداعي ګرایانو څخه وګڼل شي او له بلې خوا د هغه ښوونې او لارښوونې د علمي تجربو په پراختیا او د ذهني محتوا د تحلیل او ترکیب په جنبشونو او فعالیتونو تمامې شوې، نو کولای شو چې هغه د ساختګرایانو په قطار کې وشمېرو.

د ابینګهوس د تداعي نظریه:

معروف الماني ارواپېژندونکی ابینګهوس[1] په ۱۸۸۵ کال کې د خپلو څېړنو له کبله نه یوازې د زده کړې په مسئلې مرسته وکړه، بلکه په زړه پورې اطلاعات او معلومات یې د هېرېدو[2] په عملیه کې هم په لاس راوړل. دا لومړی شخص و چې د حافظې د پېژندلو لپاره یې کتاب ولیکه، او د ارواپوهنې د اصالت تداعي د ښوونځي لپاره یې نوې دوره پرانستله. دې کتاب د تجربتي جنبې سربېره د تداعي د تشکیل او زده کړې عملیې هم تر څېړنې لاندې ونیولې. نو په دې خاطر هم نوی و.

دا رښتیا ده چې د لرغوني اصالت تداعي د ښوونځي پلویانو د تداعي سره سروکار درلود. خو هغوی د تداعي د تاثیر موضوع ته ډېره پاملرنه نه کوله، او دا یې نه غوښتل چې د تداعي د تشکیل په هکله څېړنه

(1) Ebbinghaus. H. 2- Extinction.

www.sikaraam.com

وکړي. اما د نوي اصالت تداعي د سمبرنګي پلویان لومړی تر هر څه دې ته پاملرنه کوي چې د تداعي عملیه څنګه تشکیلېږي او بیا د تداعي ثبات او مقاومت د په یاد راوړلو له طریقه ان مایسبت کوي. د پورته افادې مانا دا ده چې د اصالت تداعي لرغونو پلویانو به د تداعي د پایلو او اغېزو له مخې غوښتل چې د قضیې علل وپېژني، خو د اصالت تداعي نوي پلویانو به د ښکاره لاملونو له مخې غوښتل چې د قضیې اغېزې او پایلې تر څېړنې لاندې ونیسي. ښکاره ده چې وروستۍ یا نوې طریقه بشپړه او باوري طریقه ده، یانې لرغوني ارواپېژندونکي به د معلول څخه علت ته، خو نوي ارواپېژندونکي له علت څخه معلول ته ځي.

د ابینګهوس تجربې طریقې څرګنده کړه چې هر څوک څو ډوله حافظه لري لکه د اشکالو لپاره حافظه، د اعدادو لپاره، د نومونو لپاره حافظه سمعي یا بصري حافظه او نور...

په ملهوریا د هر چا حافظه څو اړخه لري چې د قوت یا ناتوانۍ له پلوه یو له بل سره متفاوت ته وي. اوس نو په کار دی چې د هر چا د حافظې د څرګندولو لپاره نومونه د څو ډوله ازمېښتونو لاندې ونیول شي. د بېلګې په ډول د زده کړې یا سمعي حافظې لپاره کولای شو چې پنځلس یا شل مانالرونکي یا بې مانا اصطلاحګانې وټاکل شي او هرې اصطلاح ته دوه ثانیې وخت ورکړل کیږي، بیا د وروستي اصطلاح له لوستلو څخه لس ثانیې وروسته له زده کوونکو څخه وپوښتل شي چې هغه اصطلاحګانې یې چې په حافظه کې پاتې دي، له یاده ووایي. د دې ازمېښتي پایله

www.sikaraam.com

باید د هغو څیزونو چې د دوی د ښه سره همزولي زده کړه نکړه او مینې د پایښت په لاس راغلي او معیاري شوي دي، مقایسه او پرتله شي څه په دې ډول د دغې موضوع د ښې یا بدې ساتنې په هکله قضاوت یا حکم صادر شي . په دې اړه کې د لاندې شل اصطلاحګانې کارول شوې دي :

ستن، پیره، خطکښ، کڅکه، اوبه، پښو وسکۍ، نجلۍ، نقشه، ونه عکس، کتاب، پیشو، چاقو، تناب، کور، جرابې، کاغذ، غر، بڼ او کیف .

اینګهوس په خپلو تجربو کې ولیدل چې د یو کرت قرائت کولو څخه وروسته یادونې یې جوړې د دغو اصطلاحګانو کتو ای شي چې زده شي، په دې برخه کې کومه ځانګړې عملیه چې په عیني ډول تعقیب شي نشته . دا عملیه تر هغه وخته تکراریږي څو زده کوونکي وکولای شي د ۷۵ په سلو او سل په سلو تر منځه د اصطلاحاتو په زده کولو کې مهارت پیدا کړي .

اینګهوس او د هغه پلویانو د دې قانون او د اسې نورو ورته قانونو څخه په استفادې سره یو کمي قانون را منځته کړ او په وسیله یې د ګړۍ منحني ،، چې تر هغه ټول پیژني ، رسم کړه .

د ،، هیرولو منحنی ،، په رسم سره دوی وکړای شو چې د دې کمي قانون اعتبار او مرغوبیت ډیر کړي .

د اینګهوس له زماني راهیسې د زده کړې په مطالعه او څیړنه کې د عیني طریقې څخه کار اخستل کیږي او د ډیرو نورو په نسبت پوره روښانه طریقه

www.sikaraam.com

ورانديزونه هم شويدي. د دې اروا پيژندونکو په عقيده نشو کولای چې
د تداعي موضوع يوازې د مجاورت له طريقه توجيه کړو، ځکه چې مجاورت
اساساً يو مساعد موقعيت دی، کوم قدرت يا قوه نه ده. هغه شرط
چې د زده کړې په حالت کې دی. تر ډيره حده د روابطو او تناسب په
نظر کې نيول شوي، د کلماتو د تلفيق او ترکيب څخه ګټه او استفاده کوي.

د اېبنګهوس د تحقيق او څېړنې اصلي مرخه دا وه چې روښانه کړي
چې آيا د «هېرېدلو» موضوع يوه تدريجي عمليه ده؟

د دې هدف لپاره د زده کړې يوه معينه برخه د زده کوونکو له وخت څخه
بيا د بېرته ورکولو تر وخته يعنې يوه زماني واټن، د متحول يا متغيير
شرط په عنوان انتخابېده، بيا د دغه شرط تغيير او ارتباط د زده کړې په
هکله ازمايښت کېده، پايلو وښوده کله چې موضوع ژر زده شوه وروسته
ژر له ياده وتله بيا وروسته سرعت د هېرېدو ورو ورو ولږېږي.

په بله تجربه کې د زده کړې ژور تيا يا سطحي والی، د متحول شرط
په عنوان انتخاب شو وروسته د څو کرته ازمايښتونو څخه څرګنده
شوه چې که هرڅومره د يوې موضوع د زده کړې لپاره ډېر زيار واېستل
شي پايله يا مرخه يې دا وي چې ژر نه هېرېږي.

په يوه بله تجربه کې اېبنګهوس، ازمېدونکي ته وايي چې د يوې
موضوع د زده کولو څخه وروسته سم دم ويده شي او بل هېڅ ډول
اروايي فعاليت بايد ونه کړي. نتايجو وښوده چې په داسې حالاتو
کې د هېرېدو چټکتيا (سرعت)، د دغه حالت په پرتله چې ازمېدونکي

www.sikaraam.com

وينې پاتې شي ډېر لږ دي .

د شېبېتو کلمو په وروستيو کې اروا پېژندونکو دا تجربې، د هېرېدو
د ماهيت پوهېدو لپاره په متفاوتو شرايطو کې بيا بيا تکرار کړل .

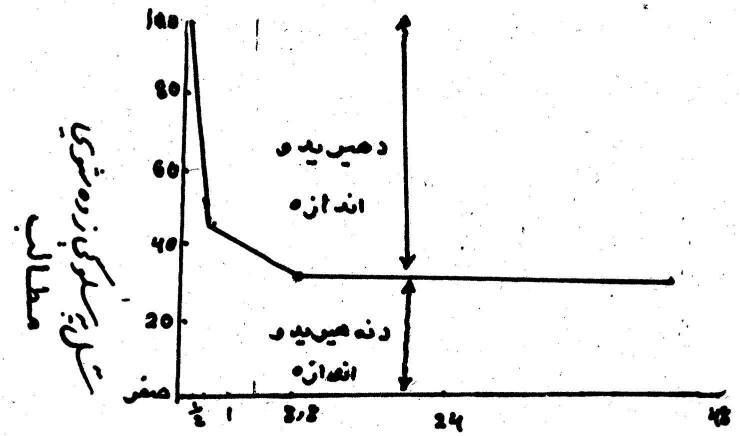

دګرېو شمېر د زده کړې څخه وروسته
دا بينګهوس معروفه منحني (۱۹۱۳) د ياد ساتلو او هېرېدو
په شکله دا منحني د ياد ساتلو او هېرېدو دا ډېر ښه مثال دی .

www.sikaraam.com

د اصالت تداعي نني
ښوونځی

د پاولوف(۱)، تارندایک او نورو ارواپېژندونکو تجربو او ازمېښتونو وښوده چې د پاولوف د تقویت فرضیه او د تارندایک د «پاداش» فرضیه یوه ده او دواړه د تداعي د اثبات لپاره مشترک عامل لري. تارندایک لکه هربارت غوندې خپلې څېړنې د تداعي په رڼا کې د ذهني تصوراتو پر اساس بنا کړې او پخپلو څېړنو کې یې فزیولوژیکي ارواپوهنې ته ځانګړې پاملرنه وکړه. تارندایک عقیده درلوده چې مشهوده سلوک د داخلي محرکاتو معلول دی. یعنې د داخلي محرکاتو اثر د باندنیو محرکاتو په پرتله ډېر دی. یانې داخلي محرکات د تمایل یا سایقې سبب ګرځي او ژوندی موجود فعالیت ته هڅوي. خو په زده کړه کې په کلي توګه دواړه داخلي او بهرني عوامل داخل دي. او زده کړه داسې عملیه ده چې دا دواړه سره پیوندوي. پارسا (۱۳۷۲: ۶۹)

تارندایک: تارندایک ۱۸۹۸ کې د خپلو څېړنو پایلې د حیواناتو د ذکاوت او سلوک په هکله له تکویني لحاظه، په یوه کتاب کې «د حیواناتو ذکاوت»(۳) تر عنوان لاندې نشر ته وسپارل. هغه د حیواناتو د زده کړې د مختلفو مراحلو د څېړلو لپاره له مختلفو وسایلو لکه پیچلې لارې(۴) یا معما امیزه جعبې(۵) او داسې

---

(1) Ivan.p.pavlov . (2) Edwad Lee Thorandike.

(3) Animal intelligence (4)- problem boxes

(5) puzzle ...

www.sikaraam.com

نور وخته کار اخستل . تارندایک به دغه ژوي چې ازمایښتول، وږي کړل او بیا به یې په دغې پیچلو لارو کې چې د ویرو لارو پای به تړلې وو او پرانزې یې به لار به دخوراړه رسیدو ته خلاصه وه ، خوشې ((ایله)) کړه وږی حیوان به کله چې دغه صحیح لار خپره ته ورورسته د زیار ایستلو پیدا کړه ، تشویقیده ، د دې تجربې په جریان کې ، حیوان ازاد پرېښودل کیده چې څو څلي حیلو او طرح سره کار پیل کړي ، خو د دغه سلوک او فعالیت به یې ځای او دغه وخت یې چې د ځل لومړي بریالیتوب له پاره لګولی و تعیید اوه ، بیا به یې همغه ژوی په پرله پسې دول ازمایښت کاوه او په منظم دول یې د دغه سلوکي تغییرات او زماني کموالی، غذا رسیدو ته چې د حیوان د زده کړې او مهارت له کبله پیدا کیده ثبتاوه. په پای کې د دې اطلاعاتو په بنا یانې د ژوي پرمختګ ، دستونزې په حل کې ، د ((زده کړې منحني)) ترسیم کړه او د حیوان د زده کړې او د عمل د څرنګوالي مدارک او شواهدې په لاس راوړل .

تارندایک د دې تجربو څخه د دې نتیجې ته ورسیده چې حیوان نه په تجربو کې ځینې حرکات او کړنې د ستونزې یا بدو پایلو پر اساس ((حذف)) یا ((انتخاب)) وي او بیا دغه د ((اثر قانون))(1) یا زده کړې په صورت داسې شرحه کوي: ((هر عمل چې په یوه تاکلي موقعیت کې د رضایت او خوښې سبب شي ، هغه عمل د دغه موقعیت سره ، تر دغه وروسته تداعي کیږي. یانې هر وخت چې

(1) The law of effect.

www.sikaraam.com

هغه عمل بیا منځته راشي، ډېر احتمال لري هماغه عمل چې تېر کرت انجام شوی و، بیا تکرار شي، برخلاف د دې که یو عمل په یوه ناکامي موقعیت کې، سبب د ناراحتي شي. په تدریج سره هغه عمل د هغه موقعیت څخه انتزاع پیدا کوي یا نې که بیا هغه موقعیت منځته راشي، ډېر لږ احتمال لري چې هماغه عمل مجدد د اجرا وړ نه دی ".

بل قانون چې د دې قانون ضمیمه ده، د مشق او تمرین قانون یا د استعمال او عدم استعمال قانون دی. د دې قانون له کبله هر ځواب چې یوه موقعیت ته ورکول شي، هغه موقعیت سره تداعي کېږي " هر څومره چې دغه ځواب، هغه موقعیت ته ډېر د تعداد په حساب، ورکول شي، په هماغه اندازه تداعي محکمه ده کلکه او مستحکمه وي او هرڅومره چې د نوموړي ځواب استعمال لږ وي، تداعي ضعیفه کېږي.

دا د مشق او تمرین قانون، هماغه لرغونی قانون، د تداعي دی چې د افکارو د ارتباط او تړاو په ځای د موقعیتونو ترمنځ په تړاو یا نې په انګیزه - ځواب اطلاق شوی دی. اما د ژوي د زده کړې څېړنې په وضاحت سره ښکاره کوي. چې د تمرین قانون د زده کړې ټولې ستونزې نه حل کوي.

تارانداېک تقریباً ۳۰ کاله د زده کړې په هکله مسلسلې څېړنې او ازمایښتونه سرته ورسول، وروسته تر هغه یې انسان تر څېړنې او مطالعې لاندې ونیو. په دې ازمایښت کې لوړ نو زده کوونکی دې معما آمیزه جعبو سره کار نه درلود څو انځورینې ورکول کېدې چې

www.sikaraam.com

د مختلفو ځوابونو امکان یې موجود وو. که پوښتنه له برېالیتوب سره ترلې وه نو ازموینکي ته به د تشویق په توګه ویل کیده «صحیح دی» او که ځواب ناسم وو نو د توبیخ په توګه به ورته ویل کیده «غلط دی» یا نو په دې ازمایښت کې هم تشویق او توبیخ موجود وو. د دې ازموینې پایلو وښوده له چې د تشویق تاثیر په ځوابونو ډیر مثبت وو. تارنډایک د دې پایلو په اساس، د اثر پر قانون تجدید نظر وکړ او تشویق ته د توبیخ په پرتله ډیر اهمیت قایل شو. د تارنډایک په آند د توبیخ حقیقي اثر دا نه دی چې ځواب له موقعیت څخه جلا کړي، بلکه حقیقي اثر یې دا دی چې زده کوونکی دې ته وهڅوي چې بل ځواب وازمایي او صحیح ځواب پیدا کړي. خو د تحسین او تشویق مستحق وګرځي او په دې توګه هغه صحیح ځواب په مثبته توګه د هغه له موقعیت سره تداعي شي. په واقعیت کې د سم ځواب پیداکیدل، په اتفاقي او بې ځیله غلط او ناسم ځوابونه حذفوي.

تارنډایک په خپلو مطالعاتو او څیړنو کې، د تداعي د فرضیې څنګ پلوی کاوه او یا هغسې چې د ده خولنه وه وویل «د اړیکو او مناسبتو»[1] فرضیې پلوی و. تارنډایک په دې عقیده و چې تر ټولو تداعي ګانې د انګیزې- ځواب اړیکې یا رابطه لري. د دې لپاره چې د دوه ذهني تاثیراتو او یا دوه فکرونو ترمنځ، تداعي ټینګه شي لومړی مجاورت کافي نه دی، مګر دا چې د ځواب په کیدو تمام شي.

(1) Connection.

www.sikaraam.com

انسان د ځینو ژونو پولو سره د حیواناتو په پرتله، پراخه اړیکې او ارتباطي سیستمونه پیدا کولای شي. د انسان روحي لوړتیا د حیوان په پرتله په همدې ټکي کې نغښتې ده. په همدې خاطر د انسان ذهن[1] داسې تعریفوي: «ذهن یو ارتباط ورکوونکی دستګاه ده چې د انسان فکري، عاطفي او عملي ځوابونه د مغز موقعیتونو سره چې مخ کیږي، مطابقت ورکوي».

د پاولوف شرطي ځوابونه:

ایوان پطرویچ پاولوف نامتو روسي بیالوژست یو له هغو لومړنیو کسانو څخه دی چې تداعي معاني یا فکري تړاو ته یې په خپلو علمي ازمایښتونو کې تحقق ورکړ. ده د خپل کار لومړی درلس کاله په خپل لابراتوار کې د هضمي غدو، عصبي سازمان او رفلکسونو په مطالعه او څیړنه کې تیر کړل. د ده همدا په زړه پورې او ابتکاري تجربې، د دې سبب شول چې په ۱۹۰۴ کال کې د نوبل د جایزې په اخیستلو بریالی شي. په ۱۹۰۲ کې د خپلو تجربو په سر ته رسولو کې داسې موضوع سره مخامخ شو چې وروسته له یو کاله وروسته ئې خپل اصول او روش ته بالکل بدلون ورکړ. پاولوف د سپي د لاړو د رفلکسونو د مطالعې لپاره یو اسباب جوړ کړی وو چې د هغه په واسطه کیدای شو د حیوان لاړې چې د خوړو انګیزې څخه وروسته په خوړلو د ځواب ترعنوان لاندې تولیدېږي، اندازه کړي.

(1) Mind.

www.sikaraam.com

پاولوف په دې ازمایښت کې ولیدل چې په سپي کې د لاړو ترشح پخوا تر دې چې خواړه ورته ورسېږي، عملاً پیل کېږي. په دې ډول چې: یعنې د خوړو د ظرف لیدل، یا نږدې کېدل د هغه شخص چې سپي ته خواړه ورکوي، یا د راوړونکي د پښو اواز په مجاوره کوټه د دې سبب ګرځي چې د سپي لاړې جارې شي.

اوس نو که د خوړو موجودیت د سپي په خوله کې یوه طبیعي انګیزه د سپي د لاړو د ترشح لپاره وي، د خوړو د لوښي لیدل یا د پښو اواز د دې رفلکس لپاره طبیعي انګیزه نه شي حسابېدی د غه غبرګون یا د لاړو د ترشح ځواب چې سپي د خوړو د لوښي او یا د پښو له اواز څخه وروسته ښکاره کړی د قاعدې له مخې سپي وروسته له پرله پسې او اوږدو تجربو څخه کسب کړی وي. په ترڅ کې د خوړو د لوښي او یا د پښو اواز د سپي لپاره یوه علامه[1] نښه یا جنبه لري، چې خواړه ورته راځي.

پاولوف په مرشو چې د داسې علایمو او نښو موجودیت په هر موقعیت کې د حیوان په تطابق کې کارنده رول لوبوي.

په لومړي سر کې پاولوف د غه د لاړو ځواب ته د علامې څخه وروسته د اروايي ترشح[2] نوم ورکړ. خو پاولوف د سپي د لاړو اروايي ترشح د فرضیا تر څنګه د هغه فزیولوژیکي فرضیانو پرېږ

---

(1) Signal. (2) Psychic sicretion.

www.sikaraam.com

مینه د رلودو، نو د پورته اصطلاح څخه یې لاس واخیست او په ځای یې د شرطي رفلکس[1] اصطلاح رواندې کړه او علامت یا نښې ته یې شرطي انگیزه[2] وویله. ښکاره ده چې رفلکس یا شرطي انعکاس یو زده شوی ځواب او ځواب ته غیر شرطي انگیزه ده چې ځینو ته تقویت[3] هم وایي.

د تقویت د قانون کشفول ستر خدمت دی چې نوې اروا پېژندنې د اصالت تداعي ښوونځي ته کړې ده بید دې قانون ساحه او د عمل میدان په واقعیت کې ډېر لوی دی او هدف یې یوازې د شرطي ځوابونو د عبرګون ټینګول نه دي. ممکنه ده د زده کړو په ټولو ډولو کې اغېزمن او صادق وي.

چارلز اډوارډ سپیرمن[4] انګلیسي اروا پوه (۱۸۶۳ - ۱۹۴۵) د ذکاوت مکمله اروا پېژنه د درک او استنباط او همداسې د څو لاملونو د پېښو سترو او مناسباتو پر اساس بنا کړه. څرنګه چې دا اروا پېژندنې دغه سیستم د تداعي د ښوونځي په سترګه ونه کتل او لا انتقاد به یې کاوه چې د تداعي د ښوونځي پلویان په خپله فرضیه کې په عجیبه ډول خام دي. ځکه مخ یې په داسې افکارو او موضوعاتو کې ټکه د ذکاوت پیدا کېدل، د نوې معرفت کشفول او د نوې مسئلو حل یوې خواته پرېښي او عملاً یوازې له حافظې سره سر وکار لري.

---

(1) conditioned Reflex. (2) conditioned stimulus.

(3) Reinforcement (4) Charles Edward .S.

www.sikaraam.com

دګشتالت د ارواپوهنې پلويان هم د تداعي د ښوونې پر پلويانو
داسې انتقادونه لري. او ويلاى شو چې دګشتالت د ارواپوهنې هڅې
خدمت د اصالت تداعي ښوونې لپاره همدا دى چې د دوى دغه خلاوې
ډکې کړي. په هر صورت د تجربي تداعي ارواپوهنې هم د دې ښوونې د
فعاليت په ساحه کې ستر خدمتونه سرته رسولي دي. د بېلګې په توګه
د مساعدو يا نامساعدو شرايطو پېدا کول د حافظې په مکله د-
زده کړې او هېرېدنې د منحني ګانو ترسيم، څېړنه د متقابلو تاثيراتو
په مکله په تداعي کې د زده شويو ځوابونو د غبرګونونه، انتقال له يو
عمل يا موقعيت څخه بل عمل يا موقعيت ته، او داسې نور.

هيلګارد(۱)، رابنسون(۲) ووډ ورث(۳) او همداسې يو شمېر د اصالت
سلوک پلويان د اصالت تداعي جز حسابېداى شي. ولې ټول
تداعيان په هيڅ صورت سره د اصالت سلوک پلويان نشي کېداى.
د تداعي ښوونې د زده کړې او په ياد ساتلو فرضيه ده، خو
د اصالت سلوک ښوونې کاملاً ځانګړى بحث او تيورۍ لري چې
وروسته به شرحه شي.

---

(1) Helgard Ernest. R.

(2) Robinson. E.S.

(3) wood worth.

www.sikaraam.com

شلم څپرکی

د شعور جوړونکی بنسټونه(۱)

ویلهیلم وونت(۲) الماني په ۱۸۷۹ کال کې اروا پېژندنه د مستقل علم په توګه وپېژاندله او خپل لابراتوار يې جوړ او جوړونکي بنسټونه يې په اروا پوهنه کې عملاً راښکاره کړل. د لومړي ځل لپاره يې د احساس او خيال په ازمايښت او څېړنه لاس پورې کړ. وونت په ۱۸۹۲ کې وويل چې «د اروا پوهنې کار، څېړنه او پلټنه د هغه شي په باره کې ده چې موږ هغه ته باطني او نفسي تجربه وايو. د باطني او نفسي تجربې څخه مقصد هماغه حس، فکر جريان، اراده او تصميم دی چې د خارجي تجربې په مقابل کې قرار لري. د خارجي تجربې مطالعه او څېړنه د طبيعي علومو موضوع ده»

وونت د ډېرو کالو وروسته د خپل کار عنوان بدل او د ليوازنې «باطني او نفسي تجربې» پر ځای يې د «مستقيمي بلا واسطه تجربې» نوم ورکړ. په دې ترتيب د هغه د اروا پېژندنې په تعريف کې د انسان ټولې تجربې چې په ښکاره سره د اروا پوهنې په برخه ده شامله شوې، دا ځکه نفسي چې موږ پرې باطني افکارو، احساساتو خبر يو، هماغسې په خارجي شيانو هم پوه او خبر يو.

---

(1) Structuralisme

(2) wilhalm wundt.

www.sikaraam.com

وونت په لومړي مرحله کې د نفس، درک ته آګاهي یا شعور[1] وایه او
د بهرني نړۍ درک یې د طبیعي علومو موضوع ګڼله. بیا وروسته وونت
د نړۍ پېژندنې په اتفاق سره، د خارجي نړۍ درک ته «اګاهي» او د
نفسانیاتو درک ته «خود اګاهي» او د دواړو مجموعې ته «شعور» ویله.
اوس نو شعور، په انسان کې د انعکاس عالي شکل دی، چې د انسان د
معرفت سبب نسبت جهان او چاپیریال ته ګرځي او په همدې توګه د
انسان هدفمنده سلوک اداره کوي.

انعکاس د اجسامو یا مادي سیستمونو هغه استعداد دی چې د
هغو اجسامو یا مادي سیستمونو چې ورسره مقابل کیږي، مادي خصو
صیتونه تبدیلوي او په شکل یې څرګند وي. هغه بل شکل معنوي
د تصوراتو، مفاهیمو، احکامو او انتزاعي استنتاجونو په شکل افاده کیږي.
انعکاس د مادې عمومي خاصیت دی او د مادې د تکامل سره سم، د انعکاس
خاصیت یې هم، کیفي تکامل پیدا کوي. انعکاس کیدای شي ډیره ساده لکه
د آیینې غوندې انعکاس وي. کیدای شي د کشش یا تروپیزم[2] په شکل وي.
لکه د نباتاتو کشش د نور خواته یا د رفلکس[3] په شکل څرګند شي، لکه د ار
ګانیزم غیر ارادوي عکس العمل د خارجي اغیزې په مقابل کې او یا د غریزې[4]
په شکل چې یې د ملک، ناخود اګاه او ابتدایي څرګندونه شمېرل کیږي.

---

(1) Consciousness. (2) Tropism.

(3) Reflex (4) Instinct.

www.sikaraam.com

او یا په دې عالي شکل چې د انسان شعور دې څرګند شي. (طبري ۱۹۶۰: ۱۸)
په دې ترتیب سره په اروا پېژندنه کې د وړاندې بحث یا نو داخلي او بهرنۍ نړۍ شامله شوې ده.

کله چې د اروا پېژندنې اصلي موضوع شعور انتخاب شو. نو د اروا پېژندنې علم د کیمیا له سره ورته والی پیدا کړ. نو هماغسې د شعور د عناصرو کشف او د دوی ترکیب او ترلفیق یې د بل سره هم د کیمیا د علم د طریقو او روشونو ته ورته والی پیدا کړ.

وونت عقیده درلوده چې زموږ ټولې تجربې لکه د خارجي اشیاوو درک، تېرې خاطرې، هیجانات، احساسات، پېچلې او مرکبې مسلې دي چې باید په علمي توګه یې یې تجزیه او تحلیل شي. هغه تحلیل او تجربې وونت د شعور د عناصرو په شکل سره ورسوله. نو احساس یې د شعور اصلي عنصر او ماده وشمېرله او په دوو اصلي طبقو یې وېشله لومړی هغه احساسات دي چې داسې بریښي چې موږ ته له بهرنۍ نړۍ راځي یا نو سرچینه یې زموږ د بدن څخه د باندې ده.

دوهم هغه احساسات دي چې تصور کړو، چې زموږ په بدن پورې تړلي او متعلق دي او منبع یې زموږ په وجود کې ده. د ساده او لومړنیو احساساتو څخه یې لږ ساده نور چې محسوس شو او ګان لري، نور منبه شرحه کړي دي. لکه د رنګ تولید. د تیغ او رڼا، د منځني حلقې احساس او داسې نور.

د اصالت جمل او اروا پېژندونکي د دې عوامل بېخي په نظر کې لالی

www.sikaraam.com

شرحې د اهم بيان کړي چې څنګه مونږ اورو او يا څنګه شيان وينو.

دا لومړني احساسونه د دې اروا پېژندونکو لپاره چې د اروا پوهنې د ترکيبي سيستم ټولې بنسټيزې برخې يا بنياد دي، په دې خاطر ډېر مهم دي چې کولای شي د ممکنه ساده تجربو او د ذهن د انفعالي[1] حالاتو تر عنوان لاندې حساب کړي. انفعالي حالت، احساس او ادراک داسې تعقيبوي لکه چې سيوری جسم پسې روان وي. له ساده حسونو څخه، مطبوع او نا مطبوع حسونه يعنې لذت او الم[2] هرچا منلي دي. ووندټ دوه جوړې نور هم پر هغو ور زياته کړل. يوه جوړه يې د تحريک او کرارۍ (ارامتيا)[3]، او بله جوړه يې د خپګان (انحطاط)، او خوشالۍ[4] احساس دی. دا حالات امکان لري په بېلا بېلو اشکالو او طرحو يې له يو بل سره ترکيب او نوې حالات منځته راوړي. د بېلګې په توګه هيجان يوه پېچلې او مرکبه تجربه ده چې د ذهني انفعالاتو او احساساتو څخه چې د بدن له بېلا بېلو برخو څخه سرچينه اخلي ترکيب شوې ده. ميل او اراده په لنډو کې د هيجان انفعالي حالت دی چې د تصميم نيولو په لحظه د نفسي حالت په قطع او ناڅاپي تغيير کې مشخص کيږي. څنګه چې ليدل کيږي د ووندټ هدف په دې حالاتو کې دا دی، څو هغه شيان چې انسان يې واقعاً احساسوي شرحه کړي، نه هغه اعمال چې انسان يې سر ته رسوي، په بل

---

(1) Passive. (2) Pleasant-unpleasant.

(3) To stimulate and peace or Tranquillity.

(4) Depression and pleasure.

www.sikaraam.com

عبارت د ورنت په عقیده د انسان د اعمالو شمیر او را پېښېدنه نه ده،
بلکه د ورمبا نه شعور، د محتویاتو شرحه د او را پېښېدنې هدف او منظور دے.
«د نفساني منتجه یا د ترکیب اصل»، یې له هغې په زوره پورې قوانینو څخه دی
چې ورنت یې وړاندېنې کړی دی. کولای شو دا قانون داسې هم بیان کړو:
«د څو نفسي عملیو ترکیب یې یل بسر؟ نوي خاصیتونه پیدا کوي چې ترکیبو
نکو اجزاوو یې نه درلودله». د دې قانون ورته مراد کولای شو د اصالت
ندایي د ښوونځي په تعلیماتو کې له ورنته ترمخه او د گشتالت په ارواپوهنه
کې وروسته له ورنته هم پیدا کړو. وو دورانت د ۱۳۴۸:۶۳۸ ۲
څنګه چې مخکې هم یادونه وشوه د دې ښوونځي ملیایان د ارواپوهنې
هغې موضوع شعور یا د خود اگاهۍ تجربه شمېرله او د دوی په عقیده د
داخلي مطالعې(۱) له طریقه کولای شو د شعور یا خود اگاهۍ د تشکیل طرز
تر مطالعې او څېړنې لاندې ونیسو.
د دوی په عقیده شعور د احساس(۱)، تخیل(۲)، عواطفو او تفکر(۳) څخه تشکیل
شوی دی. دا ډول چارې د داخلي اصولو یا روش له طریقه کولای شو تر
کتنې او څېړنې لاندې ونیسو. د ذهني پېچلو عملونو د ساده عملونو څخه
جوړې او د تحلیل او تجربې له لارې کولای شو هغه تشخیص کړو.
ادوارډ براد فورد تیچنر(۴) انګلیسي پوه لومړی د ورنت سره په څېړنو
بوخت شو او د هغه تر اغیز لاندې و. بیا وروسته امریکې ته ولاړ او د

---

(1) Sense (2) Image (3) Idea

(4) Edward Brod ford Titchener.

www.sikaraam.com

کرنل په پوهنتون کې د عمر تر پایه په اروايي ښوونو بوخت و .

کلاسيک ښوونځی یا د تیچنر د عقایدو

اصــــول

دالمان د لایپزیګ په ښار کې د تجربي ارواپوهنې د ښوونځي له پلویانو څخه، د وونت اووړ (۷)، تنو زده کوونکو زیات وویست چې په امریکا کې د اروايي تجربو لپاره لابراتوارونه جوړ کړي. تیچنر تر ټولو معروف، بااستعداده او انګلیسي نژاده ځوان و چې په ۱۸۹۲ کال یې وکرنل د پوهنتون د ارواپوهنې د لابراتوار مسؤلیت ومانه. د ده د مهمو اقداماتو څخه یو دا و چې ده د وونت د ارواپوهنې د شعور جوړونکي ښوونځي څخه، د اصالت عمل(۱) د ارواپوهنې په مقابل کې چې په دې وخت کې په امریکا کې رواج درلود پلوي وکړه .

تیچنر کارنده مفاهیم یا په بل عبارت د عمل او ترکیب (جوړونکي) اصطلاح ګانې، په ۱۸۹۸ او ۱۸۹۹ کال کې طرح او وړاندې کړل. د دې دوو اصطلاحګانو طرحې او په یوه وخت کې د تیچنر له خوا چند ان تعجب او حیرانتیا وړ نه دي . او د اصالت عمل د ښوونځي سره د ده مخالفت ښکاره اړخ نه لري. ځکه کله چې غواړو د یوه ماشین په هکله خبرې وکړو کولای شو چې هم د ماشین د جوړښت یا ترکیب او هم د هغه د فعالیت او استعمال څخه وغږیږو . په همدې ډول د سترګې په بحث کې کولای

---

(1) Functionalism.

www.sikaraam.com

شو چې هم د سترګو د جوړښت او هم د هغې د فعالیت او استفادې څخه خبره وشي .

په بیولوژي کې هم علم د جوړښت (اناتومي) ، او هم د دندو علم (فیزیولوژي) ، لري . د تشریح علم یا اناتومي د جوړښت او ترکیب علم دی او فیزیولوژي د دندو او عمل علم دی . په کلي ډول هدف د جوړښت یا ترکیب ديه جهان یا سیستم دا دی ، چې څنګه ترکیب یا جوړ شوی دی اما د دنده د اصطلاح کوي چې هغه سیستم یا عضو څنګه کار کوي یا د څه لپاره جوړ دی . دا دواړه علمه مهم دي ، ولې دا سې ښکاري چې جوړښت باید مقدم وي ، ځکه چې څو یې سیستم او جوړښت یې معلوم نه وي نو د هغه د کار او عمل په هکله به څنګه څیړنه وشي .

د تیچنر په عقیده وجدان یا شعور د ارواپوهنې اصلي موضوع تشکیلوي . د بدن او نفس (اروا) ، اړیکې موازي او هم آهنګه دي چې دیو سبب نه کیږي او د هغو ترمنځ د علت او معلول ارتباط نشته .

تیچنر د وجدان یا شعور د تجزیه لپاره دریې لاندې جریانونه مهم ګڼي . هغه احساسات ، تصورات او انفعالات دي . دا ارواپېژندونکي د هغو جریانونو ته د شعور یا وجدان یا هغو بنیا رکه جوړونکي توکي وایي او په لاندې ډول یې شرحه کوي :

۱- احساس یا حسي ادراک د حواسو په مرسته د شي په موجودیت او حضور کې تشکیلیږي . دا د وه عامله لري یو یې بهرنی او بل یې عضوي اغیز دی . ورو سته له دی دوی

www.sikaraam.com

مقدموخځه په مغزکې انعکاس پيداکيږي چې نوم يې احساس دی. دبيلګې په توګه د غږ په هکله دهوا ارتعاش خارجي تحريک او حرکت چې په غوږ کې واقع کيږي، عضوي اغيزه ده. وروسته له دې د وړو مقدموخځه په مغز کې انعکاس پيدا کيږي چې هغه ته احساس وايي.

مجرده احساس او بدني تاثرات په تنهايي سره معرفتي ارزښت نه لري، ځکه چې په ذهن تاثير کوي، معمولاً د نورو نفسي فعاليتونو په واسطه احاطه کيږي او د مغز په مرسته تعبيراو تفسيريږي، د مقام نيسي او مانا پيدا کوي.

۲- تخيل، تصور يا ذهني تصويرونه چې پرته د اشياوو له حضوره په ذهني جريان کې پيداکيږي، د تيرو خاطراتو او يا راتلونکو خيالونو سره اړيکې لري.

۳- انفعالات د عاطفي خصوصيات دي. دا انفعالات د داسې تجربو لکه مينه، نفرت، خپګان او خواشيني په اثر څرګنديږي.

دکلاسيکي اروا پيژندنې کلي طرحې د دې ترکيبي عناصرو پر بنا ولاړې دي. د قاعدې پر اساس، دا ډير ساده سيستم دی او ډيرې پيچلې نفساني مسئلې له پورته اجزاوو څخه تشکيل شوې دي.

فعل او انفعالات د دې طرحې، هغه اجزاوې دي چې د شعور پيچلې حالات لکه تفکر، عاطفه، ادراک او تخيل منځته راوړي. او ويل کيږي چې د نفساني حياټ وضاحت او اهميت د مغز د تسجيلونو او بدلونو تابع دی.

د تيچنر په عقيده د ذهن محتويات، شعور يا نفساني چارې په دوو

www.sikaraam.com

برخه ونیشي کېږي. چې ځینې له مغزونو څخه په مرکز او کانون کې واقع او خاصه برجسته‌ګي لري او ځینې له مغز څخه په څنګ واقع دي او صراحت یې لږ وي.

تیچنر په دې عقیده دی چې په ټولو علومو کې د شیانو عمومي طبیعت پېژندل کېږي، مشاهده ده. داخلي او نفسي کتنه پخپله یو ډول مشاهده ده داخلي کتنه یا د وجدان د محتویاتو مشاهده ممکنه ده. د طبیعي نړۍ له مشاهدې څخه توپیر ولري، خو په اصل کې دا د علوم طریقې یو ډګ.

داخلي کتنه د علمي ارواپوهنې او فلسفي ارواپوهنې د بېلوالي حد د حد فاصل، او د هغه فکري طریقې څخه توپیر لري چې پخوا به په فلسفه کې د روح او ذهن د پېژندنې لپاره په کارېده.

تیچنر د ارواپوهنې په ځینو مطالبو اصلاً سترګې پټې کړې. د مثال په توګه ذکاوت د ارزونې موضوع چې امریکایانو ته ډېره مهمه وه او د فردي اختلافاتو د توپیر لپاره په کارېده له نظره غورځوله. د طبیعي او غیر طبیعي څانګو ارواپوهنې ته یې پام ونه کړ. لومړنۍ تارندایک او کاتل له ځینو څخه یې سترګې پټې کړې او سلوکي مېتو ونځ یې سطحي وګاڼه.

د عصبي دستګاه په میکانیزم کې د بې خبرۍ له کبله یې د دغې دستګا په فیزیولوژیکې څېړنو کې هم د پام وړ پرمختګ ونه کړ. د خیالاتو د زده کړې مسلې یې هم د ارواپوهنې له قلمرو څخه بهر وګڼلې.

همدا سبب شو چې د دې ښوونځي په د پوهانو لږه پاملرنه جلب کړه. د دغه ښوونځي عملي او اجرایي اړخ نه لاره. د امریکایي

www.sikaraam.com

اروا پوهانو دې علاقه‌ګډه سبب شول. (اراسته ۱۳۴۸ : ۱۲۳).

خو د تیچنر د ښوونځي اهمیت په دې کې دی چې ارواپوهنه یې علمي مرحلې ته داخله کړه، د متافزیک او عامه عقایدو څخه یې جلا کړه. زیار یې وکیښ چې تجربي طریقې د علمي مطالعې په اصولو کې داخله کړي.

په دې کې شک نه شته چې د حواسو، احساساتو او ادراکاتو تشریح کول ستر خدمت و. که نوموړی د کار مقدمات نه وای برابر کړي نو ګمان نه کیږي چې علمي ارواپوهنه په تجربي ساحه کې دومره پرمختګ کړی وای.

www.sikaraam.com

د عمل د اصالت

ښوونځی

د عمل د اصالت[1] نظریه د لومړي ځل لپاره په 1896 کال کې د جان دیوي[2] په واسطه طرحه شوه. دیوي په یوه مقاله کې چې د «انعکاس[3] د قوس مفهوم» تر عنوان لاندې د «ارواپوهنې د څېړنو» په مجله کې لیکل شوې وه، «زده کړه» په ذرو یا اتمي، تشکل چې د تداعي ګرانو او سلوکیانو طریقه وه تر انتقاد لاندې ونیوه، او دا یې هم ښکاره او تصریح کړه چې زده کړه یوازې د محرک ځواب په طریقه هم نه حاصلېږي. بلکې زده کوونکی او یا ماشوم د کل په توګه اهمیت لري، نه یوازې ذهني محتوا یا د محرک ځواب میکانیکي اړیکې.

د عمل د اصالت نظریه بڅرا تر دې چې تجربي ارواپوهنه منځته راشي د 1830 کال راهیسې په امریکا کې فرهنګي او تدریسي اهمیت درلود. د نفسي فعالیتونو موضوع په ارواپوهنه کې د اساسي او اصلي مسلې په عنوان پېژندل شوې وه. د هغه زمان د ارواپوهانو هدف د داسې اصطلاح د تاکلو څخه داو چې د عمل د اصالت دارو

---

(1) *Functionalisme*. (2) Dewey Jahn.

(3) Reflex are concept.

www.sikaraam.com

پوهنې، افکارو او اصولو ته په امریکا کې بسیط او اشاعه ورکړې.

د عمل د اصالت ښوونځی په حقیقت کې د جوړښت د اصالت د ښوونځي په مقابل د اعتراض غږ وو چې هغه یې بې ارزښته او بې اعتباره معرفي کړې.

د عمل د اصالت د ښوونځي له ځانګړنو څخه یو دا دی چې د نورو ښوونځیو پر خلاف پر دې عقیده دي چې اروا پوهنه د بېلو څېړنو او مضمونو ترکیبونو څخه نه ده ترتیب شوې، بلکه یوه انتخابي او التقاطي[1] نظریه ده ځکه په خلاص لاس یې د اروا پېژندنې د نورو اصولو او ضوابطو څخه ګټه اخیستې ده. د دې ښوونځي په تشکیل کې نامتو څېړونکو لکه جیمز انګل[2]، هاروي کار[3]، رابرټ ووډورث[4]، اډوارډ رابنسن[5] او تر ټولو مهم جان ډیوي[6] برخه درلوده. په دې څېرکې کې یوازې د دوو کسو لارښوونې به په لنډه توګه مطالعه کړو.

(د جیمز انګل څېړنه)

جیمز انګل په ۱۹۰۶ کال کې په امریکا کې د اروا پوهانو د انجمن په ریاست وټاکل شو. او د لومړي ځل لپاره یې د عمل د اصالت اساسي اصول په خپل خطابیه نطق کې اعلام کړل او په رسمي توګه د جوړښت د اصالت ښوونځي په مقابل کې معارضې ته راووت. د جوړښت د اصالت پلویانو ټول نفساني حالتونه د باطني او نفسي طریقې له مخې د اهمیت، وړ بلل او په دې عقیده وو چې د ذهن جوړونکي لومړني عبارت دي له: حسي تجربې، ذهني صورتونه او احساسونه. د دې توکیو د ترکیب څخه یې بیا سره هیجان، ادراک او معلومات حاصلېږي. د جوړښتونه

(1) Eclectic (2) Angell. J. R. (3) carr. H. A
(4) wood. d. worth. (5) Robinson. E. S. (6) Dewey; John.

www.sikaraam.com

په خاصه توګه د حسي غړو په فعالیتونو پورې تړلې دي . که هرڅوک لاشرچې د ذهني جوړښتونو ماهیت په ښکاره ډول مشخص کړي نوبیا دې کولای شي چې د اروا پوهنې او ژوندۍ کړې په کم و کیف پوهېدلی شي او د هغه اصول هم ژوندی کړي دي .

خو انګل بر خلاف د دې طریقې وړاندیز کړی چې د اروا پوهنې اصلي دنده داده چې د ذهني جوړښت د تجزیې او تحلیل په ځای باید د ذهني فعالیتونو تجزیه او تحلیل وشي ، ځکه د اکار با ارزښته او سمه پایله لري ، په سلوکي څېړنو کې باید کار او ژوندې ته د جوړښت په پرتله پاملرنه وشي .

انګل د پراګمتزم د فلسفې پر اساس همیشه زیار ایسته چې عملي پایلې د نفسي یا رواني فعالیتونو بنسټ وګرځي . ځکه چې د انګل د پراګمتزم فلسفه داسې یې فکر دی چې حقیقت ، د فکر په سنجش ، د واقعیت او عملي پایلو سره معلومیږي .

انګل د اروا پوهنې رول یا نقش د شعور یا ذهن د توکیو په تشخیص او پېژندنې پورې نه محدودوي . بلکه زیار باسي چې رواني یا نفسي علل پیدا کړي . دی ، عصبي فعالیتونه د اروایي فعالیتونو اصلي او تعینونکي عوامل ګڼي .

نو ځکه فزیولوژي په اروایي فعالیتونو کې لازمي شمیرل کیږي همداسې انګل په دې عقیده و چې د ذهن یا اروا یوه مهمه دنده داده، چې ژوندي موجود ته د محیط سره په سازګاري او جوړښت کې مرسته وکړي.

www.sikaraam.com

د عمل د اصالت ښوونځي پلويان لکه چې د مخه وويل شو د ذهن په تجربه او تحليل کې څه علاقه نه ښيي دله . خو اروايي فعاليتونه او د بيولوژۍ نقش دارواپوهنې د مسلو په بيان او شرحه کې مهم او کارساز شميرل کيږي دا نوي برداشت يا فکر، د ښوونې او روزنې يا د دې ښوونځي د مهمو پرمختګونو څخه د ښوونې پيړۍ په پيل کې شميرل کيږي . دا ځکه چې په دې ځای کې، زده کوونکي ياکوچني د زده کړې په مرکز او کانون کې ځای نيسي تر دې وخته د زده کړې موضوع د ذهني ورزش[1] په اطراف څرخيده او د زده کوونکي فعالې برخې ته چندان اعتبار نه ورلود، زده کوونکي به يوازې په يو رشته کې د کسبي او آزمايښتي معلوماتو سره اشنايي پيدا کوله . خو د عمل د اصالت د ښوونځي له نظره د کوچني خپله تجربه د زده کړې او د هغه د سلوک اصل جوړوي . په دې اساس انګل درې اصول چې تر هغه وخته پورې کوم اهميت نه ورلود او فاقد د ارزښت و، پام ور نه وګرځول :

۱- د انسان زده کړه او سلوک، د شخصي، حسي او حرکتي دستګاه د هماهنګه فعاليت سره اړيکه يا رابطه لري .

۲- سلوک او زده کړه د حياتي د ندو او بدني اړيکو په سبب مطرح کيږي .

۳- سلوک او زده کړه يو تماميز عمل يا فعل وانفعال دی چې عملي پايله يې د اهميت وړ وي .

---

[1] Mental discipline

www.sikaraam.com

د ژوند د بقا اصل

په ۱۳۰۴ کال کې انګل، د عمل د اصالت ښوونځي، بنسټ په فعالیت[1] بنا کې، او هغه یې د ټولو انواعو د توافق (سازګارۍ)، او زده کړې لپاره یو ضروري حکم وشمیره. انګل د ژوندیو موجوداتو له مشاهدې او د ژوند د مختلفو پدیدو څخه داسې نظریه او اعتقاد په لاس راوړه

د هغه په نظر ژوند بې له حرکت څخه د اړتیاوو او غوښتنو لړ ته بل څه نه دي. یا نې ژوندي موجود د خپلې بقا لپاره تل په چاپېریال کې په حرکت، فعالیت او اکتشاف بوخت وي. علم الحیات یا د بیولوژیک پوهانو دا خاصیت چې د محیطي محرکاتو د تغیر معلول دی. ترویزم[1] یا د ژوند بقا نومولی دی.

نو د ژوند بقا یو سلسله ضروري حرکتونه دي چې ژوندی موجود یې د ځواب یا غبرګون (عکس العمل)، په عنوان د چاپېریال محرکاتو ته ورکوي او خاص فزیولوژیکي دندې ایجابوي، لکه د ځینو نباتاتو حرکت او تمایل د لمر خواته د دې مدعا ښه ثبوت دی. په کلي توګه د ژوند بقا، انسان یا بل هر ژوندي موجود حرکت او فعالیت ته اړ باسي. د دې فعالیت بېلګه په انسان کې د ذات ساتنه، له خطرونو او تهدید څخه ګریوالی، احترام او دوستي له نورو سره، د عزت النفس په ساتنه کې زیار ایستل او داسې نور دي.

څنګه چې د عمل د اصالت ښوونځۍ د علم الحیات (بیولوژي)، پر بنسیاد

---

(1) *Tropism.*

استوار دی. نو د ژوندیو موجوداتو او انساني افرادو د توافق ترمنځ ورته والی په ښه توګه تشخیصیږي. د عمل د اصالت ښوونځی په دې باور دی چې د توافق کلي قوانین په خاصه محدوده کې د تعمیم او بیان وړ دي. یوازې په توپیر د ټیټو ژوندیو موجوداتو او انسانانو ترمنځ وجود لري او هغه د انسانانو اګاهانه یا شعوري فعالیتونه دي.

د عمل د اصالت ښوونځی د ژوند د بقا اصل، د سلوک په تعین کې د غریزې[1] پر پرتله ډېر پر مختللی او مهم ګڼي.

د جوړښت د اصل پلویان، خصوصاً تیچنر، د غریزې کارنده رول د سلوک په تعین کې ضروري ګڼي. خو د عمل د اصالت پلویان، هغه رده وي، او په اړوا پوهنه او ښوونه او روزنه کې هغه یو ساکن[2] عامل شمیري او په مقابل کې یې، فعالیت او تحرک بنستیز اصل او ځیرونکی عامل په سلوک، روزنه او زده کړه کې معرفي کوي. د دې ښوونځي پلویان په دې عقیده دي چې فعالیت له یو تعداد مرموزو او پیچلو داخلي عملیو څخه سرچینه اخلي او په زده کړه کې ډېره اغېزه لري.

انګل په «مقدمه د اروا پوهنې[3]» کې څرګندوي چې «د انسان یوه پړاو یا ځیني غریزې خپله نیرو د بدن له ضرورتونو څخه اخلي او بله پړاو یې په عمده یا اختصاصي توګه د ټولنیز قدرت او نفوذ تر سلطې لاندې وي» په دې ځای کې د انګل هدف د غریزو څخه دا دی چې د چاپېریال د محرک له اغېزو څخه رامنځته کیږي. په دې ډول که په انسان کې یو عامل د غریزې په

(1) Instinct (2) Static
(3) James. R. Angell. Psychology.

عنوان هم مشخص کړو . نه شو کولای هغه د چاپیریال له اغېزو څخه خالص وساتو . پارسا (۱۸۲).

د جان ډیوي د څېړنې طریقه :

جان ډیوي د عمل د اصالت ښوونځي یو نامتو لارښود او استاد دی.

جان ډیوي د دې ښوونځي د نظر د بنسټ اېښودونکو غوندې، د شعور د تشکل او جوړښت پر ځای د شعور اهداف او د کار طریقې تر مطالعې لاندې نیسي دی عقیده لري چې د انسان شعور یا وجدان نه یوازې دا چې د نفساني یا ارواېي حالاتو څخه تشکیل شوی دی بلکې ټول هغه اعمال چې د عکس العملونو تر عنوان لاندې د خارجي محرکاتو په مقابل کې سرته رسېږي، هم په شعور کې شامل دي

جان ډیوي په دې عقیده دی چې د انسان ښکاره شعور یو فرعي پدیده نه ده . بلکه پخپله د یوه خالص علت په توګه د ژوند د بیولوژیکي بقا لپاره یو علت دی . هر حس ممکنه ده د یوه حرکت د پیداکېدو یا برعکس د یوه حرکت د ودرېدو (توقف)، سبب شي، نو ځکه د شعور یا خود اګاهي عملي د جسمي او حرکتي له پلوه چاپیریال سره پیوستون او اړیکې ګړي . بهرامي (۱۳۴۸، ۴۶).

اوس نو دا روا بریښي موضوع د جان ډیوي له نظره "د فرد انطباق له چاپیریال سره" دی . د دې ښوونځي د پلویانو له نظره د فرد انطباق له چاپیریال سره دا دی چې د ژوند په جریان کې، نفسي او بدني عوامل یو له بل سره مرسته کوي او د انسان د یو عوامل د عادت په شکل

www.sikaraam.com

څرګند او بې له اګاهۍ او خبرتیا څخه سرته رسیږي. د دوی په نظر ویره، غضب او نور عواطف د انسان د بقا له پاره لازمي دي. دا ډول عواطف انسان له خطرونو او نورو موقعیتونو سره اشنا کوي د خوشالۍ او یا د خواشینۍ احساس چې د عاطفي ژوند پایله ده د ژوندي موجود له هدفونو سره مخامخ اړیکې لري.

که د انطباق په بهیر کې زموږ نفساني فعالیتونه بې له کوم خنډ او ځنډ څخه پر مخ ولاړ شي، د خوښۍ احساس کوو، خو که د فعالیتونه کوم خنډ سره مخامخ شول او پرمختګ څخه یې وځنډول نو په دې صورت کې د خواشینۍ احساس په موږ کې پیدا کیږي.

د عمل د اصالت ښوونځي پلویان زیات باسي چې د دوی څېړنې عملي ګټې ولري او په خاصه توګه په ښوونه او روزنه کې ګټورې وي جان ډیوي سربیره پر دې چې د لوړ مقام فیلسوف دی، د دې تر څنګ د ښوونې او روزنې د علم بردارانو څخه هم دی. د ده په عقیده د ښوونې او روزنې نوې طریقه باید د پوهې او سلوک او د کوچنیانو د شخصیت پر اساس ولاړه وي.

د یادونې وړ ده چې علم فی نفسه او علم د عمل لپاره د تمدن له لومړۍ دورې څخه تر اوسه د پوهانو د پاملرنې وړ و او ده. لومړی د دې پر اساس فیلسوفان او د علم او ادب مشران په دوو برخو ویشلای شو. په کلي توګه د هرې علمي رشتې د رشد په لومړیو مرحله کې موږ علم د پوهانو په نظر کې وي. خو وروسته مرحله چې

www.sikaraam.com

نوموړی علم پراخه کېږي، د دې علم عملي اړخ د افرادو پاملرنه ځا نته جلبوي . په بل عبارت د هرې علمي رشتې متخصصان لومړی صرف حقیقت پسې ګرځېدل او ډېرو لږو یې د خپل کار عملي اړخ ته پاملرنه کوله او ډېرو له دوی څخه به په خپله رشته کې د څېړنې او تتبع مشتاق وو .

دا روانپوهنې رشته هم د دې تکاملي سیر څخه بې برخې نه وه . لومړني ارواپوهان یوازې د ذهن د محتویاتو په پېژندلو پسې ولاړل . چې د تیچنر ښوونځی د دې ډول فکر ښه نمونه ده . تیچنر د عملي ارواپوهنې څخه بېزاره وو او دومره په علم فی نفسه کې ډوب وو چې د خپل کار پایلو ته یې هم پاملرنه و نه کړه .

د شلمې پېړۍ په پیل کې کلاسیک ښوونځي خپل رونق له لاسه ورکړی و ، ټولنیز بدلونونو او د ارواپوهنې په هره رشته کې علمي پرمختګونو د نوي ښوونځي زمینه ورکاوه . د هرې دورې او عصر د افکارو تنظیم داسې یو چاپېریال غواړي چې د هر ډول تعصب څخه خالي او د زړو او دودیزو ادابو او کړنو په قید کې نه وي . دا ډول چاپېریال په صفه وخت کې د شیکاګو ښار پوهنتون برابر او اماده کړ . پوهان او فیلسوفان یې لکه جان ډیوي ، ویلیام جیمز ، جیمز انګل او داسې نور راوبلل چې د پوهنتون علمي مرکزیته رونق ورکړي .

نو ځکه د شیکاګو پوهنتون چې په وخت کې د امریکا د خلکو او ټولنې د اړتیاوو مولود و ، د نوې څېړنو او مطالعو مرکز وګرځېد

www.sikaraam.com

او د عمل د اصالت (۱) نوی ښوونځی یې په اروا پوهنه کې رامنځته کړ. د
دې ښوونځي په رامنځته کېدو سره امریکا لومړی مبارز د کلاسیک ښوونځي
په مقابل کې د اروا پوهنې په میدان کې وړاندې کړ.

د دې مذهب پلویان په لومړي سر کې د نفس فعل او انفعالاتو ته پاملرنه کوي او د ذهن محتویاتو ته دومره ارزښت نه ورکوي. سربېره پر دې، د دې ښوونځي غوښتل چې د ذهن د فعل او انفعالاتو انتفاعي جنبه او اړخونه تر څېړنې لاندې ونیسي.

د جان ډیوي د فلسفې هدف لکه د نولسمې پېړۍ د پای او د شلمې پېړۍ د پیل پوهانو غوندې، د داروین له عقایدو اغېزمن او لا تدریجي تحول یې د خپلې فلسفې بنسټ منلی و. د جان ډیوي د فلسفې اصول د «انسان د سلوک او طبیعت سره» کې په بشپړ ډول څرګند شوي چې عصاره یې دا ده: «انسان د عادت او سایقو مخلوق دی نه د عقل.»

جان ډیوي د انسان تمایلونو اړخ ډېر مهم شمېري. په دې برخه کې د مفصل بحث څخه وروسته او همدا سې د دې مطلب توضیح چې ذهنونه یې له یو بل سره په مقابله کې ورده کوي. انسانان د افرادو ترمنځ اړیکو ته متوجه کوي. مداوم تغییر او تحول د فرد او ټولنې د کمال سرچینه شمېري د همدې اصولو او نظریې پر بنا، ډیوي خپل عقاید د کوچنیو په هکله څرګندوي او ادعا کوي چې کوچني یو تمایلونه موجود دی چې د ژوند په هره ګړۍ کې د تمایلونو لپاره ژوند کوي او زیار باسي چې د هغې سره

(Funczionalism)

www.sikaraam.com

توافق وکړي. بیا د ذهن جریان او د بدن دستګاه ته پام راګرځوي او ادعا کوي چې دا دوه خوځښتونه د انسان وسیله ده چې د هغې په واسطه او مرسته زیار باسي چې د چاپیریال سره موافق او ځانته انطباق ورکړي. د دې عقایدو اساسي بیولوژي او په خاصه توګه د داروین عقاید او تولیتې هغه تشکیلوي او لومړی بنسټ یا نې بیولوژي (علم حیات) ته په فردي سلوک کې ډېر اهمیت ورکوي.

دانسان د ذهن توجیه او تحلیل استقرایي او علمي اړخ یې د جان دیویي او د هغه د پلویانو، خاص نظر او عقیده وه. د دې لپاره چې اروا پوهنه په دې برخه کې موفقه وي، په کار ده چې د نفساني حیات له حریم څخه بهر شو او اړیکې یې د نورو مسایلو سره تر مطالعې لاندې ونیسو. د ژوندي موجود ذاتي د بدن دستګاه اندازه کړو د انسان پېچلي جوړښت د طبیعت او نړۍ په پېچلي محیط کې مطالعه او وڅېړو.

په مشخصه توګه د دې ښوونځي تربیې د بحراني کلاسیک ښوونځي سره چې د ورځې په اوضاع مسلط و په لنډ ډول داسې خلاصه کېږي: لومړی تربیه یې دا ده چې د عمل د اصالت ښوونځي پلویان تکه خرد ګرایانو (د عقل پلویان)، د اروا پوهنې کارنده رول د ذهن یا شعور د عناصرو په لیدو کې محدود نه بولي، بلکه په دې عقیده وو چې نفساني علل و پلتني او عصبي فعالیتونه د رواني هڅو اصلي او پاکونکي عوامل پېژني او وایي چې د شعور یا ذهن یوه مهمه دنده په دې کې ده چې ژوندي موجود سره چاپیریال په توافق کې مرسته وکړي.

www.sikaraam.com

په داسې حال کې چې :

د جرېسټ د ښوونځي پلویان لکه الماني وونت او انګلیسي تیچنر د ذهن د محتویاتو تجزیوونکو عناصرو ته داسې پاملرنه کوله، چې کاملاً یې د نفساني چارو په هکله، ستاتیک[1] بحثونو ته کش کړل، او دا بحثونو دومره ورته په نړۍ پورې وو چې د ذهن یا شعور ډینامیکه[2] برخه یې هېره کړله او له څېړنې څخه یې وغورځوله.

د عمل د اصالت پلویان په دې عقیده وو چې نفسي جریان باید د ذهن د ترکیبوونکو عناصرو په منظور ونه څېړل شي. بلکې څېړونکي په دې پوه شي چې د انسان د ذهن او نفساني جریان عملي پایله څه ده؟

د شیکاګو په پوهنتون کې د اصالت عمل د ښوونځي پلویان د نفساني چارو د جریان د عملي پایلو په هکله زیار باسي چې اړوندې چارې په طبیعي او رښتني قالب کې وپلټي، خو د کلاسیک ښوونځي پلویان چې د محض او في النفسه علم پلویان دي، نفساني چارې له واقعي علم څخه جلا کوي، او د هغه پوازې د څېړنې او مطالعې موضوع ګرځوي.

دا دوه فکري ټولنې علم پوازې د علم په خاطر او علم د عمل لپاره دي د دوو ښوونځیو سنګار او بارز تو پیرونه دي.

د عمل د اصالت ښوونځي پلویان هر وخت دا پوښتنه طرحه کوي چې د نفساني یا رواني چارو جریان په طبیعت یا نړۍ کې څه پوکار راځي او څه

(1) Statics (2) Dynamics.

www.sikaraam.com

ګټه ورځخه اخستلی شو؟ خو تیچنر له دې پوهنتني څخه بېزاره و او دګه علم په حریم کې دا پوهنتنه پرځای نه شمېرله.

خو جان دیوي چې تربیتي نظر درلود، ذهن یې همیشه د روښتې پوهنتنې لور ته ځیر و. او تربیتي چارې یې دا رواپوهنې پر اصولو کې پلټل او په پای کې علمي ارواپوهنې ته متمایل شو. دا مطلب د دې دوو ښوونځیو ترمنځ بې غتې توپیر وشمېرل شو.

د عمل اصالت ښوونځي پلویان عقیده لري چې په ټولو طبيعي چارو کې د استمرار حالت وجود لري یا نې د استمرار حالت د محرک او غبرګون، عکس العمل، ترمنځ د مقدم او موخر ترمنځ، د ټروند موجود او چاپېریال ترمنځ او داسې نور.

جان دیوي د بدن او ذهن دا یوې ترمنځ خاص نظریې او مساله په تازه رنګ تر بحث لاندې نیسي. د دیوي په طرحه کلاسیک نظریه د ثنویت، د بدن او نفس په هکله له منځه ځي.

ذهني او جسمي تجربې دواړه مني، خو دغه د منظمو او ځانګړو عوا دتو په ځیر یو له بل څخه نه بېژني.

د جان دیوي په خیال د احساس او حرکت یا افکارو او اشیاوو ترمنځ واټن وجود نه لري. نو هغسې چې په واقعي نړۍ کې د محرک او عکس العمل ترمنځ واټن نه شته، په همدې ډول د ذهن او بدن ترمنځ واټن ته قایل نه و.

www.sikaraam.com

ادراک :

جان لاک د انګلیس معروف پوه او د تجربتي نظريې مخکښ د لوړې ځل لپاره اعلام کړه چې د انسان ذهن يا نفس تکه سپينه لوحه ده چې د شخص انګار او معلومات په هغه کې نقش او تصويرېږي .

لاک په دې هم معتقد دی چې د داسې معرفت اوزونه کوم چې اکتسابي وي يوازې د تجربې له لارې حاصلېږي او بس . داسې تبلوربې د ديوي په ډيرو اثارو کې ليدل کېږي . د ديوي په عقيده زده کړونکی خپله د ادراک وسيله ده او تجربې چې هره ورځ په لاس راوړي له يوې خوا ځکه زده کړونکی د نړۍ په واقعاتو او د هغو پر ځانګړي خبروي د هغو زده کړه او پوهه زياتوي او له بلې خوا هغه ته د تفکر عادت د نويو زده کړو لپاره ورکوي . په همدې خاطر جان ديوي «انسان ته مخلوق د عادت وايي نه د عقل».

جان ديوي د خپلې اروا پوهنې له اصولو څخه د وسيلې په توګه په تدريس کې استفاده وکړه او په دې باور شو چې د زده کړونکو ذهني جريان په هيڅ صورت د موجوده شرايطو او د هغو پايلو څخه نه شو جلا کولای . دا فعاليتونه هدفونه ته ځي وي او پايلې ترې لاس ته راځي .

www.sikaraam.com

د ویلیام جمیز اروا پوهنه :

ویلیام جمیز(۱) یو جامع او په خپل ژوند کې هر وخت په زده کړه، څېړنه او تتبع بوخت و. دی په ۱۸۴۲ کال کې وزېږېد او په ۱۹۱۰ کال کې مړ شو. نوموړی د اروا پوهنې لومړی تجربه ځای « د هارورډ په پوهنتون کې تاسیس کړ. ویلیام جیمز سربېره په طبابت په فلسفه او حکمت کې هم پوره معلومات او پوهه درلوده. د ده د فلسفې شرحه دوه غټ خصوصیته لري. له یوې خوا د ده مطالعاتو په طبیعي علومو خصوصاً طبابت کې دی، د مادي فلسفې مذهب ته متمایل کړ او له بلې خوا دیني عواطفو د ده د مادي فلسفې اړخ تحدید اوه. همدغو مطالعاتو د ده فلسفې خاصې طریقې ته وکشاوه او پراګماتیسم(۲) ښوونځی یې رامنځته کړ.

د ویلیام جمیز د پراګماتیسم فلسفه داسې یو فکر دی چې غواړي حقیقت د فکر د تطابق له کبله واقعیت سره، اندازه او سنجش کړي او د هغه عملي پایلې څرګندې کړي. د دې فلسفې فرضیه په حقیقت کې د لاندې عناصرو ترکیب :

(۱) د کانت عقلي فلسفه (۲) د داروین د نسب د بقا فرضیه (۳) انتفاعي یا د سود فلسفه چې ټولې نیکۍ د ګټې په ترازو سنجوي. (۴) تجربي او استقرايي طریقه : پازارګاد (:)

ویلیام جمیز د تجربتي اروا پوهنې او « وونت » برخلاف احساس او تصور د نفساني چارو د جوړونکو واحدونو په عنوان نه مني.

---

(1) William James (2) Pragmatism.

www.sikaraam.com

مورګلیږ خلاف د دغه نظر خبرې کوي . دی وايي چې «صرف تجربه» د نفساني نړۍ او شعور اصلي ماده ده، صرف تجربه داسې تعریفوي : «داګانیز؟ بې واسطه جریان له چاپېریال سره د تفکر مواد جوړوي».

د ویلیام جیمز په عقیده اروا پوه باید په لومړي سر کې د عصب وپېژني او د اعصابو د سلسلې د فعل او انفعال په هکله معلومات ولري. د عادت په مفهوم پوه وي . عادت داسې توجیه کوي : « د تجربې اثر د اعصابو په سلسله د عادت بنسټ جوړوي او هره تجربه د انسان سلوک ته بدلون ورکوي او د وروستي سلوک لاره اسانه کوي او هغه پرانیزي».

ویلیام جیمز د اروا پوهنې موضوع داسې بیانوي : « اروا پوهنه د نفسي د روانې ژوند علم دی ، چې ځینې پدیدې او شرایط څېړي».

د ویلیام جیمز په عقیده پدیده ، د اروا پوهنې موضوع ، طبیعي علوم پورې تړي او مطلب یې دا دی چې نفساني چارې مستقیماً په بدن – مخصوصاً د مغز دستګاه پورې اړه لري . د هغه له نظره د بدن دستګاه ، د ذهني ژوند شرایط برابروي او د اروا پوهنې د علم مهمه برخه تشکیلوي . او س نو ویلیام جیمز اروا پوهنه د علم الحیات «بیولوژي» له ډلې څخه ګڼي او شعور د هغې مرکزي مسئله شمېري – خو د شعور په داسې جریان چې د بېلو برخو څخه جلا وي، قانع نه دی او هغه نه مني . ویلیام جیمز د شعور یا خوداګاهي د جریان په هکله وايي : « شعور لومړی خصوصیت دا دی چې دا فردي جنبه

www.sikaraam.com

لري یا ئې هر فکر د فردي شعور جز دی .

دوهم خصوصیت یې دا دی چې تل په تغییر او بدلون کې دی . له دې بیان څخه مطلب دا دی چې د نفس یا شعور په جریان کې تشابه ممکن نه ده . هغه وايي : هغه څه چې د وه کرته له نظره تېرېږي یې په بېرته خپل پخوانی اثر لري ، هغه دلیل چې جېمز یې په دې اړه څخه کې اقامه کوي دا دی : چې هر نفسي جریان ، د بدن د دستګاه په خاصه توګه د اعصابو د سلسلې تابع وي . څنګه چې د اعصابو د فعالیت شرایط هر کرت یو له بل سره تېر لري او برابر نه وي . نو ورته (مشابه) بدني جریان هم نه ممکنه کیږي . نو په پایله کې نفساني ورته جریان هم غیر ممکن وي .

دریم خاصیت د شعور یا خود اګاهۍ چې ویلیام جېمز د هغه یادونه کړې هغه دا دی ؛ چې د شعور جریان او د افکارو سلسله استمرار لري او د هغه استمرار موږ حس کوو . مطلب له استمرار څخه دا دی چې د خود آګاهۍ یا شعور جریان د ویشلو وړ نه دی . د افکارو سلسله یوازې هغه وخت قطع او خود اګاهي متوقف کیږي چې زماني واټن اتفاقاً واقع شي . د خود اګاهۍ د استمرار مطلب دا دی چې که د زماني فاصلې له کبله د خود اګاهۍ جریان متوقف شي ، د هر سبا یې څخه وروسته فرد احساسوي چې کولای شي خپل احساسات د خود اګاهۍ پخواني جریان سره وصل کړي او دواړه برخې سره وتړي .

د ویلیام جېمز په عقیده د خود اګاهۍ څلورمه خصیصه دا ده چې شعور یا خود اګاهي د درک وړ موضوعاتو ته پاملرنه کوي او هغه

www.sikaraam.com

ترشیږني او مطالعې لاندې ونیسي . (ارسته ۱۳۴۸ : ۷۴ - ۷۱)

ویلیام جیمز په دې باور دی چې د ارواپوهنې موضوع تر دې هم پراخه ده د وحشیانو ، اطفالو ، حیواناتو او لیونو ارواپوهنه هم په کې داخل دی .

ویلیام جیمز یو نکته سنج پوه او علمي ذهن یې درلود او د علمي طریقې پلوی وه لومړی طریقه چې هغه یاد وي « داخلي او باطني » طریقه ده ، خو د وونت او تیچنر د عقیدې برخلاف چې هغوی به د غه طریقه د خطا څخه خالي بلله ، خو ویلیام په دې عقیده دی چې دا طریقه د خطا امکان هم لري او ممکن ده چې خطا هم نه شي ، نو موړی دا یو دول مشاهده شمیري . که څه هم ویلیام جیمز ته د تجربتي ارواپوهې پلوی نه شو ویلای خو په تجربتي طریقه عقیده درلوده . د دې سیستم ارواپوهانو او پلویانو په خپلو څیړنو کې د تجربتي طریقو څخه گټه پورته کوله د دې صحت او اعتبار به یې په احصایې سنجاوه او وسطي حد به یې لاس ته راوړ .

ویلیام جیمز « مقایسوي طریقې » ته په ارواپوهنه کې رواج ورکړ او هغه یې په « باطني او تجربتي طریقو » کې وکاروله ، د ژوو ، کوچنیانو او لیونو د ذهني چارو مقایسه کار اسانه کوي . د دې طریقې صحت او اعتبار احتمالي وي او د پایلو تفسیر یې اسانه کار نه وي . د دې طریقې څخه باید په ډیرې څیرکه استفاده وشي . بله موضوع چې د ویلیام په ارواپوهنه کې ډیر ارزښت لري د بدن او روح ترمنځ رابطه یا د بدن او ذهن ثنویت دی . د دې عقیدې لري چې د ارواپوهنې کار له روح سره چې له بدن او واقعي نړۍ څخه جلا او پورته او ما بعد الطبیعه عالم پورې اړه لري ، نه دی . (پیرسته اثر ۸۰ - ۷۷)

www.sikaraam.com

پنځم څپرکی

د سلوک د اصالت ښوونځی

د واټسن سلوکي[1] نظریه :

جان بي واټسن[2] (۱۸۷۸ - ۱۹۵۸) په 1903 کال کې د (Ph.D) شهادتنامه د شیکاګو له پوهنتون څخه ترلاسه کړه . واټسن یو امریکایي استاد او پوه دی . دی د سلوکي نظریې مخکښ او لومړی سړی دی چې د جوړښت له نظریې او د باطني او نفسي طریقې سره خپل مخالفت څرګند کړ . په حقیقت کې د وړ د عمل د اصالت له ښوونځي سره یې هغه ډول چې ویلیام جیمز او د شیکاګو نورو ارواپوهانو معرفي کړی و مخالف و .

واټسن د تاراندیک څخه ډیر کلک په دې عقیده و چې د ارواپوهنې علم باید د فزیک او کیمیا د علومو پر اصول بنا او استوار وي .

د واټسن د نظریې پر اساس نه یوازې ذهن ، ذهني او انتزاعي مفاهیم په عملي څیړنو کې ځای نه شي پیدا کولای بلکې د ارواپوهنې اصلي د ندو سره هیڅ ډول اړیکې هم نه لري . ده په کلکه سره د انتزاعي او ذهني[3] مفاهیمو سره مخالفت څرګند اوه او په دې عقیده و چې په ارواپوهنه

---

(1) Behaviorism . (2) J.B. watson.

(3) Mentalistic concepts.

www.sikaraam.com

کې باید لکه تجربي علوم وغندي ، سلوک ملاک دعمل دی او له عيني طریقو څخه په څیړنو او مطالعه کې استفاده وشي او هر امرچې محسوس او مشهود نه وي باید دارواپوهنې له متن څخه وایستل شي . یا نو څنګه سلوک چې عیني اړخ نه لري د ارواپوهنې اصلي موضوع وګرځي . د دغه مطلب له سلوک څخه هر ډول عمل او غبرګون یا فعل و انفعال دی چې له ژوندي موجود څخه سرته رسي . واتسن باید د سلوکي ارواپوهنې مخکښ وپیژندل شي .

د سلوکي ښوونځي له نظره انسان یا بل هر ژوندی موجود د خودکاره سازمان یا تشکیل په منزلت دی چې د احساسونکو او وړکړونکو شبکو یاني حسي[1] او حرکتي[2] اعصابو او همداسې د فرمان ورکوونکو او هدایت کوونکو دستګاوو یاني مغز[3] او نخاع[4] څخه جوړ او تشکیل شوی دی . دا خودکاره سازمان په سوزیدونکو (معده) او کنترولوونکو (غدې) دستګاوو مجهز دی

نو که ژوندی موجود داسې توصیف شي ، نو دا هیله نه پاته کیږي چې بیا ذهني مفاهیمو سره دې سروکار ولري . په واقعیت کې ذهن د انسان نه شي کیدای چې د نفساني ځانګړو خاصیتونو څخه جلا او په ماشین تعریف شي . ایا ماشین د نازکو او لطیفو احساساتو څخه برخه اخستی شي او د تخیل په میدان کې الوتلی شي !

---

(1) Afferent Nervous . (2) Efferent Nervous .

(3) Brain (4) Spinal Cord.

www.sikaraam.com

لکه چې وویل شو، سلوکیان « داخلي او نفساني طریقه »، او عمداً سړي د شخص مخ، حال او احساس پر اساسه او ناسم ګڼي. د مېلګي په توګه که دوه آشنایان یو بل سره روغ بړ وکړي نو داسې به یو له بل څخه پوښتي:

السلام علیکم، څنګه یاست؟

شکر، ښه یم، السلام علیکم.

داسې روغبړ د سلوکیانو او واټسن له نظره بې معنی او د ارزښتي له ارزښتونو خالي دی. دا ځکه چې دا یو ډول داخلي او نفساني موضوع ده نو د نامشهوده نفساني او باطني حالتونو، پوښتل صحیح کار نه دی. د دوی په عقیده روغبړ باید داسې سرته ورسیږي:

السلام علیکم، تاسې خو خوږ او ښه ښکارئ، زه څنګه یم؟

السلام علیکم، تاسې هم نن ښه او ښه ښکارئ.

د واټسن په عقیده خبرې کول یو ډول فکر کول دي چې په حسي او حرکتي سلوک استوار دی او داخلي او باطني حرکات د تفکر اساس دي. دوی خلک په لوړ ږغ فکر کوي، ځینې خلک چې د خبرو په څنګ یا ضمن کې حرکت نه ښکاره کوي. د هغوی د تفکر غبرګي نښې دي هغوی معتقد دي چې انسان په ټول بدن کې فکر کوي. په کوچنیانو کې، فکر کول لومړی په لوړ اواز سرته رسیږي. وروسته چې غټیږي په نجوا او بج بج کولو او په پای کې چې لویږي نو په نامرئي او بې ږغه صورت سرته رسیږي. په دې مرحله کې تفکر په ټیټ اواز او بې ږغه ښکاري. (شعاري نژاد، ۱۳۷۰: ۲۱۱).

www.sikaraam.com

واټسن د وراثت سخت مخالف دی ، هغه په خپلو اثاروکې د محیط

کارنده رول ته ډیر ارزښت ورکوي او د ګړو عقلي شخصیت، اخلاقي

تولنیز او عاطفي تکوین ته اشاره کوي. واټسن غواړي وراثت ته چې

یو درونې او غیرعینې امر دی د محیط پر پرتله چې مشهود او څرګندیږي

لږ ارزښت او لږ اهمیت ورکړي. خو نن کافي علمي مدارک او

تجربې په لاس راغلي چې واټسن نه شي کولای خپله ادعا ثابته کړي.

واټسن د ورونټ او نورو تجربتې پوهانو زیات دا روایو هغې په

هکله د « واقعي علم » تر عنوان لاندې یوازې په دې خلاصه کاوه چې دوی

صرف د شعور کلمه د « روح » پرځای چې یو فلسفي کلمه د قرون و

سطی وه ویلې نه ده او نور څه اهمیت نه لري .

واټسن وایې: « چې د سلوک د اصالت پوهنې ، پلویانو په نظر -

ارواپوهنه د طبیعي علومو یوه برخه ده چې کاملاً تجربي او عیني وي

او نظري هدف یې اټکل او د سلوک کنترول دی ». هغه وایي چې اوس

د دې وخت را رسیدلی چې ارواپوهنه د شعور موضوع یو پخوا

ته پریږدي . او ځان پر دې موضوع ونه غولوي. ولې

چې د ارواپوهنې د مطالعاتو هدف د نفساني

یوالي حالاتو څیړنه ده .

د واټسن د پلویانو په عقیده د جوړښت د اصالت او د عمل

د اصالت ښوونځیو ترمنځ تر پیرچندان روښانه نه برېښي ځکه چې

د دواړو ښوونځیو د پلویانو سرو کار د احساس ، ادراک ، عاطفې ، هیجان او داسې

www.sikaraam.com

نورو مجردو مفاهیمو سره دي خو د سلوک د اصالت پلویانو نور

تهقرالي سي ورنه کې او داسې مفاهیم لکه شعور، نفساني حالات

فکر، د ذهن محتوا، اراده، تخیل او تصوراتو پسې نه ولاړل او ددغو

په ځای یې له داسې مفاهیمو لکه انگیزه (۱)، ځواب، د عادت تشکیل او د

عادت تلفیق څخه کار واخیست.

انگیزه محض داخلي عواملو ته وايي چې د بارونې (برانگیختگی) او اضطراب سره تړلي او د فرد سلوک ټاکلي هدف ته رهبري کوي. دا تحرک او اضطراب د هدف تر رسیدو او د خاطراتو رضایت دوام کوي لکه: لوږه، تنده، مینه او داسې نور.

واټسن په ۱۹۱۹ کې د نامتو پوهانو او مشاهده کوونکو تر کړنلار شاتو وروسته ومنله چې یو انسان کولای شي خپل شخصي سلوک تر کتنې لاندې ونیسي او هم گزارش ورکړي. د بیلگې په توگه زه په یقینه بوخت یم، حرارت مې لوړ دی او توږیم او نور.

واټسن د خپل ژوند په شرحه لیک کې (۱۹۳۶) داسې داخلي کتنې چې شخصاً سرته رسولي وې لیکلي دي: ما استفاده وکړه... ما نه غوښتل چې ترک یې کړم. ما د وجدان له مخې داسې فکر کاوه، زه تر اوسه هم په دې عقیده یم...

دا طبیعي ده چې د انسان په داخل کې ډېرې پېښې واقع کېږي چې له بهرڅخه په عیني ډول د مشاهدې وړ نه دي، خو اوس ټول داسې

(۱) Motive.

www.sikaraam.com

حرکات لکه د امعا او احشا حرکت، د بېلا بېلو غدو ترشح د بېلا بېلو
عضلاتو خفيف او لږ انقباضات، عصبي تحرکات چې په داخل د اعصابو
کې جريان لري، کولای شو دا ټول د سلوک تر عنوان لاندې راولو
خو دا حرکتونه پاندي [1] او ښکاره سلوک نه جوړوي، خو د باطني يا
داخلي او پټ [2] سلوک اجزاوې دي.

د «پټ» سلوک د مفهوم په قبلولو سره په واقعيت کې واټسن
له خپلې لومړنۍ ادعا څخه چې هره مساله په اروا پوهنه کې بايد عملاً
د کتنې وړ وي، تېر شو او له يې فلسفې له غوښتنې سره مل شو.
يانې په اروا پوهنه کې بايد هره مساله په «بالقوه» ډول د مشاهدې
او کتنې وړ وي. اوس نو ټولې پديدې چې ارګانيزم په داخل کې پېښېږي
په پټ سلوک پورې تړاو لري او په نظري لحاظ په فزيکي وسايلو
کېدای شي چې د کتنې او روايت وړ وګرځي.

د واټسن په کارونو کې، هغه څېړنې چې هغه د حيواني اروا پوهنې او
کوچنيانو په هکله سرته رسولې د پام وړ او بارزه ښته دي او ويلی
شو چې واټسن د کوچنيانو په تجربتي اروا پوهنه کې يو بې نظيره او محکم
پښه و. هماغسې چې وړاندې ويلي وو چې «د شعور يا خود اګاهي تجزيې
پېچلي مسائل دي، بايد هغه په ساده حسونو او انعکاسي تجزيه کړو
واټسن هم عقيده درلوده چې «سلوک پېچلي او غامضه مساله ده بايد
په ساده واحدونو انګيزې او ځواب يا غبرګون تجزيه شي چې د يې د وارو

(1) Overt behavior (2) Implicit behavior.

www.sikaraam.com

ته رفلکس(۱) وایي. همداسې واټسن وایي، غریزه او عادت هم له همدې مقدماتي رفلکسونو تشکیل او ترکیب شویدي ولې غریزې نسبتي او طبیعي او نظم او ترتیب لري ده، خو په عادت کې فرد نسبتاً مستقل په خپل ژوند او تجربو کې کسب کړي یدي.

د واټسن په عقیده د سلوک او رویې د مطالعې او څېړنې څو مشخصې طریقې لري، چې مشاهده یې له دغو طریقو ده. علمي مشاهدې د وسایلو په مرسته او بې له وسایطو له مرستې امکان لري. ازموینه یو بله عیني طریقه ده چې کیدای شي د رویې د څېړنې وسیله وګرځي. ولې باید پام وساتل شي چې روایي ازموینې د ذکاوت انفعالاتو او یا ذاتي استعدادونو د اندازه کولو لپاره نه کارول کیږي بلکې د سلوک د اندازه کولو وسیله ده. سلوکي او رویې ازموینې، د عکس العمل زمانه د محرک(۲) په مقابل کې په ګوته کوي. محرک هر ډول تغییر ته چې په طبیعي یا خارجي نړۍ کې واقع او حسي آخذه فعالیت ته هڅوي، ویل کیږي. لکه نور چې سترګه او یا ژغ چې غوږ تحریکوي.

ازموینې د حافظې د ازمایښت د پاره هم استعمالیږي په دې برخه کې د واټسن یو بل ابینګهوس او د هغه ملګرو د ازموینې په اساس د تداعي تشکیل، حفظ او ضعف طریقې مطالعه او څېړنې لاندې نیوې. د حافظې په هکله تجربې او ازمایښتونه په دې عقیده بنا دي

---

(1) Reflex. (2) stimules.

www.sikaraam.com

چې حافظه په هیڅ ډول ذهني مسأله نه ده. یانې د سلوک د اصل د منونکي پلویان په دې عقیده دي چې حافظه یوازې تجدید د عکس العملونـــو ده او روسته د تمرین له دورې څخه.

سلوکي اروا پوهنه انفعالات او تمایلات، د بدن عکس العمل بولي. د بیلګې په ډول که څوک ووايي «خفه یم»، نو دې جملې سره یې د بدن وضع بدلیږي او غمژن معلومیږي. ښکاره ده چې دا د شرایطو او بدن عکس العمل دی. د واټسن له نظره دا ډول احساسات هم په هیڅ صورت ذهني جنبه نه لري.

له پورتني طریقې سربیره د څیړنې یوه بله مهمه طریقه د سلوکي اروا پوهانو لپاره د شرطي انعکاس(۱) طریقه ده چې د پاولوف او د هغه د پلویانو له خوا رامنځته او پراختیا ورکړې شویده.

د واټسن له نظره یوازې د زده کړې زیبنه په شرطي انعکاس کې نه ده نغښتې بلکه هیجانونه او عواطف هم یو ډول زده کړونکي عکس العملونه دي.

د واټسن په عقیده، عاطفي عکس العملونه درې ډوله دي. چې هغه عبارت دي له: ویرې، غضب او مینه.

همداسې واټسن عقیده لري چې شخصیت هم د تعریف وړ دی او هغه د فرد د ځوابونو او تمایلاتو مجموعه ده چې د عکس العمل په شکل څرګندیږي. خلاصه دا چې د سلوکي ښوونځي د کار اساس څو لاندې لمله

(۱) Conditioned Reflex.

www.sikaraam.com

دي چې په هغو ډېر تاکید کوي .

۱- د انسان بدن باید په دقیق صورت وپېژندل شي ، عضلاتو، غدو غوښو ، وینې او هډوکو ته په هغه اندازه اهمیت ورکول شي لکه چې اعصابو ته ورکول کیږي .

۲- وراثت ځانګړی ارزښت لري . د دې ښوونځي پلویان په دې عقیده دي چې ټول غریزې او هیجانونه د وراثت له مقولو څخه دي . دوی یوازې ویره ، غضب او مینه ذاتي او باقي مانده کسبي شمیري .

۳- په دې ښوونځي کې انساني چارو او عمداً ذهني او عملي دندو ته خاصه پاملرنه کیږي

۴- په دې ښوونځي کې د کوچنیوالي دورې ته ځانګړی ارزښت ورکول کیږي او باور لري چې دا دوره د شخصیت په جوړښت کې کارنده رول لري او د زده کړونکي د عملونو بنسټ جوړوي .

۵- د دې ښوونځي پلویان بدن ، یوه میکانیکي مجموعه ګڼي او د اجزاوو اړیکې یې په اسانۍ سره پیدا کیږي .

د دقیقې څېړنې وروسته کولای شو له دې ښوونځي څخه لاندې په زړه پورې او نوې موضوعات استخراج کړو :

۱- د ارواپوهنې موخه باید د انسان او حیوان د سلوک مطالعه وي .

۲- د ارواپوهنې تعریف باید «شعور» نه بلکې د «سلوک» علم وي .

۳- له پخوانیو مفاهیمو لکه احساس ، ادراک او هیجان څخه ډډه وشي . او پرځای یې د اسې سلوک لکه محرک یا انګیزه ، ځواب ، زده کړه او عادت ته ترکاوول شي . د واټسن په اصطلاح انګیزه او ځواب ته رفلکس وایي .

www.sikaraam.com

۴ - د ارواپوهنې اصل باید په عیني اطلاعاتو استوار وي او د باطني او داخلي طریقو څخه ډډه وشي.

۵ - د روح، د مفهوم پر له منځه تلو سره، هغه ضد و نقیضه فرضیې چې د جسم او بدن په اړوند مروجې وې له منځه ځي.

سلوکي ارواپوهان باید مغز ته د یوه طلسم او یا سحرامېزه مادې په شکل و نه ګوري بلکې د اعصابو، حواسو، عضلاتو او غدو د سیستمونو تمېلونکي وګڼي. دا ځکه چې د سلوکیانو د پاره یوازې هغه قضیې او مسئلې چې په عیني ډول د مشاهدې وړ وي، اعتبار لري.

د واټسن له نظره سلوک یو محیطي موضوع ده نه دماغي. یا په بل عبارت ووایم سلوک د ارګانیزم یو کلي فعالیت، چې په هغه کې مغز دا دنده لري چې حسي اعصاب او حرکتي اعصاب او عضلات یو بل سره پیوند او رابطه یې ټینګه کړي. په دې ترتیب حسي سیستم د عضلاتو سره هم اهنګه کړي په دې حساب سلوک یو حسي - حرکتي امر دی.

هغه عملیه چې د مغز د ننه سرته رسیږي پرته له دې چې هغه د سلوک جز وګڼو په هیڅ ډول نه توجیه کیږي.

د سلوک علم د سکینر له نظره:

ب. ف. سکینر[1] (۱۹۰۴ - ۱۹۹۵) د پنسلوانیا په یوه بنار ګوټي کې وزیږېد او په ۱۹۳۱ کال کې یې خپله دوکتورا په ارواپوهنه کې د هارورډ له پوهنتون

(1) Burrhus Fredric skinner.

www.sikaraam.com

څخه واخست.

سکینر په خپله علمي تجربه کې د ارګانیزم سلوک د وسیلې په توګه پیژني نو ځکه د دغې طریقې او نظرېې ته د سکینر وسیله یي سلوک هم ویل کیږي د اوډل سلوکي نظریه په واقعیت کې د تارنډایک د ارتباط او روانپوهنې او واټسن د سلوکي نظرېې یوه نوې څانګه ده..

تارنډایک سلوک ارتدادي بدني او رواني، دواړه په زده کړه کې مهم ښلي. اما څېړنې یې د انسان په برخه کې، ډېره ماشیني بڼه لري او د رواني خصوصیتونو څخه خالي دي.

واټسن هم د انسان په مطالعه ماشیني طریقې څخه کار واخست او څېړنې یې په ژوندي موجوداتو پورې تړلې وې.

سکینر هم لکه تارنډایک او واټسن ضرورت انسان ته د ماشین یا خنثی موجود په توګه کتل او د هغه سلوک به یې قالبي او ماشیني تلقي کاوه. او روانپوهنه یې فقط د سلوک علم باله، علم یې په استقرایي طریقه مطالعه کاوه د روانپوهنې د ښه بیانېدو د اره چې د ارګانیزم د سلوک اټکل او کنټرول وکړي د هغې څېړنې محسوس او مشهود سلوک ته محدودې کړې وې. د سکینر لپاره هغه معلومات معتبره دي چې د مشاهدې له طریقه حاصل شي. د هغو او روانپوهانو سره چې په قدرت، اراده، احساس، تصور، سایق او نورو بحث کوي، مخالف دي.

د طبیعت او انسان اړیکې له علم سره

د سکینر د علمي نظرېې بنسټ دا دی چې په طبیعت او له هغې جملې څخه

www.sikaraam.com

د انسان په سرښت او سلوک کې نظم او ترتیب وجود لري. د علم دنده دا ده چې دا نظم او ترتیب په واقعي بڼه او صورت کشف کړي.

د سکینر په عقیده علم هغه قوانین څېړي او کشفوي چې پر طبیعت مسلط دي. له دې قوانینو څخه خبرتیا، نه یوازې زموږ علمي اټکل د پېښېږي بلکې د دې سبب ګرځي چې هغه عوامل او متحولونه چې د دې پدیدو د پیدایښت موجبات برابروي، هم په خپل تسلط او اختیار کې راولو. دا امر هم په اروا پوهنه او هم په فزیک کې او کیمیا کې صدق کوي. نو له دې کبله انسان د قوانینو او د هغو د علمي سازمان له طریقه په دې توانیږي چې په موثره توګه د خپل چاپېریال او نږیکه سره چال چلند وکړي.

همدا سې سکینر عقیده درلوده چې دا تصور دې ونشي چې د بنیادي سلوک توضیح، له علمي روش څخه پرته، خاصه فردي طریقه ایجابوي. د اروا پوهنې متحولین لکه د بل هر علم د متحولینو غوندې باید د طبیعي واقعیاتو په توګه توصیف شي. د سکینر په اروا پوهنه کې تابع متحول په هر موقعیت کې هغه سلوک دی چې له ژوندي موجود څخه څرګندیږي او مستقل متحول هغه محیطي شرایط دي چې هغه بالقوه (عکس العمل، سلوک) حسابیږي. یانې په هر زماني او مکاني موقعیت کې د شخص څخه په دې سبب معین سلوک رامنځته کیږي. ترڅو هغه پایلې چې د محیطي شرایطو مطلوب دي منځ ته راوړي.

د اروا پوهنې قوانین لکه د نورو علومو قوانین صریح او روښانه دي. سکینر دا معروفه خبره: ،،چې آس د اوبو سر ته راوستی شو خو په اوبو

www.sikaraam.com

چینلو یې نه شو مجبورولی، ردوي . دی عقیده لری چې د اروا پوهنې د قانون پر اساس او شدید مجبوریت له کبله کولی شو چې اس او یا چینلو ته مجبور کړو . په همدې قیاس سره کولی شو چې په انسان کې مطلوب سلوک منځته راوړو .

مماغسي چې په طبیعي علومو کې مشخص قوانین په لاس راغلي، سکینر-نیان باسي چې په اروا پوهنې کې هم داسې اصول رامنځته کیږي چې د انسان د سلوک د اتکل او کنترول درجه په سبکاره توګه څرګنده کړي. سلوک پېژندونکي احتمالي سلوک څېړي او هغه شرایط چې په هغه نظارت کوي کشف کړي، او د لاندو اطلاعاتو په لوړ له طریقه د هغو ځوابونو د تکرار په هکله چې څنګوا واقع شي کولی شي د احتمالي ځوابونو په هکله په راتلونکي زمانه کې د نظر څرګندونه وکړي. د ځواب تکرار د احتمالي ځواب د پېښېدو دلیل دی.

د سکینر په عقیده د انسان له مهمو خصوصیتونو یو دا دی چې غوړي پېښه شي د سلوک بنسټ یې څه دی او کوم عوامل په دغه سلوک مؤثر دي. د دې عللونو پېژندنه او تحلیل او تجزیه موږ ته دا توان راکوي چې د سلوک نوعه اتکل کړو .

د سلوک په علمي تحلیل او تجزیه کې هغه اطلاعات چې د تجربې له طریقه لاسته راځي د پېښېدو د احتمالي او د ځواب د تکرار اساس او پایه جوړوي څو د داسې پوښتنې په ځواب کې چې د یو مهم او په ژوندکې یو وارپېښېدونکي او نه شو کولای د تکرار په حساب یې وڅېړو، لکه ازدواج، طلاق، کور اخستنه او داسې نور، په داسې حالت کې څه باید وکړو ؟

www.sikaraam.com

د سکینر حساب دا دی چې داسې سلوکونه باید د هغو جبرونو اجزاوو د محیطي تجربې او طبیعي جبر پر اساس تحلیل او وڅیړو. پارسا (۱۳۷۰: ۲۴)

د جبر او سلوک رابطه د سکینر له نظره:

د سکینر ارواپوهنه د طبیعي جبر[۱] پر بنسټ استواره ده. د هغه په عقیده د انسان د سلوک علمي توصیف د قضیې یو اړخ او د فرد د آزادۍ فلسفه د قضیې بل اړخ دی، دا دواړه ځانګړي بحثونه ایجابوي.

د بنیادم (د بني ادم)، سلوک له علمي نظره د علمي جبر تابع او منونکي دي. په علمي جبر کې هر سلوک علت لري او دا یوازې هغه ډول سلوک دی چې کیدای شي څرګند شي.

سکینر په تاکید سره وایي هغه جبر چې د ماشین په کار کې معتبر دی د انسان د سلوک په هکله هم صدق کوي. نن ورځ ماشینونه داسې جوړ شوي دي چې په یو ډول د انسان له سلوک سره ورته والی لري. له دې امله دا چې انسان ماشین د ځان په شکل جوړ کړی دی. علمي جبر د دې واقعیت ښکارندوی دی. چې چاپیریال لا د هغه مجبورد په بدلون او جوړښت کې چې هغه خپل چاپیریال ته بدلون ورکوي کارنده رول لري.

د سکینر په عقیده په عالم، لکه بل هر ډول غونډې ممکن د ځانګړی تاریخ دی او علم د انسان په پرمختګ کې ډیر مهم او کارنده نقش یا رول په غاړه یا ضمه لري. خو په دې څرګند حقیقت اعتراف

---

(۱) *Naturalistic determinism.*

www.sikaraam.com

کوي چې لا پوهه او پوهان هم په مطلقه مانا آزادي نه لري . پوهه د پدیده خط سیر هغې چې طبیعت تعین کړیدی منکشفه کوي او نشي کولی په هغه مسیر کې مداخله وکړي . نو په دې خاطر پوهه د طبیعي حیاتو جریان او د ژوند په چاپیریال کې د انسان د سلوک توضیح ده .

سکینر د هارورډ او انډیانا د پوهنتونونو د استادۍ ویاړ درلوده د 1930 په لومړیو کلونو کې د دې نوي سروګنې په رښتاخیز کې د یادونې وړ مرستې کړیدي . په 1931 کې سکینر د سلوک د مطالعې لپاره یو پروګرام د ازمایښت کوونکي له نظره وړاندې کړ ، ده وویل ، هغه کار چې ازمایښت کوونکی کولای شي دا دی چې له پیژندل شویو انګیزو څخه کار واخلي او د ارګانیزم ځوابونه د دې انګیزو په مقابل کې یاد داشت کړي . په دې طریقه قوانین چې سلوک د انګیزې - ځواب په اصطلاحاتو توصیف او شرحه کړي .
سکینر وړاندیز کوي چې انګیزه - ځواب باید په لویه مانا د رفلکس تلقي شي .

د لرغونو او سنتي اصطلاحاتو سره سم رفلکس یوازې اکتسابي او غیر ارادي ځوابونو ته محدود و . خو سکینر وړاندیز وکړ چې دا محدودیتونه باید یو خوا ته شي او انګیزه - ځواب باید د واحد یا یوه رفلکس په نامه ونومول شي په دې مانا سره هر سلوک د واحدونو او رفلکسونو څخه تشکیل شوی وي .

رفلکس د اجسامو او سیستمونو هغه استعداد دی چې خپل مادي بدلون سره د بعضو اجسامو او سیستمونو چې له هغه سره متقابل عمل کوي . مختصات په بل شکل څرګند او منځته راوړي . دا بل شکل معنوي او د

www.sikaraam.com

تصوراتو، احکامو او ننتاجي استنتاجونو په صورت افاده کیږي.

د سکینر په عقیده تجربي اروا پوهنه، دارګانیزم له مشهود او څرګند سلوک سره پیوستون او تړاو لري او د سلوک داخلي او باطني میکانیزم او مصداق په هیڅ وجه د فزیولوژۍ د رفلکس قوس او یا د عصبي مرکزونو د سیناپس سره سروکار نه لري.

د سکینر په عقیده د انمایښتي انګیزې سربیره، انمایښتونکي د تجربې نور شرایط او موقعیتونه هم کنټرولوي. د انمایښتونکي کار او دنده داده چې د ځواب رتابع متحول یا سلوکي متحول، او انګیزې «مستقل یا تجربي متحول»، او هم د نورو متحولونو سره د اړیکو څرګوالی پیدا کړي. په بل عبارت د انمایښتونکي تمل کار داد چې د دې فورمول اړیکې یا رابطه روښانه او څرګنده کړي:

$$R = f(S, A)$$

په دې فورمول کې (A) هغه شرایط او موقعیتونه دي د انمونې له خوا کنټرولیږي او په یوه ځینونه کې د تجربي متحول حکم لري. لکه د شخص سابق، اړتیا، خصوصیتونه، عمر او پخوانۍ تجربې. د دې شرح او بیان په اساس د ځواب بدلون د معلومې انګیزې (S) او نورو تجربي شرایطو (A)، تر تاثیر لاندې وي او د سلوک قوانین جوړوي دا قوانین د ریاضي په اصطلاح د تابع جنبه یا شکل لري او تر هغه ځایه معلومات او اطلاعات اجازه ورکوي د ریاضي کمي رکمیتي، جنبه یا اړخ لري.

www.sikaraam.com

تر دې ځایه د سکینر په نظریه کې کوم نوی شی نه و. مبنایې د رفلکس
نوی تعبیر وي چې د سکینر په عقیده د انګیزه - ځواب تړلی واحدونه په
مغزکې داخل شي. نوی مطلب، مغز نوې او ساده معما امیزه جعبې
پورې تړلی دی، چې تر اوسه د سکینر د جعبې په نامه شهرت موندلی دی.
دې نوې ازمایښت، مغز ظاهري خلا، چې د پاولوف د شرطي رفلکس
او د تارندایک د فرضیې (۱) ازمایښت او اشتباه، تر منځ وجود درلود
ډکه کړه او د داسې یوه پله، حکم لري چې مغز د واړو سرچینې او
یا پیوندوي.

د دې جعبې په وسیله نده کې اسانه او ډیره چټکه وي خو
هیرول(۱)، یعنې او بطي رفلکس دی.

له مغز تاریخ څخه را په دېخوا ټول ازمایښتونه په دې جعبه سرته
رسیدلي او د هیرولو رفلکسونه یې چې په مختلفو شرایطو کې سر
ته رسیږي تړلي دي.

دې ډول ازمایښتونو سکینر ته دا امکان ورکړ چې خپل (۲) رفلکسونه په
ځواب ورکوونکو او عمل کوونکو(۳) رفلکسونو وویشي.

په یوه ځواب ورکوونکي رفلکس کې، یوه معلومه انګیزه یو ټاکلی
ځواب تحریکوي او په عمل کوونکي رفلکس کې معلومه انګیزه وجود نه
لري، خو دا ژوندی ارګانیزم له خوا ظاهراً یو اتوماتیک او غیر ارادي ځواب
ورکول کیږي. په دې ځای کې هم یوه داخلي انګیزه د بیلګې په توګه:

(1) Extinction (2) Respondents (3) Operants.

www.sikaraam.com

هړد، لوږه، تنده او داسې نور وجې دلږې ځي دا ازمونکي له نظره معلومه انګېزه، نه وي، دا ځکه چې هغه انګېزه نه کاروي او هغه نه مشاهده کیږي پېښې ځای کې انګېزه د ازمونکي له کنټروله بهر وي. په همدې خاطر د تجربې متحول د حکم لاندې نه راځي. یاني د ازمونکي کار یوازې د A له متحول سره وي. تابع چې په دې شکل په لاس راځي له دې ساده شوي فورمول

$R = f(A)$ څخه پیروي کوي.

ښکاره ده چې ازموونکي، انګېزې منځته راوړي، کله چې مونږ ځای کې هغه میله چې د غذا محفظې پورې تړلې فشار وارد کړي. هغه انګېزې چې د دغې میلې له مشاهدې څخه راپیدا کیږي، حیوان ته ښکاره کوي چې په کوم ځای کې فشار وارد کړي.

دا هدایت کوونکي انګېزې دي او محرکه نه دي دا به عاقل نه وي چې ووایو، هغه وخت چې مونږ وږی وي، میله یا جعبه ځواب د فشار ورکولو راوباسي. خو سکینر زیار باسي چې دا ارګانیزم د داخلي وضعې له تعبیر څخه ډډه وکړي او یوازې هغو مسلو سره چې د مشاهدې او-حساب وړ وي سروکار ولري. په همدې خاطر سکینر وایي چې دا ځواب یاني په میلې فشار، یوازې د ارګانیزم له خوا ورکړل شوی، یا دا چې دا-ځواب، د هغو انګېزو په واسطه چې د میلې او نورو شیانو څخه راپیدا ته شوي، رهنمایي او هدایت شوی دی.

عمل کوونکی رفلکس بل خاصیت هم لري چې د هغه په تعریف کې نغښتی یې، خو د هغه په نامه کې پټ دی، دا رفلکس د چاپیریال په مخ عمل کوي

www.sikaraam.com

نو له دې کبله د وسیلې(۱) خاصیت هم لري . د سکینر په جعبه کې داعمل کوونکې رفلکس د غذا په برابرولو تمامیږي .

ځواب ورکوونکي رفلکس لکه د پاولوف په تجربه کې ، ارګانیزم د هغه څه لپاره چې ممکن وروسته واقع شي ، لکه د لاړو ترشح لپاره اماده کوي څو محیطي تاثیرات نه تولیدوي . څو چې د ځواب منځ یه برخه د محیط یا چاپیریال حساب نه کیږي .

سلوک او رفتار غالباً د عمل کوونکو رفلکسونو څخه جوړېږي او مطالعه د عمل کوونکو رفلکسونو شرطي کیدو او صیریدو په هکله احتمالاً بهترینه لاره او طریقه د سلوک د فهم او درک لپاره وي .

د سلوک او فعالیت په هکله مطالعه د هغه اکتساب ، هدایت او صیریدل د تجربو او ازمایښت په اساس د سلوک ښوونې اساسي موضوع ده .

سکینر دا تا بیا او قصد نه درلود چې ټولې اړوند پوهنه یوازې مونږ ته او جعبې ته محدوده کړي ، که څه هم هغه داروش د کار د څېړنې لپاره اصلي او مهمتانه لار ګڼله .

د هغه په عقیده کولی شو چې د انسان لفظي او شفاهي سلوک هم ، د شرطي کیدو او تقویت د قوانینو لاندې راولو .

---

(۱) Instrumental.

www.sikaraam.com

شپږم څپرکی

د گشتالت ښوونځی

مکس ورتهایمر (۱۸۸۰ - ۱۹۴۳):

مکس ورتهایمر(۱) په المان کې وزیږید دکتورا یې په فلسفه او اروا پوهنه کې د ورتز برګ له پوهنتون څخه په ۱۹۰۴ کال کې واخیسته او د خپلې څیړنې نتیجه یې په ۱۹۱۲ کې د فای(۲) د پدیدې په نامه نشر کړه او د شهرت موجب یې وګرځید.

ورتهایمر د خپلو د وتنو ملګرو په مرسته چې کافکا(۳) او کوهلر(۴) نومیږي علمي څیړنې سرته ورسولې او د گشتالت د اروا پوهنې بنسټ یې کیښود.

د گشتالت څرنګوالی او ارزښت:

د گشتالت اصطلاح په الماني کې د وضعې، شکل او کل په مانا کارول کیږي او د اروا پوهنې د دې رشتې اصلي عنوان دی. پېښندل شوی او دکلي سان مان تصور ته هم گشتالت وايي.

دا نظر چې له شي کولای هر شي یا وضعه د هغې د اجزاو له کتلې په سنه صورت درک او وپیژنو، نیک فکر نه دی. دا پورل فکر او نظریه

---

(1) Max wertheimer (2) Phi-Phenomenon.

(3) kurt koffka (4) wolfgang köhler.

www.sikaraam.com

په لرغوني یونان کې لا پخوا د سقراط څخه لیدل کیږي چې یو شمېر فیلسوفانو او،
منکرینو د دغه وخت د منځپانګې او کائیناتو د ځینو پېښو د پېژندلو لپاره
بهترینه لاره او طریقه دا بلله، چې د خلقت کلي نظامونو او قوانینو ته په
ځیر وګوري نه د دغو اجزاوو او جزئیاتو تر څو توکیو ته. د دوی په مقابل
کې ځینې داسې منکرین هم وو چې د عالم د نړۍ، درک او پېژندنه یې یوازې
د دغو اجزاوو او جزئیاتو عناصرو له طریقه ممکنه ګڼله. د لته لومړی
ډلې ته کولی شو د ګشتالت د ښوونځي مخکښان او دوهمې ډلې ته د اصالت
د سلوک د ښوونځي مخکښان ووایو.

په نولسمه پېړۍ کې د ورتهایمر څخه دمخه یو پړاو د ګشتالت په
شکله قاطع او څرګند نظر څرګند کړ. دغه الماني ارنست ماخ (۱۸۳۸-۱۹۱۶) و.
ماخ په دې عقیده وو چې مادي او نفساني د رواني جهان په اصل کې یو دي
خو او روا پوهنه باید دغه احساسونه چې د شخص لپاره او یا فزیکي واقعیت
سره مطابقت، سمون او اړخ نه لګوي هم له پامه و نه غورځوي او ترجیحي
لاندې و نیسي. هغه، د دغه غیر فزیکي احساس ته ارتباطي احساس ووایه.
د مثال په توګه څرګند دري نقطې د یوې پاڼې پر مخ وویني ممکن دی
دغه په ذهن کې یې تصور د مثلث ترسیم شي.

په دې نقطو کې هیڅ شبه یا اثر د مثلث نه لیدل کیږي. خو د ارتباط
احساس او یا د دغو کلي ترکیب له یو بل سره داسې تصویر منځته راوړي

www.sikaraam.com

کرستیان فن اهرنفلز"(۱) (۱۸۵۹-۱۹۳۲)، په ۱۸۹۰ کال کې د ماغ د افکارو په مکله په مطالعه او څېړنه بوخت شو. د هغه په عقیده په ادراک کې داسې ځانګې ښکارېږي چې د فزیکي محسوس او ظاهري اوضاع څخه اوچته او کارندو نقش یا رول په عهده لري. شخص زیاتره داسې چې مادي موجودات د کل په صورت او بڼه درک کړي یا هغو ته مانا او مفهوم ور وبخښي، هغه څه چې وینې، سازمان او نظم ورکړي او هغو ته وحدت ورکړي. د دې دوو پوهانو د نظر په اساس نوې مینوونکې په المان کې د ګشتالتي کیفیت"(۲) تر عنوان لاندې منځته راغې چې د ګشتالت د اروا پوهنې علمي بنیاد او بنسټ یې کېښود. په واقعیت کې هغه څه چې په اروا پوهنه کې ډېر اهمیت لري، د رابطې په ادراک او پوهېدل دي چې د مانادار سلوک سبب ګرځي. دا مسله یا امر د فای د پدیدې په وسیله په ښه توګه پیداکولی شو.

د فای پدیده یا ادراکي حرکت:

څرنګه چې د دې څېړنې په پیل کې وویل شو. د ګشتالت مینوونکې د ورتهایمر په علمي ازمایښتونو تحقق ومومند. مخصوصاً په هغه ازمایښت چې هغه د حرکت د درکولو په برخه کې سرته ورساوه. دا ازمایښت د ګشتالت د دیوو ازمایښتونو بنسټ وګرځید. د ورتهایمر د مهمو ازمایښتونو څخه یو د فای پدیده ده. په دې ازمایښت کې حرکت په اسانه او ښه صورت درک کېږي: ورتهایمر په دې تجربه کې د پروژکتور په

(۱) Chistian von Ehrenfels. (۲) Gestaltqualitat.

www.sikaraam.com

واسطه د زماني فاصلو په تنظيم سره په عمود او په منحني خط د سپينې
پردې پر مخ انځور يا انې منعکس کاوه . دا ازمايښت په پايله کې مخه وليدل
چې که زماني فاصله د عمود او منحني خط د منعکسولو لپاره له $\frac{1}{15}$ ثانيې څخه
ډيره وه ، لومړى عمود خط او بيا منحني خط د پردې پر مخ ليدل کېدي .
خو که زماني فاصله له $\frac{1}{30}$ ثانيې څخه لږه وه دواړه خطونه په يوه وخت
يا نې همزمان د پردې پر مخ ليدل کيږي . او که زماني فاصله د $\frac{1}{30}$ او $\frac{1}{15}$
ثانيې ترمنځ وي داسې احساسيږي چې عمودي خط پر منحني خط ځان غورځوي
او منحني معلوميږي . څرګنده شوه چې درک د حرکت د فاى پديده له
دوو خطو او يوه مشخص زماني عامل څخه پيدا شويده . دا ايډير
په زړه پورې ازمايښتونه او د سينما د پرمختګ سبب او د ګشتالت
د اروا پوهنې بنسټ وګرځيد . له دې څخه څرګنديږي چې ټول حرکتونه
چې د سينما په فلم کې ليدل کيږي ، معمول د يو شمير فلمونو دي چې
هر يو يې د يوه حرکت خاصه برخه ښکاره کوي . څنګه چې فلمونه په يو
معينه زماني فاصله کې يو بل پسې راځي نو ليدونکى حرکت ويني يا په بل
عبارت ادراک د حرکت کوي او په واقعيت کې څه فلمونه ، پرته د بې
حرکته تصويرونو بل څه نه دي .

د فاى پديده په نورو ازمايښتونو کې لکه دوه نوراني نقطې چې
له ۱۵ څخه تر ۲۵ سانتي مترو فاصله لري مشاهده کولى شو . د دې
تجربې طرحه داسې ده چې دا نوراني نقطې که په متناوب ډول سره سمې
د تيارو ، او روښانه شي بيا د يوې رڼا نقطې په ډول ليدل کيږي . همداسې

www.sikaraam.com

که خپله سبابه ګوته د ۲ سانتي مترو په فاصله د خپلې څېرې لرې ونیسو او
خپلې سترګې په تناوب ډول وازې او پټې کړو وبه وینو چې زموږ ګوته
حرکت کوي. په داسې حال کې چې په عمل کې هېڅ حرکت وجود نه لري. دا
او داسې نورې ډېرې بېلګې د اړیکو او ادراک توضیح کوي د احساسي
د محرک ځواب په اروا پوهنه کې د توجیه او تعبیر وړ نه دي.

د شکل او ځمکې نقش د ګشتالت په اروا پوهنه کې:

څنګه چې د ګشتالت ښوونځی بنسټ په ادراک ولاړ دی او ادراک هغه وخت تحقق پیدا کوي چې عوامل یې لکه پاملرنه، احساس، پخوانۍ تجربه او مانا یې شرایط برابر کړي. خو ادراک په لومړي سر کې د تصویر[1] او زمینې[2] (ځمکې)، سره کلکې اړیکې لري لکه چې په نقاشۍ کې د ښه تجسم او ښه ښکاره کېدو لپاره تصویرونه یا رسمونه په ښه میدان او منظره کې تنظیم او رسموي. کافکا یو د ګشتالت د اروا پوهنې طرفدار یا پلوی عقیده لري چې ځمکه یا میدان د تصویر یا شکل بنسټ دی او د شکل په څرګندولو کې ټاکونکی رول او تاثیر لري.

د ګشتالت اروا پوهنه دې دوو عواملو یانې تصویر او زمینې ته ځانګړې پاملرنه کوي او زده کړه په اول قدم کې د دې دوو عواملو محصول ګڼي. په کلي توګه زمینه ټول هغه شیزونه دي چې د شخص مادي او محسوس چاپېریال جوړوي په بل عبارت زمینه هغه شیان دي چې

---

(1) Piqure (2) ground.

www.sikaraam.com

تصویرته په زمان او مکان کې، واقعي مفهوم ورکوي.

باید پام ونه کړو چې د گشتالت په اروا پوهنه کې، ادراک د شخص په انډامونو یا طبیعي رشد پورې اړه او پیوند لري. د دوی نظریه په عقیده ادراک مخه وضعه یا حالت نه دی چې ځانگړو اجزاوو پورې تړلی او د تجربو او واقعاتو مجموعه منځته راوړي. بلکه د وگړي اشنایي له تجربو او د نمونو او طرحو، اصلي مفهوم او معنا ده.

جهان او نړۍ په دې علت د یو کیږي، چې انسان کولی شي صفه متناسب او هم آهنگه اعمال او حرکات چې د بیلا بیلو اجزاوو په واسطه مشخص کیږي، وپیژني او پوه شي.

نو له کبله کل له مجموعې د تشکیلونکو اجزاوو څخه ډیر مهم او غټ دی. البته مخه اجزاوې چې خپل متمایز صفات او اعمال یې له اړونده کل څخه اخستي وي.

په دې شکل کې د تصویر او ځمکې رابطه په دوه ډوله لیدل کیږي که گلدان ځمکه تصور شي، تصویر به دوه نیمایي مخونه د یوه سړي وي چې د گلدان مخامخ دي. او که گلدان اصلي تصویر و منل شي نو سپینه فضا به ځمکه وي چې مرتب د ول موضوع بدلیدلی شي

www.sikaraam.com

دګشتالت د ښوونځي قوانین

دګشتالت ارواپوهان عقیده لري چې په ګشتالت یا هیات کل کې خاصه قوه یا نیرو موجوده ده چې مسایل په خاص طرحه، شکلونو او تاکلو قالبونو کې تنظیموي او د درک او بصیرت اساس او بنسټ جوړوي. په خاطر تشکیل(۱) او سازماندهي د سلوک او فعالیتونو د خصوصیاتو څخه حساب یږي او له لاندې قوانینو څخه جوړ شوېدي:

د تعادل (۳) فراګیرۍ. جامعیت، قانون.

دګشتالت له مهمو قوانینو څخه یو د جامعیت(۲) قانون دی مطلب یې دا دی چې ارواپي تشکیل او سازمان یا ادراکي تجمع، تل د کمال او شایسته ګۍ خواته میلان لري. د دې قانون پر اساس ذهن محافظه او د احساس او ادراک نیرو او قدرت، طبیعي جوړښت ته متمایل وي چې د باید او مطلق خیر له اصل څخه متابعت او پیروي کوي. د دې قانون خصوصیتونه نظم و ترتیب، تقارن، ساده ګي، تناسب، استواري، پایه داري او داسې نور دي.

په ارواپوهنه کې لکه فزیک د تعادل حالت کارنده رول لري د جامعیت قانون باید د تعادل قانون ونومول شي د نمونې په ډول کله چې مایع په ناهموار سطح کې واقع شي نو د متعادلې وضعې خواته

---

(1) Organization (2) low of pregnans.

(3) low of equilibrium.

www.sikaraam.com

مخ اړوي . په همدې قياس ، ناکامه شخص زيار باسي څو خپل نفسي تعادل بيا پيدا کړي . همدغسې له نورو څخه بخښنه غواړي . يا بيا په ازمينه چې نه دي بريالي شوی ، شرکت کوي ، څو بريالی شي . او خپل تعادل او کمال په لاس راوړي . د گشتالت د نظريې پلويان دې حالت ته مطلوب گشتالت وايي .

د مجاورت قانون :

د مجاورت قانون(۱) د يوه ميدان جوړونکي عوامل څرگندوي چې د نږديوالي په سبب يو بل سره يوه دسته يا ټاکلي قطارونه جوړوي . هر څومره چې دا واحدونه يو بل سره نږدې وي د هغو د ترلو احتمال ډير وي په دې قانون کې نه يوازې مکاني فاصله او د عواملو نږديوالي د ځانگړو دستو د ايجاد سبب گرځي . بلکه دا خبره د زماني فاصلو په هکله هم صدق کوي ټغونه او الفاظ چې نږدې يو له بل سره ادا شي هم صوتي مستقل واحدونه جوړوي او هغه الفاظ چې يو له بل څخه لرې بيا دا خصوصيت نلري .

کافکا عقيده لري ، کله چې فاصله ډيره وي هيڅ ډول وحدت د هغو ترمنځ نه جوړيږي ، او که هر څومره د دوی ترمنځ فاصله لږه او يو بل ته نږدې وي . نو هم متشکل او ثابت واحدونه منځته راوړي .

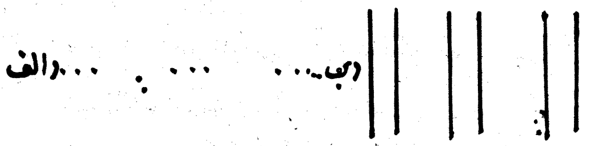

په دې شکل کې نقطې او خطونه متشکل وحدتونه جوړوي .

(1) Low of Proximity.

www.sikaraam.com

د ورته والي (مشابهت) قانون :

د مشابهت [1] په قانون کې د ځانګړو خصوصیتو له کبله لکه شکل، رنګ اندازه او داسې نور، چې لري ګڼ لوګ ګروپونه را منځته کېږي. خو په دې شرط چې د مجاورت د قانون ضوابط په هغوی حکمفرما او مسلط نه وي. په بل عبارت د مشابهت قانون سره سم هغه څیزونه چې د شکل او رنګ په لحاظ ورته او مشابه دي د شي د مشخصو او ځانګړو ګروپونو په حیث سازمان ورکوي.

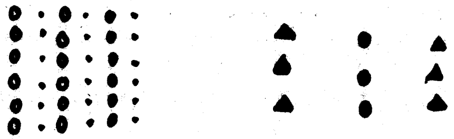

(   ) په دې تصویر کې، ښي خواته د مشابهت قانون سره سم دایرې او مثلث نه او چپ خوا ته سپینې او تورې دایرې په عمودي ډول نه په افقي ډول ښکاري.

د پیوستون قانون :

د پیوستون [2] په قانون کې د ګشتالت اروا پوهان زیات باسي چې څرګنده کړي چې د پیوسته سطحې یا کامله شکلونو وضعه د خلاصو سطحو یا نا تمامه شکلونو په پرتله، ثابت او مطلوب وي. د دغه مبنا په دې خاطر وي چې پیوسته تصویرونه نسبتاً اسانه تشکلونه جوړوي. په انسان کې دا تمایل وجود لري چې هر وخت چې نیمګړي شکلونه یا تصویرونه، کامل کړي. د ساري په توګه ناقصه دایره، د مکملې دایرې په بڼه رسم کړي.

(1) the law of similarity . (2) The law of closure.

www.sikaraam.com

حقیقت دا دی چې اوضاع ته ورکول او یا د نقص له منځه وړل ، انسان ته خوښي او رضایت ورپه برخه کوي . خو نا تمامه کار یا وضعه د ناراحتۍ او خپګان اسباب جوړوي .

د نیک پیوستون قانون :

د نیک پیوستون[1] په قانون کې ، هغه سازمان یا تشکیل چې د شکلونو یا د اشیاوو یو ځای کېدو ځخه منځته راځي او درک کېږي ، هغه متقارن تصویرونه او زمینې دي . د بېلګې په توګه یو مستقیم خط ته د مستقیم خط په بڼه او دایره شکله تصویر د کاملې دایرې په بڼه ادامه ورکوي چې ځه هم د نورو شکلونو احساس هم شته دی .

زده کړه د ګشتالت له نظره :

د ګشتالت پوهان وایي چې زده کړه د یوه کلي هڅیات په توګه مطرح کېږي نه د اجزاوو د تحلیل او ترکیب په توګه .

په دې کې شک نه شته چې د هرې مسئلې په څېړنه کې پخوانۍ تجربې او د اړیکو کشف او پیدا کول شامل دي او زده کړه هغه بدلون دی چې د تجربو او یا ماناګانو په څواب کې په لاس راغلی وي . د مثال په توګه کله چې زده کوونکی د یوې نوې مسالې سره مخامخ شي . نو پخوانو طرحو او تجربو ته مراجعه کوي څو د مسالې په حل کې مرسته ورسره وشي .

[1] The low of good continuation.

www.sikaraam.com

په داسې زده کړه کې یوه کلي قاعده د قیاس(۱) په ډول د زده کړې اساس او بنسټ ګرځي او مطالب له هغه څخه کسب او درک کیږي.

څو که نمونه یا بېلګه د زده کړې بنسټ وي یانې ادراک او زده کړه د جز څخه کل ته رسیده او یا حاصلیده، نو دې ته استقرائي(۲) طریقه وايي.

د ګشتالت په شیوه او طریقه کې، د زده کړې اساس او بنسټ ادراک بصیرت او د مسائلو حل دی. په دې طریقه کې زیار ایستل کیږي چې مسالې ته د کل په توګه پاملرنه وشي، اجزا او اړونده اړیکې یې وپېژني او د موضوعاتو مسئله حل کړي. په دې لحاظ باید په زړورتیا وویل شي چې زده کړه د ګشتالت له نظره ادراک، بصیرت او د مسئلې حل سره تړلې ده.

د ادراک اهمیت په ګشتالت کې:

ادراک یو له هغو موضوعاتو څخه ده چې د ګشتالت ارواپوهنې ځانګړې پاملرنه ورته کړې ده، او عقیده لري چې زده کړه پرته له درک څخه نه حاصلیږي او ادراک هم هغه وخت تحقق پیدا کوي چې دا عوامل لکه: پاملرنه، احساس، پخوانۍ تجربه او د مانا زمینه ورته برابره کړي. کلي بڼه تل د اجزاوو څخه ترمخه درک کیږي. د کل د ادراک څخه وروسته د اجزاوو درک او پېژندنه اسانه کیږي.

د دې ارواپوهانو په نظر، ډېر خلک د هغو شیانو زده کړې سره مینه لري چې دوی ته مانا او مفهوم ولري. په تجربه ثابته شوې

(1) Deduction (2) Induction.

www.sikaraam.com

ده چې په ړندو سترګو او یا طوطي واره زده کړې نه یوازې داچې بریالیتوب نه لري ژر هیریږي . دګشتالت د ښوونځي په اروا پوه کاټونا" دخپل نوښته داسې نتیجه واخیسته چې زده کړې د پوهې او ادراک له مخې چټکه ، انتقال او تطبیق یې په ورته موقعیتونو کې ډیره او د مطالبو بیا رایادول اسانه وي . او که مطالب طوطي وار زده شي ، نارسا ، بې مانا او ډیر وخت نیسي .

د بصیرت (بینش) نقش :

دګشتالت د ښوونځي د اروا پوهانو په عقیده په زده کړه کې بصیرت ډیر بنسټیز نقش او اهمیت په غهده لري . ځکه د دوی په خیال زده کړه د نویو بینشونو پیدا کول او یا زړو بینشونو تغییر او بدلون دی . بینش هغه وخت حاصلیږي چې شخص د خپلو موخو او اهداف ، د رسیدو لپاره نه یوازې نوې لارې د استفادې ، د محیطي عواملو څخه ، پیدا کړي ، بلکه د خپلو بدني امکاناتو د کارولو لپاره هم نوې وضعه ولټوي . په واقعیت کې د ګشتالت په اروا پوهنه کې زده کړه ، د نوي بینش او ملتا پیدا کول دي چې په اکتسابي عمل شمیرل کیږي .

د سلوک او زده کړې اړیکې :

دګشتالت د اروا پوهانو په نظر هر ډول تغیر او بدلون په فرد او چاپیریال او یا دواړو کې د دوو ترمنځ اړیکو ته ، سلوک ویل کیږي .

---

(1): katona.

www.sikaraam.com

دګشټالت له مخې په نفساني سلوک کې هدف او ذکاوت (هوښیاري) شامل دي ، خو بدني حرکت سره اړیکې نه لري . په دې نظریه کې نفساني سلوک په مستقیم ډول ښکاره او مشهود نه دی بلکې یوا ستنباطي عمل دی . خو سلوکیت دې برخه کې کاملاً متفاوت نظر لري . د دوی په نظر سلوک هر ډول عضلاتي محسوس فعالیت او د غدو ترشحات دي چې د بدن د غړو د حرکاتو په واسطه د او ښکو ، خولو ، لاړو او یا داسې نورو څرګند یږي . د تداعي له نظره زده کړه او د مشهوده سلوک بدلون یو بل سره تړلي دي . خو د ګشټالت پلویان وایي : داسم نه دی چې ښکاره سلوک ، زده کړې سره مترادف وګڼو د دوی په عقیده بدلون په بصیرت کې ډیر مهم دی ، نو زده کړه د بصیرت بدلون دی . کورت لوین[1] الماني پوه ، څیړونکی او د امریکا استوګن ، د ساحوي معرفت نظریه[2] د محرک - ځواب او همداسې د تداعي ګرانو د نظریې په مقابل کې وړاندې کړه او د دوی په مخالفت کې راپورته شو . دې پوه د ساحوي معرفت نظریه د ګشټالت د ښوونځي په چوکاټ کې په نسبتي ښه مطرح کړه .

نسبیت یا نسبي اصل[3] دا څرګندوي چې هیڅ شی په یوازې توب ، دا حساس او ادراک وړ نه دی ، مګر د نورو څیزونو په ارتباط او اړیکو پېژندل کیږي داعبارت دا مانا لري چې هرشی رموز په ذهن کې ، د تصویر او زمینې په حیث ، له یوه خاص جهت او زاویې نه تشکل مومي . په بله کې نسبیت د فزیکي او عنیت له طریقه ، بلکې په ادراکي او رواني لحاظ توصیفیږي .

---

(1) Kurt Lewin (2) Field or cognitive field theory.
(3) Relativism.

www.sikaraam.com

په دې ترتیب سره ارواني واقعیت عبارت له هغه ذهني طرحې او پیدا
یښت څخه دی چې فرد یې له فیوشني څخه ، د حواسو په مرسته په لاس
راوړي. خپله هغه شی او چاپیریال یې پېژني او د کارونو څخه یې ګټه اخلي

ساحوي نظریه پر دې فکر بنا شوې ده چې د انسان ټول روانی
فعالیتونه په یوه ساحه یا میدان کې واقع کیږي او د اټول عوامل یې
له بل سره په متقابل ډول اړیکي لري . په دې نظریه کې زده کړه -
هغه نسبي عملیه ده چې فرد په کې نوی بصیرت یا بینش کسبوي
او یا دا چې په خپل پخواني بصیرت کې بدلون راولي .
په لنډه ډول ویلای شو چې بینش هغه احساس ، ادراک ، نسبت
او پیوند دی چې ډیره وسیع مانا او مفهوم لري . د بینش ریښتنی مفهوم
هغه احساس او ادراک دی چې انسان ته د ژوند په شرایطو او موقعیتونو کې حاصلیږي .

په ټولیزه توګه ساحوي نظریه ، د بصیرت وده او زده کړه
او هغه بدلون ته وايي چې د ژوند د فضا په معرفتي جوړښت کې
منځ ته راځي .

د فرد مجموعي بصیرت او بینش د ژوند د فضا معرفتي جوړښت
جوړوي . معرفتي جوړښت د هغه پیدا ښت او ادراک په مانا دی چې
فرد یې له خپل رواني ، فزیکي او اجتماعي چینو څخه حاصلوي په دا سې
چاپیریال کې خپله فرد او ټول هغه اړونده واقعیتونه چې په مفاهیمو
اعتقاداتو او امیدونو پورې اړه لري ، شامل دي . نو ځکه د ژوند

www.sikaraam.com

د فضا، معرفتي جوړښت د ژبې د ودې، عواطفو، ټولنيزو اړيکو او سلوک په برخه څرګندېږي.

د ژوند فضا:

د ژوند فضا[1] يوه کلي نمونه د هغو مهمو عواملو ده چې په ځانګړې لحظه کې په سلوک اغېز اچوي او د فرد رواني نړۍ منځته راوړي. په کلي توګه خپله فرد او د هغه رواني چاپېريال په کې داخل دي، مطلب د رواني چاپېريال فزيکي او ټولنيز محيط دی. د ژوند فضا کې هم مادي او فزيکي شيان او هم نمادي[2] او عملي[3] (وظيفوي) روابط او اړيکې داخل دي. د ژوند په فضا کې نه يوازې هغه شيان چې په اوسني زمانه کې ادراک کيږي بلکې داسې مواد لکه حافظه، ژبه، هنر، افسانه، دين اټکل، او اميدونه شامل دي.

د رواني جهان مجموعه معمولاً د فرد د ژوند د فضا له ګڼو فصلونو څخه تشکيل شوېده. د دې رواني جهان کې ممکنه ده احکام او استعدادونه، شخصي معلومات او ګروهې، تېر او راتلونکي لرليد مجرد افکار او عيني شيان هم شامل دي.

لوين خپل اصلي فورمول د ژوند فضا په هکله په دې ډول طرحه کوي:

$$B=f(P.E)$$

په دې فورمول کې B سلوک، f تابع، P رواني حالت او E روا

---

(1) Life space (2) Symbolic (3) functional.

www.sikaraam.com

محیط بنیي . د دې فورمول په اساس د ژوند فضا له فرد او د هغه د خاص رواني حالت او چاپېریال څخه جوړېږي . د دې مانا دا ده چې د ژوند فضا یو فعال او خوځنده[1] کل (مجموعه) دی، چې د هرې برخې بدلون په نورو برخو هم اغېز کوي او هر بدلون ټولې وضعې پورې تړاو لري . په بل عبارت داسې یې کلیت دی چې د ژوند له مسئلو څخه یې ریښه اخیستې ده .

شخص او رواني محیط یې یو له بل څخه جلا او انحصاري حالت نه لري بلکې هر یو یې، د کل یعنې د رواني میدان یا د ژوند د فضا جز جوړوي .

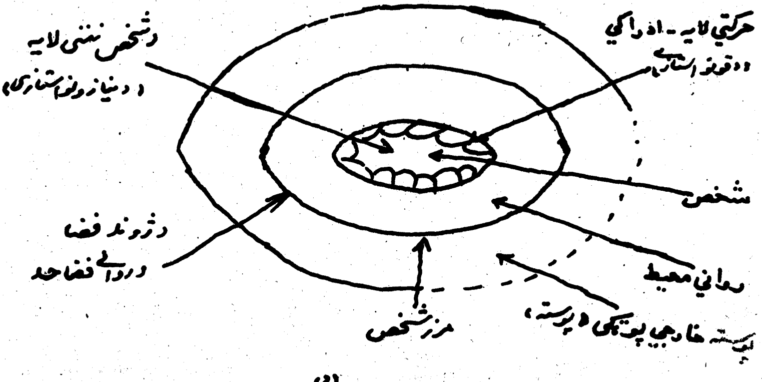

پورته جوړښت یو پوټکی د بهرني پوستې[2] په نوم احاطه کړېده . د ژوند د فضا خارجي پوسته، هغه فزیکي او ټولنیز حالت د چاپېریال ته وایي چې فرد یې په هغه ځانګړې لحظه کې هیڅ ډول رواني حالت نه لري، خو د درک نهایي قوه ‌(نیرو) ور سره وي .

---

(1) Dynamical.　　　　(2) Foreign hull.

www.sikaraam.com

د ژوند فضا له یو شمیر منطقو، مکانونو، اشیاوو، کارونو او ډول ډول سلوکونو چې هر یو یې ځانګړی ارزښت لري جوړه شویده.

دا منطقې نه د مادي له نظره بلکې له معنوي جهته توصیفیږي او داسې فعالیتونه لکه سوتېراواني، د دوستانو کتنه، ډول ډول سرګرمیګانې مسافرت او بیلابیلې پدیدې منځته راوړي. په دې پورې مثبت ظرفیت او ویره ونکي او بېزار ونکې منطقې منفي ظرفیت لري.

شخص او د هغه چاپېریال چې یو وخت د ژوند په فضا اغېز کوي. د ماهیت او وظیفې په نسبت یو بل سره تړلي دي. فرد، چاپېریال او د ژوند د فضا خارجي بڼې سته ممکنه ده په لوړنه هندسي شکل کې وښودل شي.

د ژوند فضا په خاصه توګه یوه رواني پدیده ده. ټولې رواني حادثې لکه عمل کول، فکر کول، زده کړه، خوب لیدل، هیله کول او داسې نور فعالیتونه دي چې له فرد او چاپېریال څخه نه بېلاکیږي او د ژوند له واقعیتونو سره کلک پیوند لري. لنډه دا چې د ژوند فضا یوه فني اصلاح ده چې د فرد ذهني وضعې لپاره وضع شویده.

رواني چاپېریال

رواني چاپېریال هغه شی دی چې شخص د هغه له مادي او ټولنیز چاپېریال سره تړي. په دې اساس رواني چاپېریال هر اس او ماناداره موقعیت دی چې له شخص څخه بهر او د هغه له کبله شخص کولای شي

www.sikaraam.com

خپل رواني حالتونو ته تبدلون ورکړي.

فزيکي چاپيريال په کلي توګه مادي وسايلو او شرايطو ته وايي چې شخص يا شي په کې شامل دی. اما ټولنيز چاپيريال هغه اوضاع او حال دی چې د شخص اطراف او چاپيريال يې نيولی دی او په هغه کې نظر ونه او ګروه ګروپ ديوې ټولنې يا يو ملت شامل دي. که څه هم فزيکي او ټولنيز چاپيريال ديو ګروپ دافرادو رواني محيط له پاره زمينه او شرايط برابروي خو بيا هم په ځانګړې توګه دا يوه هم له رواني محيط سره بنکاره توپير لري. د بېلګې په توګه په يوه ټولګي کې د زده کوونکو فزيکي چاپيريال ظاهراً يو ډول ښکاري. ولې د هر يوه رواني چاپيريال له يو بل سره توپير لري. په دې مانا چې ممکنه ده يو زده کوونکی جسماً په صنف کې حاضر وي اما رواني حضور ونه لري. (پارسا ۱۳۷۲ : ۳۳۲).

هرگز وجود حاضر غايب شنيده ای

من در ميان جمع و دلم جای ديگر است.

«سعدي»

www.sikaraam.com

اووم څپرکی

د رواکاوی پوهنه

کله چې د عمل د اصالت پوهنه په امریکا کې جوړه شوه نو په اروپا کې د روانی تحلیل[1] تر عنوان لاندې پوهنه رامنځته شوه. که څه هم د دې پوهنې بنسټ فروید کېښود، خو شارکو[2] او ژانه[3] فرانسوي پوهانو په خپلو څېړنو سره د دې پوهنې په رشد او پراختیا کې ستره ونډه واخیسته. ادلر[4] او یونګ[5] په اول سر کې د فروید سره هم عقیده وو، خو وروسته تر یوه وخته پې د فروید سره د نظر توپیر پیدا شو، خو د دې پوهنې د پراختیا په برخه کې یې ونډه درلوده.

فروید[6] (۱۸۵۶-۱۹۳۹) د روانی تحلیل د پوهنې رهبر، طبیب اروا پوه، د اعصابو متخصص او په عین حال کې فیلسوف او انسان دوسته عالم په دې عقیده و چې هر څه چې د انسان په هکله ویل کیږي باید په علمي توګه وڅېړل شي. فروید د اروا پوهنې موضوع او طریقې ته بدلون ورکړ. ده په اروا پوهنه کې د احساس، ادراک، تفکر او ذکاوت پر ځای د هغو د اروايي جریانونو پر بحث وڅېړو چې مبهم شعور «ناخود آګاه ذهن» پورې مربوط وو، پیل وکړ. ده عقیده

(1) Psychoanalysis (2) chorcot (3) Janet.

(4) Adler (5) ung (6) Freud.

www.sikaraam.com

درلوده چې د داسې څېړنو اومطالعاتو لپاره ازمايښتي طريقې يا لابراتواري کار او همداسې باطني مطالعه[1] مناسبه نه ده بايد بله طريقه وکارول شي .

فرويد عقيده درلوده چې بايد د ټولو رواني بې نظميو او تضادونو منبع د شعور په ناخود آگاه برخه کې ولټول شي . د دې منبع د کشفولو لپاره هغه د « خوب د تحليل او د مريض د افکارو د تسلسل » له طريقې څخه استفاده کوله . فرويد د ناروغانو د علاج په ضمن کې داسې ناروغان سره مخامخ شو چې د جنسي ناراحتيو د بحث په هکله او يا د هغو تجاربو په هکله چې دوی درلودې، شرميدل د همدې اصل له مخې فرويد جنسي تمايلات چې په کلي توګه ، ميل خوښي او لذت دی ، د افرادو د کړو وړو محرک باله . فرويد دې ته پام ساته چې د جنسي تجاربو يا دول ، تذکر ، اسانه کار نه دی بايد ناروغانو سره مرسته وشي چې دا تجربې بيا په خاطر راوړي او له دې طريقه نظم او روحي ارامتيا مجدداً کسب کړي . د تيرو واقعاتو بيا رايادول او د ذهني يا شعور په اګاه يا ناخبرانه برخه کې وارول ، د شخص د کړو وړو د کنترول او د رواني بې نظميو د خلاصون لپاره ، د يوه مهمه وسيله ده .

فرويد به له وګړو سره مرسته کوله څو خپل تمايلات خاطراتو ته راولي ، هغه زيار ايسته چې داسې فرصتونه برابر

---

(1) Introspection

www.sikaraam.com

کړي چې فرد په آزاده توګه څه چې په خپل ضمیر، وجدان او ذهن کې لري، بیان کړي او په دې ډول وکولای شي د ناراحتیو منبع او ریښه پیدا کړي. فروید په دماغو تجربو یا تمایلاتو چې شاته وهل شوي، د پیدا کولو لپاره وقایع د ورکتوب تر دورې تعقیبوي، ځکه چې هغه په دې عقیده وه چې منشأ د دې ناراحتیو چې شاته وهل شوي د ماشومتوب په دوره کې دي.

فروید به د بې نظمیو د منبع د کشف لپاره، د خوبونو د تحلیل او تعبیر له طریقې څخه کار اخیست. هغه په دې باور و چې په خوب کې شاته وهل شوي تمایلات په بله بڼه څرګندیږي. د فروید په نظر د جنسي وقایعو د مطالعې لپاره کولای شو چې له ټاکلو نښو (علایمو) څخه استفاده وکړو. هغه به ځینې نښې د جنسي وقایعو وسیله بلله.

فروید عقیده درلوده چې جنسي غریزه لومړی خولې ته متوجه وي د خولې خوځول یا حرکت په کوچني کې د لذت سبب ګرځي. بیا وروسته دا تحریکات د بولو محل ته پام ګرځوي او ماشوم د بولو کولو څخه خوند اخلي. په تدریج سره جنسي غریزه اشیاوو او اشخاصو ته پام ګرځوي په کورنۍ کې ماشوم د پلار او مور له مینې خوند پورته کوي.

لکه چې وویل شو فروید عقیده لري چې د ذهن ناخبره برخه د انسان په ژوند کې کارنده ونډه لري. د هغه په عقیده د ذهن ناخبره برخه موږ د بحري یخ غره سره مربوطوو او تر ډېرې اندازې مو پرخپله وضعه خپروي. خو ډېر قوي عوامل د ذهن یا شعور په ناخبره آګاه برخه کې دي چې په کړو وړو او افکارو پوره واکمني لري.

www.sikaraam.com

له دې کبله د سلوک د پوهېدلو پاره باید د دې عواملو، کشف ته ملګرې پام ورنه وشي. دا عوامل د ځينو تمايلاتو دشاته رملو له کبله، د شخصيت په نا اګاه برخه کې فعاليت کوي او د ډېر وغير عادي سلوکونو، منشأ او منبع ده دشاته وملو د توضيح لپاره با دانسان دشخصيت جوړښت د فرويډ له نظره مطالعه شي. احمد اردوباري د : ۹۱-۹۶،.

د دې بحث پايله دا ده چې د روانکاوی اساسي عمل دا دی چې نا روغ کې امکان د خود آګاهۍ له ناخوداګاهۍ څخه منځته راوړي.

ځکه چې نهايي علت د ټولو ناحوالو په تن لزل د شخصيت کې دی چې له ناخوداګاهۍ څخه سرچينه اخلي.

www.sikaraam.com

اتم څپرکی

د ارواپوهنې دریم قوت

د دې ارواپوهنې بنسټ ایښودونکي هر یو کارل راجرز[1]، ماسلو[2]، رالومې[3] الپورټ[4] او نور دي چې پخپلو ډول ډول څېړنو د توانیدل چې د دې نوې پدیدې لاره چې د ارواپوهنې دریم قوت[5] نومیږي اواره کړي.

هیومنیزم: (د انسان مینه یا بشر دوستي)

هیومنیزم[6]، د انسان مینه یا بشر دوستي ده او اوږد تاریخ لري چې لرغونې زمانې ته ور رسیږي. خو خوب اوان یې په شلمه پېړۍ کې د ژان پل سارتر[7] له خوا آهو مل وخت څنه انګازې وکړې. هغه څه چې په دې برخه کې دې فیلسوف ته ارزښت لري: د موجودیت یا هستۍ[8] پېژندنه ده. په دې فلسفي نظریه کې فرد ازاد دی چې پخپله خپل موجودیت او د ژوند لاره او طریقه وټاکي. سارتر د ګشتالت د ښوونځي هغه پدیده[9] چې د کل پر

(1) Rogers, C.R. (2) Maslow, A.H (3) May. Rolla

(4) Alport. (5) Third Force (6) Humanism.

(7) Sartre. Jean. paul. (8) Existentialism.

(9) Phenomenological.

www.sikaraam.com

ځا استواره وي په اروا پوهنه کې معني او اهميت ورکوي. د هغه په عقيده حيات کل هغه وخت درک کيږي چې فرد ازاد نه، د ميل او اختيار له مخې د يوې واحدې، مجموعي په شکل، د چاپيريال په ارتباط عمل وکړي. د سارتر دا بيان د ير مشهور دی چې وايي «زه د خپل ځان انتخاب يم» پوره ته عبارت د هغه، مقصد په دې مکمله څرګندوي. دا کليت هم دازادي مسووليت، واقعيت او قدرت التزام لري.

البورت د ير معروف اروا پوه هم په دې عقيده دی چې «هستي» يا د «وجود اصالت» دانسان د ژوند شرايطو ته مانا او ژورتيا ورکوي او د لومړي ګل لپاره د «بشري اروا پوهنې» د پرمختګ لپاره لاره برابره کړي.

بشري اروا پوهنه:

بشري اروا پوهنې د «موجوديت فلسفې» ته په پاملرنې سره د يرې څېړنې سرته رسولي او له سلوکيانو سره يې د مخالف ذريځ غوره کې. د دوی په عقيده « د مشهود سلوک طريقه نشي کولای د انسان سلوک د لابراتواري حيوان د سلوک په اساس توصيف کړو».

په واقعيت کې هماغسې چې جان ديوي د شلمې پيړۍ په پيل کې د سنت پرستانو پرضد قيام وکړ او د هغه زمان د زړو کړو نظام پر انتقاد لاندې ونيو او هغه يې ناتوان، څېړ متر او صرف اوايشي و سپود، د شلمې پيړۍ د دوهمې نيمايي بشر دوستانهم د سلوکي پوهنځي د پلويانو په مقابل کې را پورته شول. او اعلام يې کړه چې د دوی طريقې بشري ټولنه بې روحه او بې محتوا کوي،

www.sikaraam.com

او لا ممکنه ده چې د دې ډیرې نړیوالې جګړې موجبات برابر کړي او بشري تعلیم تباه کړي . او همدا سبب دای چې هم په ګوته کړه چې یوازې سلوک ته پاملرنه د انسان د طبیعي علومو د اصولو او اړیکو تابع ګرځوي . او دا بیکاره تیر که او تجاوز ، د نوي او فعال انسان په لحاظ او طبیعت دے او پایله یې بیرته د انسان شخصي لوریتوب ته څه نه دي . نو ځکه د سلوکي طریقو کارول د انسان په مکلف ، نارسا ، نامناسب ، خام او سطحي دي . د تجربي علومو طریقه یوازې د سلوک هغه محسوس اړخ — مطالعه او څیړي ، خو د متفاوتو شخصیتونو ، پیچلې اړیکې او ټولنیا نه شي مشخصولې .

بشري ارواپوهان تجربتي څیړنو سره مخالف نه دي ، خو داسې علم او پوهه غواړي چې انسان په صورت کل سره مطالعه کړي ، او وکولای شي په اطمیناني پوره او نوي او جامع طریقه انساني واقعات روښانه کړي .

په نفساني او رواني نظر هم لازمه ده چې د ورځې حوادث او پدیدو ته لکه تجربه ، احساس او ادراک ، مانا او د انسان خُلق او خوی ته هم پاملرنه وکړي . د داسې مسئلو څیړنه نوي فن او طریقې ته اړه لري چې د طبیعي علومو په ضابطه کې وجود نلري

د دې بیانونو څخه دا پایله لاس ته راځي چې :

په بشري ارواپوهنه کې اصلي ټکی دا دی چې هر ماشوم ذاتاً عاقل او واقع بین دی . که د غټانو له مداخلې پرته مخه ازاد او

www.sikaraam.com

خود مختاره پر یښودل شي څپل ظرفیت سره سم پرمختګ وکړي. په دې معنا چې فرد هغه څه چې باید زده کړي د یر مسوولیت یې پخپله غاړه اخلي. نو باید ازاد او په خپله رهبر وي.

بشري اروا پوهنه افریننده ګي، هنر دوستي او خپلواکي ته ځانګړې پاملرنه کوي. که د زده کړې په نظام کې د غه مناسب شرایط برابر شي او زده کړه په خپله خوښه او رهبرۍ سرته ورسیږي او د زده کړې چاپیریال بې له ویرې او ترهې څخه ایجاد شي، سالمه او روغه فضا رامنځته شي او فرد د ناوړه حقایقو سره اشنا او مطابقت پیدا کړي، په ازښتناکه علمي ازمایښتونو او تجاربو لاس پورې کړي. یوازې همدا طریقې دي چې د افرادو لپاره کومې چې وړتیا لري زده کړې ونکي مدیر وي یا مسوول د زیار او تجربو له کبله د پرمختګ او لوړتیا لپاره بهترینه زمینه او فرصت برابروي.

د بشري ارواپوهنې له نظره د یوه پر مختللي اموزښتي نظام نهایي موخه دا ده چې ازموینې او په کار راتلونکي افراد وروزي او روزنه ورکړي. دا هدف په لاس نه راځي څو چې په موجوده تربیتي او روزنیزو طریقو کې بدلون رانه وستل شي. ځکه چې د اموزښتي نظام هدف له ورکتون څخه تر عالي تحصیلاتو پورې باید د تعاملي په خوځند طبیعت، پر تحول او بدلون، نه سنتي ښکون او تحجر استوار وي. په دې نظام کې باید داسې

www.sikaraam.com

داسې فضا رامنځته شي چې د فرد په پرمختګ او وده تمامه شي. نوښت او ابتکار ډېرې موجبات برابر نه کړي . بلکې د هغه له ابتکاري توان او استعداد سره مرسته وکړي .

نو ځکه یو اړینې اساسي او صحیح بدلون د ښوونې او روزنې په نظام کې کولای شي چې د نني فرهنګ غوښتنې او اړتیاوې پوره کړي .

اوس نو که خپلې بقا او دوام سره مینه لرو باید د ښوونې او روزنې هدف د زده کړې تغییر او بدلون ته معطوف کړو. د دې موخې په وسیله یې تربیه شوی انسان زده کوي چې څنګه "زده کړه" (۱) وکړي. او دا هم ورته ثابتېږي، چې هر ډول معلوماتو سره ځینې اشتباه ګانې هم تړلې وي . څو کمال دا دی چې تېروتنې کمې شي .

په واقعیت کې څېړنې او د نویو معلوماتو راټولول دوامداره لار ده، چې د زده کړې او زده کوونکو د وضعې بهترې او ښه والی تضمینوي .

(۱) Learn how to learn.

www.sikaraam.com

اخځونه

اتوکلاین برگ ، روان شناسي اجتماعي (مترجم : علي کاردان) ، شرکت نشر اندیشه ، با همکاري مرسسه انتشارات فرانکلین ، 1954 ، ایران .

ارا ستـه ،

احسان طبري ، بنیاد اموزش انقلابي ، ۱۳۵۰ .

پارسا ، محمد ، روان شناسي یادگیري بر بنیاد نظریه ها ، مـؤ سسه انتشارات ، چاپ رودکي ، ایران ، ۱۳۷۲ .

شعاري نژاد ، علی اکبر ، روان شناسي عمومي .

سیاسي ، علي اکبر ، مباني فلسفي ، وزارت اموزش و پرورش ، شرکت سهامي طبع و نشر کتب درسي ، ایران ، ۱۳۴۵ .

ردوث ، مکتب های روان شناسي (ترجمه : رضا بهرامي) ، ۱۳۴۸ .

www.sikaraam.com

انګلیسي اخځونه:

(1) James. w. The Principles of psychology 1990. N.y : Holt.

(2) Hilgard. E. R. and Brown. G. H. Theories of learning. (3 rd). New york. Appleton century. Croft. 1966.

(3) lewin. kurt. principles of Topological Psychology. Newyork. MC Graw Hill. 1936.

(4) Rogers. clark R. Freedom to learn columbus, ohio. charles E. Merll Publishing Co. 1969.

(5) Rogers. clark. R. Freedom to learn. columbus. ohio.

(6) Skinner. B. F. Science and Human. Behavior. 1953.

(7) woodworth. R. S.

www.sikaraam.com

د ختیځ د بیا رغونې اداره (کور)

Khatiz Organization for Rehabilitation (KOR)

د ختیځ د بیا رغونې ادارې (کور) د خپرونو څانګې تر اوسه خپاره کړي دي:

١. د سند باد پېښې، د ماشومانو لپاره په زړه پورې مصورې کیسې
٢. د طرابلس زمریان ، د لیبیا په مظلوم ولس د ایتالیایي یرغلګرو د ظلم انځورونکې قصه
٣. ولسي ملغلرې، د پښتو متلونو او ولسي قصو مجموعه
٤. لنډۍ، د ۴۰۰۰ په شاوخوا کې لنډۍ، راټولونکی سیداګل غریبیار
٥. د خوب نړۍ، خوب د ساپوهنې له نظره
٦. د سینې ناروغي او توبرکلوز، د طب د زده کوونکو او ډاکټرانو لپاره طبي کتاب
٧. تشخیصي راډیولوژي، د طب د زده کوونکو او ډاکټرانو لپاره طبي کتاب
٨. جراحی اعصاب (جلد اول)، کتاب طبي برای محصلین طب و دکتوران جراح
٩. رهنمای عملي کاربرد دواها، کتاب رهنما برای نسخه نویسي درست ادویهٔ اساسي
١٠. د کمپیوټر اساسات، وینډوز او کمپیوټري محاوره د کمپیوټر په اړه بشپړ معلومات
١١. The Ethenic Composition of Afghanistan
١٢. اوښکې د بڼو په سر، د ډاکټر محمد یونس مروت شعري ټولګه
١٣. رهنمای عملی طبابت اطفال
١٤. د جزا قانون شرحه، لومړی کتاب، د کلیم الله ملکزي لیکنه او څېړنه
١٥. د درملو د استعمال عملی لارښود، ډاکټر مالتي وان بلومردر
١٦. د اپینو لار، تاریخي قصه، استاد عبدالغفور برېښنا
١٧. د اروا پوهنې ښوونځي، د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې د پوهنځي درسي کتاب

چاپ ته چمتو:

نغوري او نغوتي (ولس نامه)، لطیف جان بابي

د خپلو کتابونو د تصحیح، ټایپ، ډیزاین او چاپ له پاره زموږ سره په دې پته تماس کې شئ:

Dr. M. Farid Bazger
G.P.O. Box 607, Peshawar, Pakistan
Tel. +92-91-841280. 845637, 45504 یا 844202 Fax. +92-91-841089
E-mail Dr Farid Bazger: ora.peshawar@altavista.net

او یا د دعوت د خپرونې له لارې: C/O M.Tariq Bazger

P.O.Box 289, 2001 Lillestrom, Norway
Phone: 63875971
Fax: 63875971
E.mail: bazger@c2i.net, Website:http:/home.c2i.net/dawat

www.sikaraam.com

ARIC
B
6.40
HAK
8865
cop - 2

Ministry of Higher Education
Kabul University
Faculty of Education

SCHOOLS OF Psychology

Prof. Gul Rahman Hakeem

Published by: Khatiz Organization for Rehabilitation(KOR)

www.sikaraam.com